DIVO CLAEMENTI SEPTIMO PONTIFICI MAXIMO AGATHIVS CLERICVS CATACENSIS AD SPECIOSISSIMOS BEATISSIMOSQVE PEDES EIVS PROVOLVTVS SE PER QVAM HVMILITER COMMENDAT.



I hebraicæ ſanctæ linguæ authoritas,atq; dulcedo, ter Beatiſſime & Græcorum ſimul,& Latinorum facu dia,& grauitas tuas laudes,quas uno ore omnes pro re ſtitutis,redditiſq; literarum ſtudiis prædicant, explica ſimul contenderent:proculdubio omne earum tituba ret eloquium:deficeret oratio:& nimirum ... ad minimã illarum partem explicandã uerba deeſſen ... ſi nihil unq̃ antiquius fuit tuis non ſolum prædeceſſoribus Ro ... Pōtificibus,ſed etiam tuæ inclytæ domus Medices maiorib ... literarum,omneſq; bonas artes fouere,uiros ꝓbos,& liter uare,ac omnibus deniq; fauoribus proſequi:Nihilomin ... erant,quibus hæc omnia q̃facillime,commodiſſimeq; præſt ... ſanctitas tua,tanto etiam ſuis maioribus eſt præferenda,quanto na ... mox in ſui Pontificatus auſpiciis,& temporum nouitate,non ex reru ... entia,aut copia(ut ipſi)ſed ex debilitatis,& temporum infelicitate,p ... tinctis uectigalibus,oppſſiſq;,& attenuatis rebus omnibus,hæc omnia ſtudioſis ſuppeditat.Quam ob rem cũ diu non ſine maxima rei literar ... ctura ſiluiſſent Romana ſtudia,nec per quemuis,qui in cathedra P ... cederet Paſtor,reſtitui,reddiq; ſine ſtipendiorum ſaltem diminutio ... uiderētur:Ecce reſpiciens Deus afflictam ſuam omnibus modis, his ... temporibus,eccleſiam,te nobis Pontificem Maximum ,uirum magnani ... fortiſſimum,prudentiſſimumq;,& omni uirtute ornatiſſimũ dedit. Qui in ter alia tua præclara facinora, mox per Reuerendiſſimum cardinalem E ... dium,uirum omni diuinarum,humanarumq; rerum eruditione , omni ... tate,& uirtute præſtantiſſimum:necnon & per Romanæ Academiæ ... torem Andream Iacobatium Lucerinum Epiſcopum , & uirtute , & literarum lectione uirum ſingularem,Romanum ſtudium inſtitui , ac iubes:& ſtipendia non tantum non diminui Profeſſoribus (ſicut ferebat opinio) uerum etiam (quod magnanimi,liberaliſq; Prin ...



in tanta rerum tenuitate,& plerisq; benemeritis doctoribus augeri, nouos quoq; conduci uoluisti. Ad hæc, non est meum institutum nunc dicere quã/ta prudentia, modestia, pace, sũmaq; Iustitia moderaris omnia: Quãtoue stu dio, cura, ac sollicitudine dissidentes peccatis nostris inter se principes chri/stianos a bellico furore reuocare,& amicitiã,& pacem inter eos componere: perditamq; recentium hæreticorum hæresim extinguere, & prorsus delere contendis. Vnde spes sũma data est oĩbus, te Pastore, & Catholicæ ecclesiæ duce, ac moderatore, futurũ esse, ut redeat adhuc pristina illa pax & trãquil litas cum uictoria sũma de hostibus Christi orbi christiano, Qui tot bellis, t[illegible] [illegible]estibus, tot crucibus, & malis deniq; omnibus, quæ propter peccata [illegible]nus perpessi sumus, dicere illud ꝓpheticum possumus: Misericordiæ [illegible]ni, quia non sumus ꝯsumpti. Tum & illud, ad ꝯceptam oĩbᵒ de sancti/[illegible]e tua, maximam rerum omnium bene, ac feliciter gerendarũ expectatio/[illegible]em addimus, ꝙ & nouellam linguæ hebraicæ plantam, cuius fructus est [illegible]ita æterna, & totius catholicæ ecclesiæ salus, a felici memoria Leonis Deci mi prædecessoris, ac Patruelis tui in Romana academia, & inde in tota ec/clesia plant[illegible]am irrigas. Meq;, qui eiusdem plãtæ colendæ prouinciam, in/ter Ch[illegible]s, non sine sũmis laboribus linguæ alienæ discendæ, docen/dæq; [illegible]s suscepi, foues, ac stipendiis auges. Propterea ne tanti bene/[illegible] aut ingrati (quod absit) esse uideremur, diu mihi cogitanti, [illegible]e, ad grati animi signũ, pro nostra paruitate muneris offer[illegible] in mentem, quod a Reuerendo Datario tuo Ioanne [illegible]o G[illegible]erto uiro tum literis, tum sanctissimis moribus ornatissimo, [illegible]e omnium doctorum, & proborum uirorum, apud sanctitatem tuam [illegible]io, accepimus: clementiam tuam, scilicet, nulla alia re magis oblecta/[illegible]erdum, cum per maximas occupationes licet, q̃ aliqua eruditissima de [illegible]s scripturis sermocinatione. Quam ob rem, pro tuis in nos, Romanãq; [illegible]emiam immortalibus beneficiis, statui, tibi Pater Beatissime, Canticum [illegible]ĩ Selomonis in præsentia, nouo quodã nr̃æ trãslationis organo ca/[illegible]perq; nouos nostros Cõmentarios ipsius Selomonis intentionẽ, litera [illegible]ensum, methaphoris totum, & translationibus rerum currentem, miro, auribus hominum inaudito artificio editum, planum, apertumq; facere. Quam quidem ad rem adhortata est nos in primis Christi charitas, christia/[illegible]aq; pietas, ac ueritas. Quam cum non inquiri, inuestigariq; in sacris literis, [illegible]t Dominus ipse nos admonuit,) quin potius aperte oppugnari, conculca [illegible]niseris tpibꝰ & pditis moribꝰ cõspiciamus: non grauiter, ac pmoleste [illegible]ũmoq; affici dolore nõ possumꝰ. Quis enĩ tam adamantini est pecto[illegible] æquo animo ferat, Romanam orthodoxam, catholicamq; ecclesiam, [illegible]anguine redemptam, Petriq; principis apostolorum prædicatione, [illegible]o fundatam, ac proinde omnibus mũdi ecclesiis præpositam, a q/

busdam uulpeculis,qui dudum ex foueis in Germania prosiluerunt,calumniam pati? & quibusdam eorum pæstigiis,sophisticisq; captiunculis impeti? Quis inquam non grauiter,& iniquo animo ferat, Romanos ecclesiasticos,literarum omnium Principes,a Germanis uulpeculis recentibus Lutheranis hæreticis,per sumam contumeliam,non homines,sed truncos,ac stipites appellari? Quasi ipsi cum hæc tam petulanter iactitant,eorum nouis ingeniis,& sacrarum literarum sūma peritia,(ex illo diuino Iesu christi oraculo,Scrutamini scripturas & reliqua,admoniti)aliquid noui ! Quod ad Christianam ueritatem illustrandam nimirum faceret, nondum a Romanis ecclesiasticis,per accuratissimum sacrarum literarum scrutinium inuentū ,in medium protulissent,nobisq; paruulis(quod mōstri simile esset)panem ad rūducandum,de sacris literis fregissent:& omnes reprobatissimas in conciliis patrum ueteres hæreses nobis non potius suscitassent? Quam obrem,quia (ut ille dixit)facit indignatio uersus.Propterea,ut eos partim scelerum suorū , partim ineptiarū pœniteat(& si inter Romanos ecclesiasticos minimus) Canticum canticorum Selomonis,potissimum tamen, in multis, partim deprauatum,partimq; perperam ex hebræo in latinum redditum:& propterea præterq̄ ab Origene,(qui Hieronymo teste,In aliis alios,in Cantico canticorum uero se ipsum uicit)non satis enarratum,explicatumq; de integro ad uerbum,ex hebræo reddere,exponereq; ausi sumus:ut uel ex hoc aduersarii nostri intelligant , Romanam orthodoxam ecclesiam , sicut nunq̄ olim sic & nunc non carere uiris,qui sacras & scrutantur, & interpetrari possunt literas:a q̄bus eos,& sui simillimos erudiri,doceriq; oporteat : & ut simul nō humanis ratiunculis,sed ipsarum sanctarum scripturarum authoritate conuincantur,coganturq; fateri,q̄ sicut olim apud patres hebræos unus erat sūmus omnium sacerdos,qui in Hierusalem:sic & post aduentum Christi unicum esse sūmum omnium ecclesiarum orbis terrarum Pastorem Romanum pontificem.Quam quidem rem,& per Selomonem ipsum, & per hebræorū doctores,posteaq̄ domesticos fidei græcos,& Latinos,non sine maximo eorū perfidiæ crimine,non recipiunt doctores,facile in progressu nostræ expositionis obiter ostendemus.Et quo ipsi qui in tribus linguis se pitissimos præter cæteros esse præsumunt,facilius nostræ expositionis ueritatem perspicere,& redarguere,si poterint,ualeāt.Scire eos uolumus,nos in præsentia potissimum sequi pitissimos,Rabbi Selomonem,Abraam Abenezra , Leui Bē gerson,& alios.Ex quibus tanq̄ ab ægyptiis argentum,& aurum ,omni studio,cura,ac solicitudine eripere contendimus.Et si eos,nō ut interpretes sequimur,sed castigatione adhibita,e fontibus eorum Iudicio ,arbitrioq; nostro,quantum quoquomodo uidebitur,hauriemus.Et eo libentius Beatissime Pater hoc negotium suscepimus,ex quo omnes,quos ab initio Ecclesia passa est,& patietur euentus: & in primis horum temporū , quæ ab hostibus

fidei, & ipsis Lutheranis Hæreticis ingruũt mala ,omnia explicata ferme, ne dum figurata comperiuntur in hoc mysteriorum ecclesiæ plenissimo libello Cantico canticorum. In quo de his omnibus perspicuus sermo est inter Spõ sam Ecclesiam, & sponsum Christum. Quos in præsenti libello per dulcissi/mum Epithalamicum carmen de omnibus Ecclesiæ euentibus inducit Se/lomo loquẽtes: sicut suis in locis latius, cõmodiusq; explicare, secũdũ Domi ni gratiam super nos intendimus. Nunc ne longiore proœmio Sanctitatem tuam aliis grauioribus curis occupatissimam, diutius remoremur, Selomo/nem ipsum e fontibus hebræorum, ad uerbum exprimere, exponereq; ag/grediemur. Et diu feliciter, digneq;. S. Tua Catholicæ ecclesiæ præsit.

AMEN.

AGATHII CLERICI CATACENSIS SVPER CANTICVM CANTICORVM SELOMONIS EXPOSITIO.



QVæ in principiis librorum requiri solent, ea breuiter libanda primum censemus: Vitam scriptoris, Intentionem scribentis, Titulum libri, Numerum librorum, Cui parti sacræ scripturæ hic liber subiiciatur. Vita scriptoris manifesta est, uel ex ipsa sacra scriptura, quæ prædicat Selomonē filium Dauid fuisse regem Hierusalē potentissimum, sapientissimum, Regem filium regis, Sapiētem, filium sapientis, Iustumq; filiū iusti: & deniq; in omnibus patri suo Dauid maximo, ac spectatissimo apud deum, & homines uiro similem. Nam regnauit Dauid annis quadraginta, teste scriptura, quæ Regum tertio, capite secundo dicit. Et dies, quibus regnauit Dauid supra Israel quadraginta anni: & Selomo consimiliter regnauit annis quadraginta, dicente Scriptura, Paralip. secundo, capite nono. Regnauit autem Salomon in Hierusalem super omnem Israel quadraginta annis. Dauid regnauit super Israel & Iudā, & Selomo super Israel & iudam. Dauid ædificauit, unde secundo regū, capite quinto, sic legitur. Habitauit autem Dauid in arce Sion, & uocauit eā ciuitatem Dauid, & ædificauit per gyrum a Mello & intrinsecus: & Selomo ædificauit templum Domini, teste scriptura, Quæ paralipo. secundo, capite octauo ait. Aedificauit Salomon domum Domini, & domum suam, ciuitates quas dederat Hiran Salomoni. Dauid scripsit psalmos, & Selomo scripsit Prouerbia, & Ecclesiasten. Dauid cecinit cantica domino, teste scriptura: quæ secundo regum, capitē uigesimo secundo, ait. Et locutus est Dauid domino uerba cātici huius. Et Selomo cecinit præsens canticum. Dauid dixit omnia huius mundi esse uanitates, cum psalmo sexagesimo secundo ait. Veruntamē uanitas filii hominum: Et Selomo dixit, Vanitas uanitatum & omnia uanitas. Et deniq; Rabbi simeon nomine Rabbi Ionathan dixit, Parrē & filium per omnia similes. Vnde inquit, Quia ipsi Dauid remissa fuerunt peccata a domino, teste scriptura, quæ secundo Regum, capite duodecimo inquit. Etiam dominus transire fecit peccatum tuum, non morieris: Propterea & de Selomone intelligēdum consimiliter, & si in scriptura, nulla mentio. Cæterum illud inquit huius rei maximum est argumentum, quia & post peccata descēdit super eum spiritus sanctus: In quo composuit tres libros Prouerbia, Ecclesiasten, & præsens Canticum canticorum. Intentio scribentis est, sub aptissima translatione, & metaphora sponsæ & spōsi per pulcherrimum, elegantissimumq; Epithalamicum carmen agere de incomparabili Christi in Synagogā, ecclesiamq; amore. Et rursus de synagogæ, ecclesiæq;

in Christum beneuolentia: ac de omnibus euentibus, qui ab initio tantæ desponsationis Synagogæ, in figura ad ecclesiam successerunt. Nam sicut Spōsa & Sponsus tempore desponsationis eorum, inter dulces suas confabulationes, recensent omnia eorum bona, nec etiam prætermittunt, quin in sua lætitia leniter attingant & mala, quæ possunt eis euenire. Sic hic Sponsa ecclesia patrum hebræorum inter confabulandum cum Sponso suo Christo, meminit & mala sua, quæ ei per non seruatam sponso suo fidem acciderūt. Quin etiam & ipse Sponsus, & si eam dulcissimis consolatur modis, nihilominus perq̄ leniter, & quatenus per Epithalamicum carmen (quod lætitiæ est) licet, pluribus in locis non dissimulanter insinuat ei uentura mala, & in primis illud (quod omnium malorum caput & origo est) Scissuram scilicet & diuisionem mēbrorum a capite, sicuti suis locis obiter dicturi sumus. Deinde in calce libri, & illud quod propter suam ipsius acerbissimam mortem (cuius meminit) futurum erat ipsi Synagogæ maximū malum, scilicet trāslationis uineæ dñi Dei Sabaoth ab ipsis hebræis ad gentes, & ab ipsa Metropoli hebræorum ciuitate Hierusalem ad Metropolim gentium Vrbem Romam. Titulus libri est Canticum canticorum, quod Selomoni. Quia cōstat in aliis suis libellis, Selomonem, uarios sui nominis & cognominis indidisse titulos. In Prouerbiis enim sic incepit. Prouerbia Selomonis filii Dauid regis Israel. In ecclesiaste autem sic. Verba ecclesiastes regis Hierusalē. In hoc uero sine ulla sui cognominis adiectione sic. Canticum canticorum, quod Selomoni. Propterea ipsorum titulorum differentiam penitus considerantes docti ueteres hebræoꝝ doctores, & causas eoꝝ uarietatis q̄re .s. in ꝓuerbiis appellat se regem Israel, in Ecclesiaste uero Regem Hierusalem: Et in præsenti libro se Selomonem simpliciter nominauit, diligentius discutientes, existimauerunt hoc a sapientissimo Selomone factum, ex eo, quia cū librum scriberet Prouerbiorum, tunc primum mortuo patre regnum accepit scripsit enim (ut communiter omnes doctores sentiunt) hoc Canticum in adolescētia: Prouerbia in ætate prouecta: ecclesiasten uero in senectute. Quamobrem cum primum accepisset regnum Selomo, ueritus ne propter perpetuas dissensiones, & simultates, quæ erant inter Israel, id est decem tribus, & sacerdotalem ac regiā ciuitatē Hierusalē tribus Iudæ, & Beniamin, Israel (ut sæpe alias) deficeret, & a Hierusalē capite & tribu Iudæ rebellaret. Propterea se regem, & dñm Israelis potissimum in principio sui regni in ꝓuerbiis professus est: ut uel ex hoc eoꝝ peruicacē animum contūderet, atq; compesceret. In Ecclesiaste autem, quem edidit in senectute, cum per multos iam dominatus annos, nihil de rebellione Israel uereretur, mutauit Titulum, se Regem Hierusalem uocans, & non amplius Israel, deferens tātum honorem Metropoli, Sacerdotaliq;, & Regiæ Sanctæ Ciuitati Hierusalem: Quæ tunc temporis & propter Templum Domini, & propter

magnum qui in ea residebat sacerdotem, Princeps, & caput erat totius Isra/
el: Insuper & typus, & figura nouæ Hierusalem urbis Romæ. Quemadmo/
dum enim magnus totius populi Dei sacerdos residebat tunc temporis in
Hierusalem, & ad eum totus populus Israeliticus ter in anno in tribus præ/
cipuis, & maximis celebritatibꝰ undiqꝫ ꝯfluebat, & in anno Iubilei ad oĩum
peccatorum expiationem consequendam: sic futurum erat & in noua Hie/
rusalem Vrbe Roma, posteaq̃ propter occisum in Hierusalem Iesum Chri/
stum reprobatus est populus non uere Israeliticus, & in hæreditatẽ eius uo/
catæ sunt gentes: Iuxta illud euangelicum, Malos male perdet, & uineã suã
locabit aliis agricolis. Vnde factum est, ut propter immanissimum dictæ oc/
cisionis Christi peccatum desolata, & solo æquata per Titum & Vespesia/
num Hierusalem, eius primatus, sanctitas, authoritas, & potestas trãslata sint
per Petrum principem apostolorum ad Metropolim, & principem omnium
gentium urbem Romam. Sicut prophetatum fuerat per Dauid in Psalmis:
Qui prospiciens per spiritum sanctum regnum, & gloriam, ac sanctitatem,
ab hebræis transferenda ad gentes, & primatum a Metropoli Hierusalem
ad Vrbem Romã: in quinquagesimo nono, & rursus in centesimo septimo
psalmo, ad maiorem rei expressionem eadem uerba replicans dixit. In Idu/
meam extendam calciamẽtũ meũ, mihi alienigenæ subditi sunt: Quis dedu
cet me in ciuitatẽ munitam? Quis deducet me usqꝫ in Idumeam? Quis dedu
cet me in Idumeam. i. in patriam gẽtium. Quæ sic dicta est ab edom, quod
cognomen fuit ipsi Esau. Quis deducet me in ciuitatem munitam? hoc est,
in urbem Romam, munitam, & potentissimam. Allusitqꝫ perq̃ eleganter ad
eius etymologiam, Roma enim græce, latine fortitudo, munitio, atqꝫ præsi/
dium. Item & psalmo trigesimo gratias agens deo de exaltatione sua in ciui
tate munita Roma, inquit, Benedictus Dominus, quia mirificauit misericor
diam suam mihi in ciuitate munita. Et rursus psalmo trigesimo quarto ex/
pressius iuxta eundem sensum dixit sic: Cõfitebor tibi in ecclesia magna, in
populo graui laudabo te: In hebræo autem sic: Beham azzum, idest in po/
pulo forti laudabo te, hoc est in populo Romano græce, id est forti latine,
olim oĩum gẽtiũ fortissimo & Pricipe: & nũc ob cathedrã, & ossa Petri prin
cipis apostoloꝝ, & Pauli doctoris gentiũ, oĩum ecc[l]esiarũ mũdi prima, & prin
cipe Romana ecclesia. Soli enim Petro traditæ sunt claues regni cœlorum:
& soli Petro ex omnibus apostolis ter dictum a Domino, Pasce oues meas:
Vt igitur Selomo (ut ad rem redeamus) utranqꝫ & ueterem, & nouã Hie/
rusalem tantas, ac tales a deo electas in habitaculum suum sacerdotales ci/
uitates, titulo etiam regni condecoraret, honestaretqꝫ, ac ostenderet utranqꝫ
Hierusalem a Deo toti orbi terrarum tum Sacerdotali, tum Regia, siue
Imperiali (ut nũc nos dicimus) dignitate prælatam. In senectute sua in
libro Ecclesiaste, se regem Hierusalem, & non Israel appellauit: Quam

quidem utraq; & ueterem,& nouam Hierusalem præsenti dramate cantico canticorum,sub nomine sponsæ,introducit loquentem cum sponso Christo. Et in primis ueterē,cuius euentus omnes,signa sunt & figuræ nouæ Hierusalem .omnia enim(ut inquit Apostolus)in figura contingebāt illis. Deinde & pluribus in locis expresissime,& ipsam nouam Hierusalem catholicam Romanam ecclesiam,ab hebræis & uetere Hierusalem, ad gentes, ad caput ipsarum urbem Romam translatam,sicut latius suis in locis expositu ri sumus. His sic se habentibus,accedendum est nunc ad titulum præsentis libri Cantici canticorum:Qui nimirum longe adhuc discrepat a prædictis duobus:Nam in eo absq; ullo cognomine,lesselomo tantum est inscriptum. Quod mirum omnibus uidetur. Nam & si ex eo quia cum præsens mirabile canticum scriberet Selomo,regnum nondum acceperat:scripsit enim(ut diximus)librum hunc in adolescentia:propterea non se regē nominauit. Sed cur obsecro(quod magni erat honoris, & dignitatis)sicut & in aliis titulis neq; filium Dauid se nuncupauit? Sed solum dixit Canticum canticorum Leselomo? Quam quidem ad rem dicendum cum antiquis,& recentibus hebræorum doctoribus,Selomonem in præsenti titulo,non solum a suo abstinuisse cognomine,sed etiam ab ipso suo ipsius nomine. Selomo .n. hic (ut omnes docti ueteres, & recētes hebræorum inquiunt doctores) non est proprium Selomonis:sed epitheton ipsius regis Christi Messiæ,Qui(ut iidem sentiunt doctores)appellat Selomo,eo q Salom id est pax: Sello:id est sua. Et cōsimiliter & Selomo,quod in titulo septuagesimi primi psalmi, qui incipit. Deus iudicium tuum regi da:& reliqua. Ex sententia eorundem oīum ueterum , & recentium hebræorum doctorum,non est nomen regis Selomonis,sed Christi Messiæ,quod uel ex eo(inqunt)maxime patet,quia psalmus non conuenit regi Selomoni, Sed soli Christo Messiæ: Quod perspicuum est per totum psalmum,& maxime cum dicit: Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ,omnes gentes magnificabunt eum. Ex his ergo pro intelligentia præsentis Cantici canticorum,ex sententia omnium hebræorum doctorum,accuratius animaduertendum,q non solum hoc nomē Selomo, quod in titulo præsentis libri,sed & omne aliud, quod subinde in eodem reperitur, non accipiēdum est pro suo ipsius Selomonis nomine, qui author est libri: sed pro epitheto ipsius regis Christi Messiæ. Item q nos cum eisdem doctoribus sentientes,sic & ubiq; in præsenti libro idem nomē Selomo sumus expositurі. Liber cātici canticorum unicus est. Qui tum ab hebræis,tū a catholicis,& si totus prophetia est:nihilominus non cum prophetis,sed cū agiographis coordinatur. Et ratio est,quia omnia quæ scripsit Selomo:ut pro uerbia:quibus incipientes Deum diligere:& Ecclesiasten,quo proficientes, & præsens Canticum canticorum,quo perfectos instituit,per spiritum sanctum(ut omnes hebræorum doctores sentiunt) scripsit, & non per modū

Prophetiæ. Quæ ex quo alio quodam modo fiebat, separata est ab agiographis scripturis. Diuiditur enim tota scriptura in partes tris, uidelicet in Legem, in Prophetas, & in agiographa. Et inter agiographa quidem, & ꝓphetias ipsas hoc maxime secūdum doctos ueteres hebræoꝝ doctores interest. Quia propheta non uidet, aut intelligit aliquid, nisi prius ab omnibus suis exterioribus sensibus fuerit abstractus: & sic uidet quasi hominem secū loquentem: aut certe uidet aliquam similitudinem: aut audit uocē sibi loquētem. Et hoc contingit prophetæ in somno, uel in uigilia pariter: & si excellentior est Prophetia uigilantis q̄ dormientis prophetæ, sicut latius diximus in cōmentariis supra Danielem. Qui autem uidet per Spiritum sanctum, sicut Selomo, & Dauid, & alii: non abstrahuntur a suis exterioribus sensibus, sicut Prophetæ: sed cum nullis grauioribus subditi peccatis templum facti sunt Spiritus sancti, diuinarūq; rerum studiis, & operibus maxime intendūt: tunc in suorum sensuum plenitudine, & perfectione audiunt uocem sibi loquentem, & se ad diuinum amorem excitantem, atq; inflāmantem: sentiūtq; hi beatissimi homines poni uerba sapientiæ, & intelligentiæ in lingua, & in labiis eorum. Et hoc est quod dixit Saluator: Spiritus ubi uult spirat, & uocem eius audis, sed ne scis unde ueniat, aut quo uadat. Et rursus dixit, Paraclitus autem spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille uos docebit omnia, & suggeret uobis omnia, quæcunq; dixero uobis. Quia igitur per spiritum sanctum scripsit Selomo, sicut & pater eius Dauid: qui cōmisso peccato adulterii, clamabat, & spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Propterea inter agiographas sanctas scripturas a Spiritu sancto inspiratas eorum scripta cōnumerantur, & non cum Prophetis. Qui alio excellentiore quodam modo intellexerunt res. Et de his scripturis intellexit Apostolus, cum dixit. Omnis scriptura diuinitus inspirata, utilis est ad docendum: Sed prohdolor, non scripturæ diuinitus inspiratæ docentur, aut leguntur his tēporibus, sed quia impletum est illud Apostolicum. Veniet enim tempus, cū sanam doctrinam non sustinebunt, ꝓ diuinitus inspiratis scripturis, Quædam curiosæ quæstiunculæ, inuentiones hominum, studiosius & leguntur, & docentur. In quibus cum omnem eorum ætatem frustra consumpserint, nihilq; penitus de diuinitus inspiratis scripturis in ipsis fontibus aspexerint, non pudet illos falsissimo nomine se Theologos, & magistros etiam in sacra pagina appellare. Sed de his hactenus. Nūc institutum opus aggrediamur.

Vetus translatio.	Noua translatio.
INcipiunt Cantica Canticoꝝ.	Canticum canticoꝝ, quod Selomoni.

INcipiunt Cantica canticorum. sic in uetere latina translatione. In græco autem rectius sic. Ασμα ἀσμάτων, ὅ ἐστι τῷ σαλμών. hoc est Canticum canticorum, quod est Salmon. In hebræo autem sic, Canticum cāticorum, quod Selomoni. Hic est titulus præsentis libri. qui quātæ sit authoritatis, momen/

ti,atq; ponderis,mox ostenditur,cum non dicatur canticum simpliciter,sed Canticum canticorum,sicut quædam a Mose dicta sunt, nō solum sancta, Sed sancta sanctorum:Et quædam, nō solum sabbata,sed sabbata sabbatorum. Sic & præsens canticum ob suam excellentiam,dicitur non solum canticum,sed Canticum canticorum. Edidit enim Selomo quinque supra mille cantica,teste scriptura,quæ Regum tertio,capite quarto, secũdũ ueterem latinam translationem, sic inquit. Locutus est quoq; Salomon tria milia Parabolas,& fuerunt carmina eius quinq; milia. Secundum uero hebraicã ueritatem,postrema uerba habentur sic:Et fuerunt cãtica eius quinq;,& mille. Quibus quidem quinq; & mille cãticis,diuinas celebrauit laudes Selomo. Et horum canticorum respectu,hoc per excellentiam dicitur Canticum cãticorum. Item disseruit Selomo de natura & uirtutibus omnium fere rerum naturalium. Quod patet ex his,quæ consequuntur ibidem. Subiũgit enim scriptura sic:& disputauit super lignis a Cedro,qui in Libano, usq; ad Hysopum,quæ egreditur de pariete. Et disseruit de Iumẽtis,& Volucribus, & Reptilibus,& Piscibus. Et ueniebant de cunctis populis, ad audiendum sapientiam Salomonis. Quæ quidem cantica,& de cæteris rebus libri,atq; tractatus,ad unum perierunt,propter captiuitates nationis hebræorum: solum extant Prouerbia,Ecclesiastes,& præsens libellus Canticum cãticorum. Et sequitur in titulo:quod Leselomo, hoc est quod Christo Messiæ pacifico, subaudi fuit cantatum per regem Selomonem.

Vetus Translatio.	Noua translatio.
OSculetur me osculo oris sui, Quia meliora sunt ubera tua uino:fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuũ: Ideo adolescentulæ dilexerũt te.	Osculetur me de osculis oris sui,quia meliores amores tui,q̃ uinum. Ad odorem oleorum tuorum optimorum:oleum effusum nomen tuum: Propterea adolescẽtulæ dilexerũt te.

OSculetur me osculo oris sui. Ita in uetere latina translatione. In græco aũt sic. φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ. hoc est, Osculet' me ab osculis oris sui:Et similiter in hebræo. Cãtaturus Selomo incomparabilem inter Christum Messiam,& populum suum Israeliticum, mutuum amorem & affectum,mira ac noua dicẽdi arte,per translationem & Metaphoram ab humano coniugio sumptam,sub persona populi,in hoc cantico introducit paruulam puellam,quibusdam adolescentulis puellis comitibus comitatã: Et sub persona Pastoris,Christum Messiam, pastoribus sociis comitatũ,inter se loquentes,foris in campo,ubi cõmodius q̃ in ciuitate per quietem res amatoriæ tractãtur. Et primas partes dat puellæ,quæ admodum paruula (& ut dicetur in sequentibus) ubera adhuc nõn habens: Custodiebat uineas,sicut ipsamet inquit. Posuerunt me custodem uinearum. Vnde cum uidisset

Pastorem

pastorem Christum Messiam, sibi iam olim promissum per Prophetas fu/
turum Sponsum, pascentem oues, non dubitat Puella talibus ipsum di/
ctis aggredi. Osculetur me de osculis oris sui: Quasi cum toto animi af/
fectu diceret. Quam diu Sponsus meus mittit mihi oscula per Mose, mit/
tit mihi oscula per Prophetas. Osculetur iam obsecro me Sponsus me/
us de osculis oris sui. Et dicit osculis numero multitudinis ad expressius
significandum suum ardentissimum amorem. Et dicit osculetur, tertia pro
secunda persona: sicut mos est interdum Sacræ scripturæ. Ex quibus pla/
nissime constat, post Prophetas uenturum fuisse Christum. Qui suis os/
culis suam oscularetur ecclesiam. Osculetur me de osculis oris sui, Ac si
diceret, Tædet iam me istorum quottidianorum osculorum per Prophe/
tas: a te ipso iam, qui totius consolationis mihi author eris, cupio deoscu/
lari. Veni igitur tu ipse sponse mi, cum tuis osculis: hoc est, cum illa benedictione,
quam pollicitus es patri nostro Abrahæ Geneseos Vigesimo secundo capi.
dicens. Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicen/
tur in semine tuo omnes gentes, quia obedisti uoci meæ: Et rursus per pro
phetam Psalmo septuagesimoprimo dictum est. Et benedicentur in ipso
omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum: his osculis iam cu
pio osculari, & his benedictionibus repleri, ac satiari: Quas mihi ne/
mo alius, nisi tu solus afferre potes. Osculetur igitur me dulcissimus spon/
sus, & dominus meus osculis oris sui, & non Prophetarum. Quia me/
liora sunt ubera tua Vino. Sic in Græco & in Latino, In Hebræo autem
sic: Quia meliores sunt amores tui, quam Vinum: Et est ratio suæ petitio/
nis. Propterea inquit cupio osculari a te, quia meliores amores tui, quam
uinum: hoc est, amores tui sunt dulciores, & sapidiores, quam conuiuia,
& quam omnis humana uoluptas, gaudium, atque lætitia. Per Vinum enim
Scriptura hic intelligit omne maximum humanum gaudium, atque lætici/
am. Et sensus est, longe melius est mihi tibi adhærere, te amare, teque frui,
quam inebriari uino, idest omnibus uoluptatibus, omnibusque huius mun
di deliciis, gaudiisque, ac felicitatibus. Quia meliores amores tui, quam ui
num. Amores tuos dico illos, quos cœpisti iam mihi communicare, &
ostendere in monte Sinai, dans mihi Legem, & loquens mecum facie ad
faciem: Quæ fuerunt signa maximi tui erga me amoris, & affectus. Et pro/
pterea non dubito, & longe maiora a te petere. Fragrantia unguentis op
timis: Sic in Latino. In Græco autem sic. ὀσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώμα/
τα. hoc est, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata. In Hebræo
autem sic, Ad odorem unguentorum tuorum optimorum. Quia tota inten/
tio amantissimæ, simplicissimæque puellæ, est persuadere pastori Christo ue/
nire ad se deosculandam: propterea nititur nunc allicere ipsum, & magnis

promissionibus dicens: Ad odorem unguentorum tuorum optimorum. Primum notandū, hic suspendi orationem in Hebræo per accentum Zacheph caton. Vnde quia pendens & imperfecta, propterea cum Ionathan chaldæo: & Rabbi Selomone supplendum sic. Ad odorem oleorum tuorum optimorum, hoc est, ad famam tuarum maximarum uirtutum: misericordiæ, Clementiæ, & Iustitiæ, a quibus tanquam a preciosissimis oleis, & unguentis, odor bonæ famæ emanabit suauissimus. Si ueneris ad me deosculandam: current (subauditur) omnes gentes, & omnes nationes, & populi, qui te adhuc non cognoscunt, neque colunt. Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te. Sensus est: Cū ueneris ad me osculandam, nomen tuum, quod hactenus in mundo est, sicut oleum optimum, clausum tamen & obsignatum, & non dans odorem nisi soli populo meo Israelitico, tunc post aduentum tuum, non erit amplius sic, sed erit sicut oleum effusum de uno uase in aliud, & sic maiorem dabit odorem. Ideo adolescentulæ, hoc est gentes, quæ mecum sunt in domo tua, quæ adhuc te Sponsum non cognoscunt, dilexerunt te. Tempus præteritum pro futuro, hoc est diligent te. Ideo adolescentulæ dilexerunt te, hoc est, Ex quo cum ueneris ad me osculandam, nomen tuum erit sicut Oleum effusum, latissimum dans in toto mundo odorem, per Apostolos tuos, qui dicturi sunt, Christi bonus Odor sumus. Adolescentulæ idest gentes te non cognoscentes modo, ad suauissimum odorem tuum totis affectibus currentes, te sūmopere diligent.

Vetus translatio:	Noua translatio
Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum, Introduxit me Rex in Cellaria sua: Exultabimus & lætabimur in te: memores uberum tuorum, super Vinum. Recti diligunt te.	Trahe me, post te curremus. Introduxit me Rex in cubicula sua: Exultabimus, lætabimur in te: Commemorabimus amores tuos, magis quam Vinum. Rectitudinibus dilexerunt te.

TRahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum. Ita in Græco, & in Latino, in quibus abundant uerba in odorem unguētorum tuorum. In Hebræo autem sic. Trahe me, post te curremus: Legēdū cum distinctione, hoc pacto. Trahe me, hic enim in hebræo signat accētus tai hah: quim habet suspēdendi parūper: & postea ꝯtinuandum sic. Post te curremus. Et sensus est. Trahe me, ad te amandum scilicet, Non solum per odorem Oleorum tuorum optimorum, sicut hactenus, Sed iam & per

oscula,quæ potiora sunt.Post te curremus. Mire q; cum dixisset Trahe me in singulari numero , mox infert , post te curremus in plurali . Q uod sic in telligitur , Trahe me ad te per oscula oris tui , hoc est, per aduentum tuum ad me osculandum,& redimendū,sicut pollicitus es Patribus meis,& nō amplius p pphetas:& sic non solum ego,Sed & dictæ adolescentulæ comites meæ gentes post te curremus. Vel trahe me:exponēdū sic. Trahe me ex hac ægyptiaca captiuitate , Post te curremus , Ego scilicet,& dictæ comites meæ adolescentulæ(ut diximus,)Et sic prophetat Sponsa de Catholica Ecclesia gentium,quæ una cum uere Israelitica gente erat post Iesum Christum cursura . Introduxit me Rex in cellaria sua . Ita in Græco,& in latino.In hebræo autem sic.Introduxit me Rex in Cubicula sua ; Hic rursus Sponsa a plurali numero recurrit ad singularem dicens. Introduxit me Rex in cubicula sua: Vnde excludit adolescentulas , ex quo tunc temporis non dum maturæ Viro in cubicula Sponsi introduci non poterant : Et dicit in cubicula sua,Ex quo finis Sponsæ est introduci in cubicula S ponsi: Secūdum assumptam Metaphoram a Sponso, & Sponsa:in qua perpetuo in toto libro pseuerat: & non in cellaria,sicut ualde Perperam uertit et græcus & latinus interpres.Introduxit me Rex ĩ cubicula sua:hoc est in cognitionem & amorem suum dando mihi Legem,& mecum facie ad faciem loquendo in monte Sinai,cum me traxisset ex Egypto .Exultabimus,& lætabimur in te . Admirabiliter hic rursus redit ad pluralem numerum, dicens. Exultabimus & lætabimur in te.Q uasi plane diceret sic,ex eo enim quia introduxit me Rex æternus Deus pater in cubicula sua,non solum ego,sed & omnes comites meæ adolescentulæ perpetuo exultabimus,& lætabimur in te Sponso Christo:per quem benedicendæ sunt gentes terræ : Sicut dictum est ad Abraam patrem nostrum,Geneseos capite duodecimo , ubi sic habetur . Dixit Dominus ad Abraam . Egredere de terra tua : & de cognatione tua:& de domo patris tui:& ueni in terram,quam monstrauero tibi : Faciamq; te in gentem magnam : & Benedicam tibi,& magnificabo nomen tuum:erisq; benedictus:Benedicam benedicentibus tibi : & Maledicam maledicentibus tibi : Atq; in te benedicentur uniuersæ cognationes terræ. Et rursus etiam sub iure iurando eidem patri nostro Abraæ Deus hoc idem pollicitus est:Sicut scriptum est Geneseos uigesimo secundo cap. V bi sic habetur. Per me metipsum iuraui dicit Dominus : quia fecisti hanc rem, non pepercisti filio tuo unigenito propter me:Benedicam tibi,& multiplicabo Semen tuum sicut Stellas cœli,& uelut arenam,quæ est in littore maris. Possidebit Semen tuum portas inimicorum suorum , & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ : quia obedisti uoci meæ . Memores uberum tuorum super Vinum. Ita in Græco , & in Latino : In hebræo autem sic. Commemorabimus amores tuos , magis quam Vinum .

Et sensus est: ex eo quia introduxit me rex æternus in cubicula sua, dando mihi legem, & te ipsum mihi o dulcis Spōse mi Christe promittendo in lege: Non solum ego, sed & adolescentulæ mecum, hoc est & Catholica Ecclesia ex gentibus perpetuo commemorabimus amores tuos. magis quam Vinum, idest supra omnem humanam uoluptatem, atque læticiam. Vel magis quam Vinum, hoc est supra amorem patrum nostrorum Abraam, Isaac, & Iacob. Quorum, & si Vinum idest amor erga te fuit magnus, maior tamen erit amor noster, idest Catholicæ Ecclesiæ ex hebræis, & gentibus congregatæ. Recti diligunt te, ita in latiuo, In græco autem rectius sic. εὐθύτης ἠγάπησέ σε hoc est rectitudo dilexit te. In hebræo autem habetur, Mesarim idest rectitudinibus. Et subintellecta præpositione cum sensus est, Patres mei dilexerunt te cum rectitudinibus, quas operabantur in nullo declinantes a uiis, & mandatis tuis.

Vetus translatio.

Nigra sum, sed formosa filiæ Hierusalem, sicut tabernacula Cedar: Sicut pelles Salomonis.

Noua translatio.

Nigra ego, & formosa, filiæ hierusalem, sicut tabernacula Cedar, Sicut Cortinæ Selomonis.

Nigra sum, Sed formosa filiæ hierusalem, ita in Latino, In græco autem, & Hebræo sic: Nigra ego, & formosa filiæ Hierusalem. Et si in Græco pro Ego, habeatur sum, sicut in latino. Post suas petitiones, Innocentissima, prudentissimaque puella Sponsa, & soror Christi, ut magis moueret, impelleretque Spōsum ad sibi gratificandum: se summopere humilians, subiungit, arguens se non esse dignam tantis gratiis, atque muneribus, quæ sibi Dominus & præstiterat, & præstiturū adhuc pollicitus erat. Et hoc ex eo, quia non tota pulchra, sed partim nigra, & partim formosa. Et nigram se uocat, propter Synagogam: Formosam uero, propter Catholicam ex gentibus ecclesiam. Quæ Christum una secum erat totis affectibus secutura. Quapropter conuersa ad filias Hierusalem, hoc est ad suam Synagogam, inquit: Nigra ego, & formosa filiæ Hierusalem: Quæ uerba alii ex Hebræorum Doctoribus exposuerunt sic. Nigra ego scilicet in colore, & formosa, in pulchra & moderata membrorum proportione. Alii uero sic. Nigra ego scilicet in operibus meis, & formosa in operibus patrum. Alii uero sic. Nigra ego in mundo isto: & formosa in altero. Alii autem sic. Nigra ego mihi ipsi, & in oculis meis. & formosa in oculis Creatoris. Quæ expositiones uidentur ad Tropologicum, potius quam ad literalem sensum accōmodatæ. Propterea nos ad literam exponimus sic. Nigra ego, & formosa filiæ Hierusalem. Nigra ego s. in filiis primæ domus sanctæ. Qui abiecto spōso Xpo, abeuntes post idolatriam. Prophetas eius occident. Nigra ego: cum suo pondere, dicit ego: Quasi diceret, Et ego eadem nigra sum in filiis secundæ do-

mus sanctæ, Qui & si per Babylonicam captiuitatem ab idolatria sese ex- piaturi sunt, instaurata Hierusalem tñ Sanctum sanctorum Christum acer- bissima morte affecturi sunt· ac proinde in perpetuam captiuitatē sunt abi- turi. Et formosa, Et tamen inquit in aliquibus filiorum meorum eiusdē do- mus secūdæ sum formosa, uidelicet in apostolis, & aliis, qui Christum meum recipient: & pro nomine eius ultro, ac sponte proprium sanguinē fundent· Post hæc uero uolens expressius suam nigredinem, suamq́ formositatē, ac pulchritudinem significare, subiungit, dicens, Sicut tabernacula Cedar, si- cut pelles Salomonis: sic in utraq́ translatione: In hebræo autē sic, Sicut ta- bernacula cedar: sicut cortinæ Selomonis. Sum inquit nigra sicut taberna- cula cedar. Regio est Cedar, siue natio potius quædam Ismahelitarum, ha- bitans in tabernaculis, quæ exposita & pluuiis, & solis ardoribus, nigredinē obducunt mirabilem. Et mire comparauit suam nigredinem, & peccatum fi- liorum non nisi tabernaculis Cedar. Quæ non solum nigerrima sunt, sed & instabilia, nullumq́ proprium habent locum: ex quibus datur intelligi, fili- os suos futuros & nigerrimos, & profugos, a ꝓpriisq́ laribus exules. Et hoc propter immanissimum occisionis Christi peccatum. Sicut cortinæ Selomo nis. Et sum inquit alioqui in aliis filiis apostolis, & cæteris eiusdem secundæ domus, qui Christum receperunt, cādida formosa, absq́ ulla macula, & pec cato, sicut Cortinæ Selomonis. Quæ factæ ex bysso lino candidissimo, deli- catissimoq́, erant pulcherrimæ. Vnde scriptura Exodi. ca. xxvi. Sic inqt. Ta bernaculum uero ita facies, decem cortinas de bysso retorta, & reliqua, sicut cortinæ Selomonis, hoc est sicut Cortinæ tabernaculi Selomonis .i. Dei, & Christi eius, sicut supra diximus, ubiq́ nomen Selomo in hoc libro esse epi theton Regis æterni, & christi eius. Nigra ego, & formosa filiæ Hierusalem. Quia omnia quæ acciderunt patribus hebræis in figura acciderunt, Propte rea cum hoc tempore potissimum & Romana ecclesia. Et Si non in Idola- tria (ut uetus Hierusalem), omnibus tamen aliis peccatis inquinata, infecta q́ iacens facta sit & ipsa nigra: Idcirco sicut ipsa uetus Hierosolymitana ecclesia ad suas filias Ciuitates & Oppida totius Israel: quoq́ Metropolis &, mater erat clamat, nigra ego, sic & Romana nunc ecclesia ad suas filias oēs mūdi ecclias inquit, Nigra ego, & formosa filiæ Hierusalem. Nigra ego: quia deliciis, ocio, langore, desidia, luxuq́ a pie, & sobrie uiuendi norma a, Cri- stoq́ Sponso adeo longe secessi, ut sine ipsius gratia me ab innumeris pec- catorum meorum sordibus, quibus nigredinem & squalorem obduxi mi- serrimum, impossibile sit expiari. Quapropter nigra ego o Filiæ Hie- rusalem, Nec tamen propterea quod ego nigra O charissimæ filiæ (inquit) uos scandalum ex mea tanta nigredine, & iniecta mihi peccatorum illuuie, pati decet· Quia & si a facie peccatorum meorū nigra ego: sum tamen alio- quin formosa: & pulcherrima. Sum enim formosa, Quia a nullis unq̄ hæ-

reticis expugnata, semper in fide Iesu Christi mei sponsi recta, & orthodoxa permansi. Sum formosa, & in operibus patrum, in totq; millibus meorum martyrum, qui pro fide mei Sponsi Iesu Christi, ultro sanguinem suum fuderunt, Sum formosa, & in cathedra & beatissimis ossibus mei Pastoris Petri principis apostolorum, & Pauli doctoris gentium, quibus misericorditer a sponso meo Iesu Christo, præ cæteris mundi Ecclesiis insignita, & dotata, princeps, & caput omnium Ecclesiarum mūdi constituta sum. Et propterea, & si a facie peccatorum meorum sum nigra: ut tabernacula cedar. Sum alioquin candida, sicut cortinæ Selomonis.

Vetus translatio.	Noua translatio.
Nolite me cōsiderare, q̄ fusca sum: Quia decolorauit me Sol: Filii matris meæ pugnauerunt contra me. Posuerunt me custodem uineis. Vineam meam non custodiui.	Non respiciatis me, q̄ ego ualde nigra: Quia denigrauit me Sol. Filii matris meæ irati sunt in me. Posuerunt me custodientem uineas: Vineā meā non custodiui.

NOlite me ꝯsiderare, q̄ fusca sum, Quia decolorauit me Sol. Ita in utraq; trāslatione. In hebræo autē sic: Non respiciatis me, q̄ ego ualde nigra: Quia denigrauit me Sol. Cum Spōsa dixisset supra se nigram, hoc est, peccatis subditam, & obnoxiam: uidens ob eam rem, se despiciēdam ab omnibus, atq; contemnendam: Propterea prudenter excusans suam nigredinē, atq; peccatum, subinfert dicens: Non respiciatis me, q̄ ego ualde nigra: quia nigredo ista, subaudi, non est mihi propria, neq; uoluntaria, aut affectata: sed est per accidens, & contra meam uoluntatem. Denigrauit enim (inquit) me Sol. Qui de facili suo æstu efficit homines nigros. Verūtamen q̄a non consueuit Sol mulieres, quæ sub umbra consistunt, reddere nigras, sed solum homines, qui uersantur in sole: propterea tacitæ quæstioni occurrēs puella, reddens causam, quam ob rem accesserit ad Solem, ut ab eo nigra efficeretur. Infert, dicens. Filii matris meæ pugnauerunt cōtra me, Ita in græco, & in Latino, In hebræo autem sic: Irati sunt in me. Posuerunt me custodientem uineas. Hoc est, fratres mei idolatræ reges Iudæ, & reges Israel in prima domo sancta, extruserūt me ad Solem: posueruntq; me, ut custodirē uineas, hoc est, ut colerem deos alienos, & præuaricarer a deo meo. Et ibi in custodiendis uineis. idest in cultibus idolorū, denigrauit me Sol. Et hoc pacto effecta sum nigra, & sine proprio sponso uidua, & derelicta. Et cum ex idolatria acriter punita per Babylonicam captiuitatem tandem emersissem: rursusq; instaurata Hierusalem, ad pristinum statum restituta essem. Vineam meam tamen non custodiui, hoc est, Et si in secunda domo sancta procul ab idolatria steterim, uineasq; alienorum deorum non custodierim: uineam tamen meam, hoc est legem, & cultum dei mei non custodiui, sed incidi in magis horrendum, abominandumq; peccatum: mortem acerbissimam inferen

do ei, Qui ad sanandos omnes meos langores, & ad dealbandum omnē meā nigredinem uenerat. Filii igitur matris meæ, fuerunt causa nigredinis meæ. Quorum alii in prima domo idolatræ, & prophetarum homicidæ fuerunt. Alii uero in secunda domo (quod supra omne scelus fuit) & sancti sanctorum Christi Messiæ homicidæ. His sic se habētibus, Quia facta patrum signa sunt, & figura eorum, quæ eueniūt filiis, sicut doctores omnes hebræorum dicūt, Et apostolus ipse, qui ait. Omnia in figura contingebant illis. Propterea spectandum, quod etsi in Catholica ecclesia nunquam commissa fuerit idolatria, sicut in prima domo a patribus nihilominus in ecclesia non defuit Arrius, Nestorius, Manicheus, Sabellius, Iouinianus, & alii quamplurimi, Qui pro idolatria improbissimas hæreticas opiniones in ecclesiam dei inuexerunt. Et nunc his nouissimis temporibus non desunt quidam prædictorum ueterum hæreticorum ex Germania) quos Lutheranos appellant)discipuli. Qui ecclesiā dei suis falsissimis opinionibus agitant, atque perturbant: de quibus, sicut Synagoga de idolatris, sic & aliqua pars Catholicæ ecclesiæ de dictis lutheranis hæreticis hoc tempore conqueritur, dicens: Posuerunt me custodem uinearū, hoc est; compulerunt me, ut custodirem uineas, idest opiniones Lutheranorum hæreticorum. Et uineam meam nō custodiui, hoc est, Rectam, & Catholicam Romanam fidem non custodiui.

Vetus translatio.	Noua translatio.
Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas: ubi cubes in meridie: Ne uagari incipiam post greges sodalium tuorum.	Annūcia mihi, quē diligit aīa mea, ubi pasces, ubi accubare facies in meridie: quod quare ero sicut inuoluta, ad greges sociorum tuorum.

INdica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie. Sic in utraque translatione: In hebræo autem sic, Annuncia mihi, quem diligit anima mea, ubi pasces, ubi accubare facies in meridie. Posteaquam sponsa apostrophans ad filias Hierusalem, indicauit, & confessa est peccata filiorum matris suæ apud sponsum suum Christum: Nunc rursus intendens sermonē ad ipsum Spōsum, & misericordiam ab eo implorans, de malis, quæ ob dictū idolatriæ peccatum imminebat ei tunc temporis: inquit. Indica mihi quem diligit anima mea: Mos loquendi Sponsarum, quæ cū aliquid petunt a Viris suis, sic per blandimentū ad eos loquūtur dicētes, Anime mi, uel (ut hic) quem diligit anima mea, ubi pasces, ubi accubare facies in meridie: Sensus est, O quem in ueritate diligit anima mea, inquit Sponsa. Posteaquam ex peccato filiorum matris meæ toto animo, totoque affectu, conuersa sum ad te, Indica mihi ubi pasces me, (subaudi, ouem tuam) inter istos Lupos idolatras reges Iudæ, ubi cubare facies me ouem tuam in meridie: hoc est, in futura durissima Babylonica captiuitate, quæ erit mihi in tribulationem maximā, qualis est æstiuus meridies ouibus: Quando (nisi prudentissimus pastor p-

ſpexerit eis de aliquo opaco loco,in quo cubare faciat eas in meridie)pereunt oues. Et ſic tu Sponſe mi:niſi in ea maxima tribulatione ꝓſpexeris mihi ḋ aliquo refrigerio,& ſolatio,actũ erit de me oue tua. In eaſdẽ & nũc uoces cum amariſſimo fletu prorumpit & Catholica Romana eccleſia ad Spõſum ſuum Chriſtum,dicens: Indica mihi,quem diligit anima mea,ubi paſces me ouem tuam,inter recentiſſimos iſtos Lutheranos hæreticos Vbi cubare facies me ouem tuam in meridie(hoc eſt in hac maxima tribulatione, quæ & ab hoſtibus Turcis,& ab hæreticis,tacentibus immo inter ſe diſſidentibus Chriſtianorum principibus,mihi imminet. Quã ob rem,niſi tu optime Spõſe tua ſolita miſericordia peccatis meis parcẽs,mihi opẽ feras, iam iam actũ erit de Romana tua,quam proprio ſanguine redemiſti Catholica eccleſia. Ne uagari incipiam poſt greges ſodalium tuorum. Ita in latino, In græco auteum rectius ſic, μήποτε γένωμαι ὡς περιβαλλομένη ἐπ᾽ ἀγέλαις ἑταίρων σου. Hoc eſt, Ne quando fiam ſicut circumamicta in gregibus ſociorum tuorum: In hebræo autem ſic,Quod quare ero ſicut inuoluta ad greges ſociorum tuorũ: Poſt factam petitionem quaſi deſperata Sponſa,prorumpens in lachrymas apud ſponſum inquit. Quare ero ſicut inuoluta(hoc eſt,ſicut triſti,& lugubri pallio,more earum mulierum,quæ lugent mortem uirorum, aut Chariſſimarum perſonarum inuoluta:& circumamicta,plorans ſuper oues tuas: Quaſi aperte diceret,O mi ſponſe,non eſt honor tuus, ut ego Sponſa tua, quam primum in monte Sinai tibi per donationem legis, & tot ſigna deſpõſaſti:& quã adhuc proprio ſanguine redẽptur⁹ es:ut nunc ſicut facta uidua inuoluar ſub nigro,& lugubri pallio,& mœroribus tota,atq lachrymis cõficiar,iaceamq confuſa,& perdita: Et hoc apud greges ſociorum tuorũ,hoc eſt,In conſpectu cæterarum gentium tuorum ſociorum. Qui reputantur paſcere oues,ſicut tu paſcis,& eſſe Dii,& tibi ſocii,& pares in paſcendis ouibus:cum & ipſi habeant ſuos reges,& duces,qui paſcunt eorum oues.

Vetus tranſlatio:

SI ignoras te o pulcherrima inter mulieres,Egredere, & abi poſt ueſtigia gregum tuorũ,& paſce hædos tuos iuxta tabernacula paſtorum.

Noua tranſlatio.

Si non ſcis tibi pulcherrima inter mulieres,Egredere tibi in ueſtigia ouium, & paſce hædos tuos iuxta tabernacula paſtorum.

SI ignoras te o pulcherrima inter mulieres,egredere,& abi tibi poſt ueſtigia gregum tuorum. Ita in græco,& in latino fere. In hebræo autem ſic. Si non ſcis tibi pulcherrima inter mulieres,Egredere tibi in ueſtigia ouium. Si non ſcis tibi, Poſt multa reſpondet tandem Chriſtus ad ea tantum poſtrema uerba,ubi paſces,& ubi cubare facies in meridie:atq inquit,O pulcherrima inter mulieres, Ideſt inter omnes alias gentes,quæris ubi paſcã, et ubi cubare faciam te ouem meam in meridie.i.in tempore idolatrarum regũ

Iudæ,& Israel. Ad quæ respõdeo: Si nõ scis tibi ubi pascere debeas: Egrede re tibi,& abi in uestigia ouium. s. antiquarum, hoc est,post uestigia patrum tuorum:qui acceperunt,& custodierunt legem meam, & cærimonias meas: Et sic faciens & tu, non tantũ nõ peribis,sed & pro meritis his,pasces hædos tuos iuxta tabernacula pastorum,hoc est,pasces paruulos,& non tantũ magnos tuos absq; omni periculo,& damno. Ad tabernacula pastorum, hoc est iuxta tabernacula gregum pastorum alienarum gentium. Hæc eadem dicit & his temporibus Christus ecclesiæ suæ catholicæ: quæ eisdem circũuenta laborat discriminibus: Nã & si nõ ab idolatris (ut Synagoga),obsessa tamẽ est ab hæreticis,& infidelibus:qui eam undiq; inuadentes,prorsus delere stu dent,atq; festinant. Propterea Christus affert eidem saluberrimum remediũ, atq; consilium dicens. Si nescis tibi o pulcherrima mulierum Catholica Ro mana mea ecclesia,ubi pasces in his persecutionibus, quæ te undiq; urgẽt, opprimũtq;:& nescis tibi ubi cubes in meridie,posita inter tot lupos, & infi deles & hæreticos,. Qui in tuam perniciem obnixe nituntur. Egredere tibi in uestigia ouiũ,scilicet antiquarũ.i.in uestigia patrũ tuorũ: Qui seruauerũt le gẽ meã: Et sic nõ timebis inimicos. Qua pp iuxta hoc ꝯsiliũ dñi Et tu,q in me dio es Lutheranorũ luporũ,& nescis ubi tuto pascas,& ubi cubes in hoc æsti uo meridie. In quo oues præ nimio æstu,& calore ꝯfractis apostolicæ obedi entiæ finibus,& ouile egressæ,incipiunt uagari,& in manus Luporum hæreticorum incidere. Egredere,& tu Germane factus uagus,& sine pastore,p te ipsum In uestigia ouium scilicet antiquarum,hoc est in uestigia tuorũ parentum:qui a mille,& quadringentis annis uel circa uocati a Romanis pon tificibus in fidem xp̃i ab eis regenerati,& ad oues Christi aggregati sunt. In quorum quidem Romanorum pontificum Fide,& obedientia & uixerunt, & mortui sunt. Egredere ergo tibi,idest,in tuam perpetuam salutem,& felicitatem. In uestigia ouium antiquarum tuorum germanorum parentum,& sic a Lupis Lutheranis hæreticis nõ deuoraberis. Sed pro meritis his pasces hædos,siue agnos tuos. Idest,paruulos tuos. Iuxta tabernacula pastorum ini micarum gentium:contra quas præualebis.

Vetus translatio.	Noua translatio.
EQuitatui meo in curribus Pharaonis,assimilaui te amica mea: Puchræ sunt genæ tuæ sicut Turturis: collum tuum sicut monilia. Murenulas aureas faciemus tibi uermiculatas argento.	Equitatu meo in currus Pharaonis, assimilaui te socia mea: Pulchræ factæ sunt genæ tuæ in ordinibus: collum tuum in monilibus: Ordines auri faciemus tibi cum punctis argenti.

EQuitatui meo in curribus Pharaonis,assimilaui te amica mea: Ita in utraq; translatione,nisi quia in græco pro equitatu habetur. τῇ ἵππῳ μου. i. equa mea. In hebræo autem sic. Lesusathi,hoc est ipso equitatu meo. Lite

ra enim Lammed non est datiui casus articulus, ut putauit uterq; Interpres,
sed est loco literæ he noticiæ, & emphatici articuli. Nam etsi litera Lam̃ed, ut
plurimam præposita nominibus significat datiuũ casum, nihilominus inter
dum non nisi emphaticus est articulus, teste Rabbi Dauid in sua grãmatica.
Extat itaq; in hebræo totum sic. Equitatu meo in currus Pharaonis, assimi/
laui te socia mea. Sensus est, ego Sponsus quantum te diligam, osten/
di: Quando meo illo equitatu, & turma, ac multitudine equorum irruens,
& impetum faciens in currus Pharaonis te persequentis in Mari, Assimilaui
te, hoc est, plane omnibus ostendi submergendo ipsum Pharaonem, & om/
nem exercitum eius, te esse sociã, & sponsam meam. Et dixit, se equitatu suo
submersisse Pharaonem, sicut & propheta Abachuc capite tertio dixit: Viã
fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum. Pulchræ factæ sunt ge
næ tuæ sicut Turturis. Ita in utraq; translatione. In hebræo autem sic: Pul/
chræ factæ sunt genæ tuæ in ordinibus. Nã etsi dictio hebraica thorim eq/
uoca sit ad Turturem, & ad ordines: nihilominus conuenientius hic uerten
da est in ordinibus, potius q̃ sicut Turturis: ut græcus, & latinus uertit inter
pres. Quod patet ex sensu, qui talis est: Genæ tuæ (inquit Spõsus) pulchræ
factæ sunt in ordinibus, hoc est in ornamentis pendentium inaurium, & au
reorum frontalium. Quibus concinne ordinatis, ac pendentibus supra fa/
ciem, exornabantur mulieres. Collum tuum sicut monilia. Sic in utraq; trãs
latione: In hebræo autem sic, Collum tuum in monilibus, auri & margari/
tarum, scilicet, est pulchre factum. Quæ bona, & ornamenta omnia conces
sa sunt tibi ex præda maris submerso per me Pharaone. Murenulas aureas
faciemus tibi uermiculatas argento. Sic in latino, in græco autem sic: ὁμοιώ
ματα χρυσίου ποιήσομέν σοι μετὰ στιγμάτων ἀργυρίου hoc est similitudines auri faciemus
tibi cum punctis argenti. Nam id quod latinus uertit murenulas quæ sunt
flexuosa ornamenta colli, instar murenarum: & græcus uertit similitudines:
In hebræo est thore. i. ordines, sicut uertimus supra Thorim. Est enim eadẽ
dictio, Thorim & thore: nisi quia thorim ponitur semper absolute: & Tho/
re cum genitiuo post se. Sicut & omnia alia nomina hebraica pluralis nume
ri: quæ in statu regiminis abiiciunt literã mem. Et sensus est, Nos (inquit spõ
sus) faciemus tibi ordines auri cum punctis argenti. i. cum picturis per pũ/
cta deductis. hoc est, nos persuasimus, & indurauimus cor Pharaonis, ut te
una cum omnibus suis thesauris, & iocalibus, preciosisq; rebus persequere/
tur, ad hoc ut eo submerso, faceremus tibi ex eis ordines auri, idest, ordinata,
& concinnata ornamenta, Et aurea cum punctis argenteis uasa: sicut dece/
bat te pulcherrimam meam sponsam, in ipsa desponsatione per legem, quã
dedimus tibi in monte Sinai accipere: Quæ bona omnia præstitimus tibi ex
præda maris, post submersum Pharaonẽ. Nam etsi in exitu de Egypto: mul/
tum auri, & argenti detractũ fuerit ab hebræis ipsis ægyptiis, nihilominus

(ut omnes sentiũt doctores) multo maior fuit præda maris submerso Pharaone quã ægypti. Et mire dixit faciemus, futurũ pro præterito, & ad significandum ea ornamenta, & eas diuitias, quas erat adhuc daturus in aduentu suo, ad ipsam Sponsam osculandã. Et dixit faciemus in plurali numero, trãsiens non sine mysterio a singulari ad pluralem. Quã rem attendens Rabbi Selomo in suis cõmentariis, exponit, faciemus Ego Spõsus & domestici mei angeli, sicut exponit & illud Geneseos, Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã. Et sic quaminfantissime uir alioqui eruditissimus æquiparat angelos, creaturas ipsi creatori. Nos autẽ nihil de simplici literali sensu contorquentes, exponimus sicut & in Genesi de tribus illis diuinis Personis, Patre, Filio, & Spiritu sancto. Qui etsi sunt unius indiuisibilis substãtiæ, personaliter, tamen ac nominibus distinguuntur. Et quia (ut ad rem redeamus) facta Patrum signa sunt eorum, quæ euentura sunt filiis (ut diximus) Propterea per liberationem patrum Hebræorũ de manu Pharaonis in mari, signatur liberatio gentiũ de manu Sathanæ: & per Mare fons Baptismatis. Quẽadmodum enim submersus est Pharao in mari: sic submergitur Sathanas & omne Ius eius in fonte Baptismatis. Et sicut patres Hebræi submerso Pharaone, ditati sunt multo argento & auro, uariisq; preciosissimis rebus, sic & Christiani submerso in aqua Baptismatis aduersario, ditantur per Spiritum paracletũ. Qui infinitus est thesaurus oĩbus q accipiũt eũ.

Vetus translatio.	Noua translatio.
Dũ esset Rex in accubitu suo, Nardus mea dedit odorẽ suũ.	Quousq; ꝙ Rex in accubitu suo, Nardus mea dedit odorem suũ.

DVm esset Rex in accubitu suo, Nardus mea dedit odorem suum. Ita in utraq; translatione, & ita in hebræo, Accipiendo tamen accubitum pro discubitu, & propterea deriuari a uerbo accumbo pro eo ꝙ significat iacere ad mensam, & non a uerbo accubo. i. iuxta cubo. Vnde accubitus ꝓ ipso accubandi actu, ut quidã male intellexerunt. Et in primis Ioãnes Reuchlin, qui perquãperperã in suo uocabulario, in radice Sabab exposuit sic, in accubitu suo. i. in amplexu suo. Cũ ĩ Græco sit: ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ. i. in accubitu suo. scilicet ad mensam, & non in accubitu, idest in ipso accubãdi actu & amplexu. Quod turpissimũ, & ualde indecorum esset. Nam etsi, quo nos intelligeremus quãtus sit amor Christi in ecclesiã, & rursus Ecclesiæ in Christum. In hoc cantico amoris assumit Scriptura Metaphorã a Spõso & Spõsa, exprimitq; omnes illas affectiones amoris, quæ contingunt inter eos, nihil tamen inhonestum aut indecorum, & quod ad extremas lineas amoris ꝑtineat in eo (sicut nusquã alibi in sacra Scriptura) cõperit. Vnde ĩ Hebræo (ut posteaquã sensum dicti uerbi expressimus & proprietatem eius in medium afferamus) habetur sic: Dum esset Rex bemesibbo, hoc est in accubitu suo iuxta prædictum sensum. Et si ẽm proprietatem uocabuli Hebraici,

non proprie intelligendum, dum esset Rex ad mensam iacens & cubãs more antiquorum græcorũ, aut Romanorum. Sed dum esset Rex ad mensam sedens, & inclinatus, atq; innixus super eam more antiquorum hebræorũ supra sinistrum latus. Nam ut inquit Rabbi Dauid in libro de Radicibus uerborum, sedentes ueteres hebræi, & non iacentes, ut antiqui græci, & Romani capiebant cibum: & sedentes in circuitu, & delicato quodam & magnorũ uirorum more innixi supra mẽsam in sinistrũ latus. Vnde propterea modus ille sic manendi ad mensam dicitur Mesibba: Quod uerbũ deducitur a uerbo Sabab.i.circuiuit: Sed quia in eo circuitu sic innitebãtur supra mensam factum est, ut Mesibba per translationẽ accipiatur & pro ipsa inclinatione, & innixione supra mensam: ut dictum est. Et sic intelligendum est hic, dũ esset Rex in accubitu suo, hoc est, dum Rex adhuc esset in mensa sedens in circuitu cum aliis, & innixus ad mensam supra sinistrum latus. Nardus mea dedit odorem suum: Sensus est secundum Rabbi Selomonem, & alios doctores Hebræos. Quæ dixisti o mi Sponse inquit innocẽtissima puella, uerissima sunt omnia, Quia bona tribuisti mihi gratis: At ego ingratissima pro talibus, ac tãtis tuis in me beneficiis & meritis, reddidi tibi mala pro bonis: Quia cũ adhuc Rex esset in accubitu suo, hoc est in discubitu suo in mõte Sinai, in nuptiis meæ desponsationis loquens cum Mose, Nardus mea, quæ bonum dare debuit odorem, dedit odorem suum.s.malum idest, fœtuit. Et dixit dedit odorem suum: pro fœtuit: per consuetum honestum sacræ Scripturæ loquẽdi modum, hoc est, cum adhuc Mose ageret tecum de desponsatione mea, in monte Sinai, ego impudentissima fornicata sum, adorans Vitulum in deserto. Et hæc est expositio communis hebæorũ. Et si Rabbi Iuda in libro dicto Midras Sirim hanc expositionẽ improbet dicens: non decere in hoc cantico, quod ad laudẽ gentis Israeliticæ est compositum, aliquid triste & contumeliosum subintelligi, cum canticũ amoris & Laudis totum sit, & non tristitiæ, opprobrii, atq; conuicii. Quam obrem prædictus Doctor exponit sic: Dum esset Rex in accubitu suo Nardus mea dedit odorem suũ Scilicet bonum, hoc est, Cũ adhuc esset Rex in monte Sinai, supra quem sedens, innixus erat more eorũ qui sedentes innituntur supra mensam: Nardus mea, q̃ ẽ hærba humilis & calidæ naturæ, & propterea pro Charitate accipitur, Dedit odorem suum.s.bonum. Ex quo tunc respõdit totus Israel & dixit. Oĩa quæ locutus est dominus, audiemus & faciemus, Et in eam significationem acceperunt dicta uerba & omnes Catholici. Qui dixerunt Dum esse rex in accubitu suo, Nardus mea dedit odorem suauitatis.

Vetus translatio.	Noua translatio.
Fasciculus Myrrhæ, dilectus meus mihi: inter ubera mea cõmorabitur. Botrus cypri dilectus meus	Fasciculus myrrhæ amor meus mihi: inter ubera mea cõmorabitur. Racemus Camphoræ, dilectus meus mihi: in

mihi,

mihi,in uineis Engaddi: uineis Hengedi.

FAsciculus myrrhæ,Ita in latino,In græco sic .καπίθεμος τῆς στακτῆς hoc est Fasciculus Stactes.In hebræo aūt sic.Zeror hamor.Et est zeror proprie res inuoluta in panniculo.Myrrha enim species aromatis est,quæ combusta liqścit,nec colligiť in fascē,sed colligitur resina eius,nec obstat illud quod seqtur paulo inferius,Messui myrrhā meā:Quia in hæbreo est Arithi.idest, collegi myrrham meā.Est.n.myrrha res quæ stillat.Et ꝑpterea græcus uertit stacten a uerbo stazo.hoc est stillo.Est enī stacte gutta.Vnde & inferius dicitur,Manus meæ stillauerūt myrrhā.Fasciculus myrrhæ dilectus meus,Rectius amor meus,sicut & in principio libri illud,qa meliores sunt amores tui q̄ uinū.Et sēsus est,Amor meus ī Xp̄ū est mihi,tāq̄ fasciculus myrrhæ.Idest, sicut myrrha inuoluta in pāniculo aliquo.Quæ etsi ualde res odorifera est, nisi tamen appliceť ad ignē,nullū dat odorem.Sic inqt Sponsa est & amor meus Xp̄i non dans mihi odorē,nisi fuerit igne maximi amoris ꝯcrematus: Et hoc recte inqt sponsa,qa uere amor patrum non erat pfectus in xp̄m.Et hoc ex quo non adhuc uenerat ille ignis desup,Qui myrrhā,hoc est amorē illum patꝝ hebræoꝝ accenderet,inflāmaretq̧.Vere ergo dicit Spōsa,amorē suum in Xp̄m esse sicut myrrhā,in panniculo quopiam inuolutā:quæ non adhuc applicata ad ignē,nihil redolebat ei.Quod inqt,etsi sic,nihilominꝰ inter ubera mea cōmorabitur.Inter ubera mea,hoc ē,inter duo latera arcæ fœderis,quousq̧ ueniat ad me osculandū:& ad myrrhā,hoc est,ad amorem meū erga ipsum afferat ignē:q ipsam myrrhā cōburrat,& redolere eā mihi faciat.De quo quidē igne dicebat dn̄s in Euangelio.Ignē ueni mittere ī terrā:& qd uolo,nisi ut ardeat?Botrus cypri dilectus meus in uineis engaddi. Ita in utraq̧ trāslatione.In hebræo aūt sic.Racemus haccopher idest cāphoræ amor meus mihi ī uineis hengedi.Est aūt(ut hebræoꝝ doctores inqunt) Cāphora,siue ut in græco & latino habeť cyprus species arboris aromaticæ ꝓducentis racemos cū granis in unū aggregatis in similitudinē racemi uuarū.Racemus Cāphoræ amor meus mihi.Nunc eundē aliis uerbis subnectēs sensum dicit.Racemus Cāphoræ.s.immaturus amor meus mihi:Et proptere a non dans mihi odorē.Atq̧ ad eiusdem racemi immaturitatē magis exprimendam subiungit.In uineis Hēgedi,quæ ex quo erant in deserto in terra Israel,propterea p nimiā frigiditatē tardius maturescebanť.Quod aūt Hengedi regio sit iuxta desertū,patet ex libro Iosue:capite decimo qnto:ubi sic scriptum est.In deserto Betharaba,meddyn:& Sacha.& nebsan,ciuitates salis & hēgedi ciuitates sex,& uillæ earum:& reliq̄.Et sensus prædictorum est, quod amor patrū hebræoꝝ fuit sicut myrrha in panniculo:& sicut racemus Cāphoræ immaturus iuxta uineas hengedi,ubi ꝓpter frigiditatē tardius fructus maturescebant.Et ꝓpterea dictus Cāphoræ racemus non maturuit nisi p aduentū xp̄i:q cū uenisset,misit ignē spūs sancti:p quē cremata est myr-

rha,& racemus Cāphoræ maturuit: & sic dederunt odorē mirabilē p totum mundum: Et de isto odore intelligebat apostolus dicens, Christi bonus odor sumus. Racemus Camphoræ amor meus mihi in uineis Hengedi. Quia hebraica dictio Haccopher quam supra Camphoram uertimus, significat etiā propitiationem atq; indulgentiam latine, Propterea secundum & id eius significatum aliqui ex hebræorum doctoribus exposuerunt Sponsam dicere sic. Racemus Haccopher.i.propitiationis & indulgentiæ amor meus mihi in uineis Hengedi, id est in deserto, ubi toties tētatus Deus a populo suo propitiatus & reconciliatus est eis. Sed uerius intelligitur & hoc dici de Catholica ecclesia, quæ inquit sic, Racemus Camphoræ amor meus mihi, hoc est, propitiationis & indulgentiæ: Quia corpus Christi uere fuit racemus cāphoræ: qui ad torcular Crucis expressus emisit fragrantissimum mustum illud per quod deleta fuerunt omnia peccata mundi.

Vetus translatio.	Noua translatio.
Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra: oculi tui columbarum. Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus lectulus noster floridus. Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra Cupressina.	Ecce tu pulchra socia mea, ecce tu pulchra, oculi tui columbarum. Ecce tu pulcher dilecte mi, etiam dulcis: etiam stratum nostrum floridum. Trabes domorū nostrarum cedri. Meniana nostra Abietes.

Ecce tu pulchra es amica mea, Ecce tu pulchra: Hinc opportune sponsus ex prædicatione, quam hactenus fecit Sponsa de amore suo in eū, incipit more eorum Sponsorum, qui ualde afficiuntur erga suas Sponsas, laudare eam de pulchritudine, & uenustate dicens. Ecce tu pulchra es amica mea, Ecce tu pulchra, oculi tui columbarum. Hoc est, non solum es pulchra, pulchra, sed oculi tui columbarum: hoc est tota pulchra. Quotiensc unq; enim sacrificāda erat Columba, attendebant primum ad oculos eius: Qui si erant pulchri, existimabatur tota pulchra, & absq; ullo defectu in mēbris eius. Et sic nulla alia facta inquisitione applicabatur columba ad sacrificium. Vel dicit, oculi tui columbarum, ex quo sicut colūba per nimiā castitatem nunq̄ adhæret nisi proprio marito, sic & tu (inqt) per magnā fidē, Nam etsi deficiens a me adorasti Vitulū, non tñ defuerunt Leuitæ: qui tanq̄ Colūbæ non præuaricati sunt. Hæc in signo, & figura dicta sunt pro catholica ecclesia: Quæ uere pulchra, & pulchra: & nunq̄ (sicut Synagoga) post idolatriam præuaricata. Et oculi eius sicut columbarum. hoc est, simplices sicut oculi columbarum, Iuxta uerbum domini, qui dixit. Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Oculi tui ergo columbarum, hoc est, simplices, ac proinde ad intelligendum perspicacissimi. Vnde & Spiritus Sanctus, qui Lux est bonarum mentium, non nisi in specie Columbæ ap/

paruit. Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus. Ita in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Ecce tu pulcher es dilecte mi, etiam dulcis. Hæc uerba sunt Sponsæ: quæ respondens ad prædicta inquit, Quid o dilectissime dicis me pulchram,& pulchram,& oculos haebre columbarum? Non mea est pulchritudo: sed tua. Tu solus enim es pulcher, etiam dulcis: qui pepercisti peccatis meis. Lectulus noster floridus. Ita in latino, in græco autem σύσκιος: idest, cōdensus,& umbrosus. In hebræo autem sic. Etiam stratum nostrum floridum. Sensus est, Etiā, hoc est, ultra pulchritudinē,& dulcedinē tuam, lectus nr̄, hoc est, tabernaculum ꝯgregationis,& ecclesia ipsa est florida, hoc est, fœcunda,& affluens in multis filiis. Et est Metaphora sumpta ab arboribus, quæ cū fructus ꝓducunt, germinant,& florescunt. Insup seruat ꝑpetuo metaphora sumpta a matrimonio: cuius lectus cū fœcundus est, dicit̄ floridus,& uirescens. Et per translationē ponitur lectus ꝓ ipsa ecclesia, quæ est lectus,& qes sponsi Christi,& ꝯgregationis fideliū. Tigna domoꝝ nraꝝ cedrina. Ita in utraq; translatione, In hebræo aūt sic, Trabes domoꝝ nrarū cedri. Hæc dicta sunt ad laudē structuræ Tabernaculi,& Eccłiæ ad literam. Allegorice aūt, Trabes domoꝝ sponsi,& sponsæ, idest eccłiaꝝ sunt Sacerdotes,& Doctores eccłiæ. Qui tanq̄ trabes sustentant domū dei ecclesiā ipam. Et trabes dicit, non nisi cedrinas, ex quo sicut cedri in arboribus, sic Sacerdotes in populo. Est.n. Cedrus arbor maxima,& procera, nec onerosa parietibus,& lignū iocundi odoris,& diu durans: nec a carie unq̄ corrūpit̄. Et ex hac arbore nascit̄ oleum, quod cedreū dicitur. Quo reliquæ res cum unguntur a tineis,& carie non læduntur. Iuxta quem sensum Persius dixisse uidetur,& cedro digna locutus. Debent itaq; Sacerdotes esse ut cedri, dantes bonū odorē populo: ita ut cū apl̄o dicere possint, Xp̄i bonus odor sumus. Et sicut cedri nō corrumpunt̄ a tineis, & carie, sic & ipsi non corrūpant̄ a uitiis,& peccatis. Itē sicut ex cedris nascit̄ oleum, quo res inunctæ non corrūpuntur a tineis,& carie: sic ex Sacerdotibus oriat̄ doctrina, & bonū exemplum. Quibus ꝯscientiæ hominū inunctæ, non corrūpant̄ a uermibus peccatoꝝ. Et ad hunc sensum loquit̄ scriptura hic dicens: Trabes domoꝝ nraꝝ cedri. Laquearia nr̄a cupressina, sic in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Rahitenu berothim,: Quæ uerba, quianō nisi in hoc loco legunt̄, ꝓpterea uarie exponunt̄ ab hebræis. Quidā.n. exposuerunt sic: Meniana nr̄a abietes. Sunt.n. meniana ædificia trabium, q̄bus currit̄ circa domū. Et tunc dictio quæ sequit̄ berothim, exponitur abietes, ut sit meniana nr̄a abietes. Rabbi aūt Abraam Abenezra dixit, ꝙ Rahitenu sunt canales aquaꝝ, in quibus adaquant̄ pecora. Et tunc Berothim inquit exponendū Marmora. Ita ut sensus sit,& canales nostri marmora: hoc est,& in canalibus nr̄is aquarū marmora. Et ſm primā expositionē allegorice, ꝑ abietes, q̄ sustinēt ipsa meniana ī domo, significāt̄ adhuc & ipsi sacerdotes: q debēt eē & sicut arbores

abietes. Sũt aũt abietes arbores præ cæteris arboribus lõgæ,& cãdidæ:q̃s ali qui ꝓpter nimiũ earum candorẽ, & gallicas appellãt· Quæ pulcherrimæ, & ad pondus ſuſtinendũ in ædificiis ſatis ualidæ. Abietes itẽ arborũ altiſſimæ, & erectiſſimæ ſunt. Quæ proprietates oẽs in ſacerdotibus, q fulciunt domũ dei,& ſpeculatores ſunt gregis ouium,eſſe debent. Secundum uero alterã expoſitionem,quæ eſt,Canales noſtri Marmora,ſiue ſm eius ſenſum,cũ ꝓpoſitione ſubintellecta ſic:In canalibus nr̃is marmora. Denotatur candor, & puritas aquaꝝ,ideſt,doctrinæ,& ſapientiæ utriuſq; teſtamenti. Per aquas enim hic intelligiť doctrina,& ſapiẽtia domus dei,Iuxta illud Iſaie cap· 55· Omnes ſitientes uenite ad aquas,Quæ continentur a candidiſſimis marmo ribus,ideſt a candidiſſimis mentibus fidelium.

CAPITVLVM SECVNDVM:

Vetus tranſlatio·	Noua tranſlatio·
EGo flos campi,& Liliũ ꝯualliũ, Sicut liliũ inter ſpinas,ſic amica mea inter filias.	Ego roſa campi, & uiola conualliũ: Sicut Viola inter ſpinas, ſic ſocia mea inter filias.

EGo flos campi & Lilium ꝯuallium,Ita in utraq; trãſlatione:In hebræo autem ſic. Ego Roſa campi,& Viola conuallium. Hic ſponſa perq̃mo deſte cõmendans ſe apud ſponſum exprimit naturam,& ꝯditionem ſuam di cens,Ego Roſa campi:Quæ etſi pulchra,& odorem ſuauiſſimũ reddit,nihi lominus ad modicũ tempus durat· Et ſignatiſſime dixit campi,& non horti· Quia in horto Roſa cuſtoditur. Et ꝓpterea magis tuta:ſed dixit campi,ubi nullo munita præſidio,patet omnibus. Item dixit campi: Quia campus ma gis ſubiicitur ſolis ardoribus,q̃ alius locus. Vnde uere eccleſia, & quælibet anima eſt ſicut Roſa cãpi: Quæ etſi pulchra,& odorifera,nihilominus paruo tẽpore durat· Ex quo in campo mox aut ſolis ardoribus areſcit,aut incur ſionibus hominũ auellitur,aut certe pedibus ꝯculcať· Et liliũ ꝯualliũ, ſic in utraq; trãſlatione· In hebræo aũt Soſanna,hoc eſt,& Viola ꝯualliũ: Eſt enĩ Soſanna,ut inquit Rabbi Dauid in libro de radicibus uerborum, Flos can didus habens pulchrum odorem. Et dicitur (ut inquit) Soſanna a ſes. ideſt ſex. Própterea ꝙ ſex conſtat candidis foliis. Et in latino diciť Viola. Et uiola conuallium,quia in Eccleſia dei duo ſunt genera hominum, Vnum mediocrium,& alterũ perfectorũ. Vnum quod tm̃ ad decem mandata tenetur: & alterum quod perfectionem euangelicam profitetur. Et hi nõ tm̃ ad mãdata,ſed ad conſilia chriſti obligant·. Quale eſt in primis illud. Vade & uẽde omnia quæ habes,& da paupibus,& ueni ſequere me. Quãobrẽ ꝓpter huiuſmodi perfectos homines,Sponſa nõ ſe roſam campi,ſed qđ maius eſt, ſe uiolam conuallium rurſus appellat,dicens. Et uiola conualliũ· Quod ma ioris eſt & conditionis,& dignitatis: Nam uiola conuallium lõge præſtat ro ſæ campi· Præſtat enim,quia Viola ꝯuallium non eſt ita expoſita ſolis ardo

ribus,sicut Rosa campi:hoc est,uiri perfecti,qui nudi nudum Christum se/quuntur:non sunt ita expositi solaribus ardoribus,idest,uitiorum,& peccatorum istius mundi concupiscentiis,sicut homines,qui solum credentes in Christum uersantur in campo istius mundi. Secundo Viola conuallium praestat Rosae. Quia in conuallibus locis separatis,remotis,& quietis magis tuta est,& non ita exposita discriminibus,& periculis,sicut Rosa campi. Sic allegorice & uiri perfecti,qui a campo mundi se se ad conualles,& loca secreta conferunt:magis tuti sunt ab inimicis,& magis quieti,& ad proficiendum in diuina charitate magis intenti. Recte igitur cum dixisset Sponsa,Ego Rosa campi,respectu eorum,qui in uita uersantur actiua,quod maius est,postea intulit dicens. Et Viola conuallium,respectu eorum,qui uitam sibi elegerunt quietam,& cõtemplatiuam. De qua dixit dominus,Maria optimam partem elegit,quae non auferetur ab ea. Sicut Lilium inter spinas,sic amica mea inter filias:sic in utraq; translatione,In hebraeo autem sic:Sicut uiola inter spinas,sic socia mea inter filias. Alternatim respondẽs dominus,comparat Sponsam redolenti,& pulchrae uiolae,quae est inter spinas dicens. Sicut Viola inter spinas,sic socia mea inter filias:hoc est,quemadmodum Viola circundata spinis semper pungitur ab eis,& nihilominus perseuerat in sua pulchritudine:sic socia mea inter filias.i.ciuitates,& oppida Israel. Quae sunt ipsi Hierusalem,ut filiae. Pungunt eam tamen semper, tanq̃ spinae calumniantes eam,& quaerentes excutere iugum obedientiae,& subiectionis. Haec & per figuram dicta sunt,& pro noua Hierusalẽ Romana ecclesia. Quae mater omnium ecclesiarum sicut uiola inter spinas,sic & ipsa inter filias.i.ecclesias:Quae semper pungũt eam per nouas calumnias, & haereses adinuentas:nihilominus,sicut Viola puncta a spinis non propterea ammittit suam pulchritudinem:sic & Romana ecclesia calũniata,& pũcta a filiabus suis,nunq̃ tamen amittet decorem suum. Et hoc nõ sua, sed sui primi pastoris Petri uirtute. Ad quem dixit dominus,Petre rogaui pro te,ne deficiat fides tua.

Vetus translatio.	Noua translatio.
Sicut Malus inter ligna syluarum,sic dilectus meus inter filios:Sub umbra illius,quem desideraueram,sedi,& fructus eius dulcis gutturi meo.	Sicut malus in arboribus syluae,sic dilectus meus inter filios. In umbra eius desideraui,& sedi,& fructus eius dulcis palato meo.

Sicut Malus inter ligna syluarũ,sic dilectus meus inter filios:sic in utraq; translatione. In hebraeo aũt sic:Sicut Malus in arboribus syluae, sic dilectus meus inter filios. Sicut malus in arboribus syluae. Cõparata spõsa a dño Violae,q̃ ẽ inter spinas,nũc alternatim spõsa quãelegantissime cõparat spõsum nõ floribus,aut herbis:q̃ res tenues,& humiles sunt. sed comparat eum

Malo arbori pomiferæ,altæ,atq; sublimi:& quæ iter arbores syluæ steriles, & minime fructiferas præstantissima,atq; iocundissima est earũ omnium: tũ quia cum aliæ oẽs circunstãtes arbores steriles sunt,ipsa uberrimos dat fructus:tum quia poma,fructus eius non tñ dulcia sunt, sed & suauissimi etiã odoris. Et umbram alioquin præstat amœnissimam omnibus diuertentibus ad eam. Propterea aptissime Sponsa comparat dilectum suum huic Arbori dicens, Sicut arbor Malus pomifera in arboribus syluæ, infœcundis scilicet,sic dilectus meus inter filios,hoc est,inter cæteros iuuenes, deos gentiũ, (ut existimant) Qui tanq̃ arbores Syluæ steriles sunt,& nullius fructus. Sub umbra illius,quem desideraueram,sedi:& fructus eius dulcis gutturi meo. Sic in utraq; translatione, In hebræo autem sic: In umbra eius desideraui, & sedi:& fructus eius dulcis palato meo. Sub umbra eius,arboris Pomiferæ, (subaudi) Desideraui,& concupiui.s. sedere,& quiescere. Et sedi,& quieui: Et sedens sub eius umbra comedi de fructibus eius dulcibus, & odoriferis: Et fructus eius dulcis palato meo.

Vetus translatio.

INtroduxit me Rex in cellam Vinariã,ordinauit in me Charitatem. Fulcite me floribus,stipate me malis:quia amore langueo: Læua eius sub capite meo,& dextera illius amplexabitur me.

Noua translatio.

Introduxit me Rex in domum Vini, & uexillum eius super me Charitas. Sustentate me phialis,sternite me malis,quia languens amore ego. Læua eius sub capite meo, & dextera eius amplexabitur me.

INtroduxit me Rex in cellam uinariam,ordinauit in me charitatem: Sic in utraq; trãslatione: In hebræo autem sic: Introduxit me Rex in domũ Vini, & uexillum eius super me Charitas. Posteaq̃ dixit Spõsa sedisse,& qeuisse sub arbore Malo,& comedisse de fructibus eius dulcibus, nunc subiũgit dicens. Introduxit me Rex in domum Vini, hoc est in legem, ubi multũ bibens inebriata sum.s. Vino diuini amoris. Ordinauit in me Charitatem, in hebræo uexillum eius super me charitas, hoc est, Et uexillum, quod leuauit,& erexit super me ad ducendum me post se: Charitas,& amor, & nõ alia merces,aut stipendium. Fulcite me floribus, stipate me Malis. Ita in utraq; translatione ad sensum. In hebræo autem sic: Sustentate me cũ phialis, sternite me Malis:quia languens amore ego. Ex his datur intelligi, q̃ posteaq̃ ingressa fuit domum Vini, cũ multum bibisset de uino, cœpit grauiter præ nimio amore ægrotare,& infirma esse. Et propterea ad significandam ægritudinem,& infirmitatem suam ex diuino amore, ægrotantium more clamat. Sustentate me cum phialis.s. optimi uini: Sternite me Malis.s. dulcibus, & odoriferis: quia amore langueo. Mos.n. ægrotantium,& infirmorũ est, cũ maxima afficiunt,& laborant infirmitate: petere uarias optimi uini Phialas, uariaq; & multa optima redolentium Pomorum genera: ut uidendo saltem,&

odorando has res, recreationem aliquam recipiant. Sic & Sponsa nunc facta ex diuino amore languida, petit huiusmodi res languentium ad se refocillandam, atq; recreandam. Hæc ebrietas diuini amoris, & si in utraq; & ueteri & noua ecclesia fuerit: uehementior tamen in noua catholica ecclesia: quæ uere inebriata uino illo sanguine Christi, ultro se se in mortem tyrannis offerebat. Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Sensus est, Cum itaq; ego Sponsa, sic grauiter amore illius ægrotarem, & lãguida essem mox præsto mihi fuit dilectus meus: Qui uidens me ita uehementer languere, more charissimorum amicorum, qui amicis ægrotantibus compatiuntur, læuam suã mihi languenti sub capite meo supposuit: & dextera sua me amplexus est. Quam rem facit cõtinue Christus ecclesiæ suæ existenti in infirmitate, & tribulatione. Sed potissimũ cũ amore languet.

Vetus translatio.

ADiuro uos filiæ Hierusalem per capreas, ceruosq; camporum, ne suscitetis, neq; euigilare faciatis dilectã, quo ad usq; ipsa uelit.

Noua translatio.

Adiuro uos filiæ Hierusalẽ per capreas, ceruasq; campi, si suscitetis, aut si excitetis dilectam, quoadusq; complacentiam habebit.

ADiuro uos filiæ Hierusalẽ per capreas, ceruasq; campi, & reliqua. Hic est locus, in quo Sponsus utriusq; Hierusalẽ Christus apertissime subiicit totum populum Israeliticum, omnesq; Ecclesias orbis terrarũ, sub uno magno Sacerdote, & una matre Eccl'ia uetere Hierusalẽ, & noua Romana. Imprecaturq; filiabus utriusq; ueteris, & nouæ Hierusalem durissimam Feratum mortem, si rebellantes a matre ecclesia Hierusalem, suscitauerint, & excitauerint eam. hoc est (ut exponit Rabbi selomo) si eam fuerint aliquo modo cauillatæ, calumniatæq;, dicens. Adiuro uos filiæ Hierusalem. hoc est, uos omnẽ populum Israeliticum, & omnia oppida, & ciuitates uestras: quæ estis ipsi Hierusalem ut filiæ. Et sic in Euangelio mulieres, quæ sequebantur eum a Galilea ministrantes ei appellauit filias Hierusalem dicens. Filiæ hierusalem, nolite flere super me, & cætera. Et sic Rabbi Abraam Abenezra, & antiqui doctores hebræorum omnes exponunt per filias Hierusalem intelligi omnia loca, quæ habitabantur ab Israel, & totum populum ipsum Israeliticum. Quem dominus terribiliter adiurat dicẽs. Adiuro uos filiæ Hierusalem per capreas, ceruasq; campi, si suscitetis aut si excitetis dilectam: scilicet Ecclesiam Hierusalem, hoc est, ut exponit Rabbi Selomo, & Rabbi Abraam Abenezra in suis Cõmẽtariis. Imprecor uobis mortem sæuissimã, quam capreæ, & ceruæ campi patiuntur a uenatoribus, a quibus circumuẽtæ, & captæ, occiduntur, & dilaniantur. Si suscitetis, aut si excitetis dilectam sponsam. s. meam Hierusalem, Quoadusq; ipsa uelit, Ita in latino, & in græco, In hebræo autem had setehppas, idest complacẽtiam habebit scilicet in

me quod erit usq; ad meum in ipsam aduentum. Hæc eadem in figura dicta sunt, & pro noua catholica Ecclesia, cuius filias. i. omnes totius orbis terraꝝ ecclesias, sub eadem adiuratione & imprecatione dominus nimirũ terribiliter adiurat, & astringit, ne suam dilectam nouam Romanam ecclesiam suscitent, aut excitent, hoc est, calumnientur, atq; perturbent: Quousq; ipsa cõplacentiam habebit in se sponso Christo, quod erit usq; in finem. Sed quia tantum potuit caro, & sanguis, ut neq; sic terribiliter adiuratæ filiæ ueteris Hierusalem se se continerent, quin per idolatriam rebellarent in matrẽ suã Hierusalem tempore regis Roboam, propterea dictam terribilem adiurationem incurrentes, tanq̃ capreæ, ceruæq; camporum datæ sunt in manus Regis Assyriorum in prædam & mortem, & in captiuitatẽ sempiternã. Et quia omnes euentus (ut diximus) ueteris Hierusalem figuræ sunt, & signa nouæ Hierusalem Romanæ ecclesiæ, omnia enim (ut inquit Apostolus) in figura contingebant illis. Propterea non mirum, si sic consimiliter postea & Græci rebellantes in ipsam nouam Hierusalem Romanam ecclesiam per nephariam eorum hæresim in eandem dominicam imprecationem incurrerunt: & tanq̃ capreæ, ceruæq; campi & ipsi dati sunt in manũ regis Turcarũ in prædam & in captiuitatem a Septuaginta annis citra, & usq; in præsentem diẽ, Et nunc prohdolor & plæriq; Germanorum non timentes tam terribilem, tamq; acerrimam Christi adiurationẽ imprecationẽq;, neq; tam aperta, quæ ex ea subsecuta sunt iudicia, rebellãtes in nouam Hierusalẽ Romanam ecclesiam, se se in iudicium decem tribuum, et græcorum præcipitant, in interitum, et damnationem sempiternam. Sed quid dicemus ad hæc, nisi illud dominicum uerbum: Væ mundo a scandalis, necesse est. n. ut ueniant scandala, Veruntamen ueh homini illi, per quem scandalum uenit.

Vetus translatio.

VOx dilecti mei, ecce iste uenit saliens in montibus, trãsiliens colles, similis est dilectus meus capreæ, Hinnuloq; ceruorum. En ipse stat post parietẽ nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.

Noua translatio.

Vox dilecti mei, ecce iste uenit saliẽs supra montes, transiliens supra colles, similis dilectus meus capreæ, uel hinnulo ceruorum. Ecce iste stans post parietem nostrum, prospiciens ex fenestris, respiciens ex cancellis.

VOx dilecti mei, ecce iste uenit saliens supra montes, transiliens colles. & cetera, sic in omnibus tribus linguis ferme. Cũ cœpisset narrare sponsa in principio cantici, quo nam pacto educta fuisset de ægypto, & accepta lege introducta in cubicula Regis: postea facta digressione perducta est cũ ea hucusq;. Nunc uero rediens, unde digressa fuerat: narrat modum suæ liberationis ab ægyptiaca captiuitate, dicẽs. Quod cum magno desiderio expectaret finem suæ captiuitatis, diceretq; continue, Trahe me, post te curre

mus. Ecce inquit uox dilecti mei, Et ipse met dilectus meus præsto ante etiã præfixum terminum captiuitatis. Saliens supra mõtes, & transiliẽs supra colles, similis capreæ, hinnuloq; ceruorũ, in currendo. s. ad me liberãdum: Ecce iste stans post parietem nostrum & cetera. Sensus est, Credebam ego Sponsa me tristem, mœstamq; permansuram adhuc per dies multos in captiuitate ægyptiaca, quando ecce dilectus meus prope me indicans se stare post parietem nostrum, & respicere ex fenestris, & cancellis ea, quæ fiebãt mihi oppressæ, & attritæ in ægypto: Sicut & ipsa inquit scriptura, quæ dicit. Videre uidi afflictionem populi tui.

Vetus translatio.	Noua translatio.
EN dilectus meus loquitur mihi: Surge, propera amica mea colubamea, formosa mea, & ueni. Iam enĩ hyems trãsiit, imber abiit, & recessit, flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit. uox Turturis audita est in terra nostra: Ficus protulit Grossos suos: Vineæ florẽtes dederũt odorem suum. Surge propera, amica mea, speciosa mea & ueni.	Respondit dilectus meus, & dixit mihi. Surge tibi socia mea, pulchra mea, & uade tibi. Quia ecce hyems transiit imber abiit, & recessit sibi. Gemmæ florum uisæ sunt in terra: Tempus cantilenæ aduenit: & uox Turturis audita est in terra nostra. Ficus ꝓtulit grossos suos: & Vites uua acerba dederunt odorẽ. Surge uade socia mea, pulchra mea, & uade tibi.

EN dilectus meus loquitur mihi: Surge, ꝓpera amica mea, Colũba mea, formosa mea, & ueni. Ita in utraq; translatione ferme. In hebræo autẽ sic. Respõdit dilectus meus, & dixit mihi: surge tibi socia mea, pulchra mea, & uade tibi, ex quibus apparet in utraq; translatione abundare uerba, propera: columba mea, quæ in hebræo non extant. Posteaq̃ dixit Sponsum more currentis capreæ, hinnuliq; ceruorum, uenisse ad se liberandam de captiuitate ægyptiaca: nũc subdit q̧ ueniens etiam locutus fuit secũ, & ei clamãti respondit p Mose, & Aaron & dixit: Surge tibi socia mea, pulchra mea, & uade tibi: Quia tempus iam est, ut te educã de captiuitate. Iam enim hyems transiit, imber abiit, & recessit: sic in utraq; translatione. In hebræo autẽ sic. Quia ecce hyems transiit, imber abiit, & recessit sibi. & cætera. Volens dominus educere populum suum Israeliticum de ægypto, quo facilius ei persuaderet discessum: ostendit opportunitatem temporis, quo id facere elegerat, dicens: Quia ecce hyems transiit, imber abiit: Quæ sunt, iter facere uolentibus, grauissima. Sed hæc inquit abierũt: & Ver aduenit. Et sic quo spõsam alliceret ad iter arripiendum, narrat commoditates itineris dicens. Flores apparuerunt in terra nostra. Tempus putationis aduenit: Vox Turturis audita est in terra nostra: Ita in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Gẽma florum uisæ sunt in terra, tempus Cantilenæ aduenit. Et uox Turturis

audita est in terra nostra. Gemmæ florum uisæ sunt in terra, hoc est. Aduenit iam amœnissimum tempus ueris, in quo arbores protulerunt suas florũ gẽmas. Quas iter faciens uidendo, admodum delectaberis. Tempus putationis aduenit. Ita in græco, & in latino. In hebræo autem habetur Zamir, quod æquiuocum est ad putationem, & ad cantilenam. Et conuenientius hic accipitur ab hebræis pro cantilena. Quia sensus est, Insuper & aues ipsæ hoc tẽpore quãdulcissime canentes, summopere delectabunt te iter facientem. Et uox Turturis audita est, hoc est, & insuper Turtures, & columbæ cœperunt iam canere, & suas uoces dare in terra nostra, per quam itura es. Ficus protulit grossos suos: & uineæ florentes dederunt odorem suum, ita in græco, & in latino. In hebræo autem sic. Ficus ꝓtulit grossos suos, & uites Semadar uua acerba dederunt odorem. Ficus protulit grossos suos, ꝯsimiliter & aliæ arbores, Et uites Semadar, quod est uua acerba cum primum incipit excedere, & exire a suis floribus: qui excidentes dant odorem. Quas res (inq̃t) uidere in itinere, erit tibi admodum delectabile, atq; iucundum. Surge propera, amica mea, sponsa mea, & ueni: sic in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Surge, uade socia mea, pulchra mea & uade tibi. Posteaq̃ more sponsorum, qui cum uolunt traducere Sponsas in domũ suam, narrant eis cõmoditates omnes itineris, allexit dominus sponsam, & sororem suam congregationem Israel, eam excitans ad iter, subdit, surge, uade socia mea, pulchra mea uade tibi. Repetitio eorundem uerborum ad ostẽdẽdum magnũ ipsius sponsi amorem, & affectum. Iam hyems transiit, imber abiit, & recessit & reliqua. His ad literam sic (ut exposuimus) expositis, opereprecium est nunc ea omnia, & mystice ẜm allegoricum sensum, sicut ueteres hebræorũ doctores exposuerunt, exponere. Dicebat itaq; Sponsus, Surge tibi socia mea, pulchra mea, & uade tibi. Hõc ẽ excitare: & moue te ocyus: quia ecce hyems transiit, hoc est, quadringenti anni captiuitatis tuæ in ægypto, a natiuitate Isaac, supputando, præterierunt. Intelligit enim scriptura Metaphorice per hyemem captiuitatem. Imber abiit, & recessit, hoc est, Et ipsa calamitas, maximaq; hyemis aspitas, atq; difficultas abiit, & recessit. Intelligitq; per hymbrẽ octoginta & sex annos eiusdem captiuitatis: quibus supra modum sæuitum est contra eos ab ægyptiis. Quod tempus cœpit a natiuitate Mariam sororis Mose, & Aaron. unde ab ea sæuitia, & amarissimo euentu, nascenti tũc sorori eorundem, impositum est ei nomen Mariam. Quod est nomen a Mar. idest, amaritudine deductum, & ei impositum. Ex quo a natiuitate Mariam supra modum amaricare cœperunt ægyptii Israel. Vnde & beatissima Virgo nuncupata fuit & ipsa Mariam, idest, amaricata ualde, sicut & prædictum fuit ei per sanctum senem Simeonem, dicentẽ. Tuam ipsius animam gladius doloris pertransibit: Et si Mariam nihilominus potest exponi uisio, siue lumen maris. Vnde merito eadem uirgo ab hac Etymo

logiam appellatur maris Stella. Gēmæ florum uisæ sunt in terra, hoc est, Ecce Mose & Aaron, qui sunt tanq̄ gemmæ florum præsto ad omnes cōmoditates uestras. Tempus cantilenæ aduenit, Quod erit signum illius pulcherrimæ cantilenæ, quam cantaturi estis mihi in Mari rubro pro habita de Pharaone, & exercitu eius uictoria: quæ incipit, Cantemus domino, gloriose & reliqua. Vox turturis audita est in terra nostra. i. uox letitiæ, exitus uestri de ægypto. Ficus protulit Grossos suos, hoc est, Adest iam tempus, in quo offeretis grossos, hoc est, primogenita uestra, Et uites uua acerba dederunt odorem, hoc est, Adest iam tempus libaminis, & sacrificii per uinum. Hæc, quæ in figura contigerunt patribus hebræis, contigerunt postea, sicut & figurata sunt, & catholicæ Romanæ Ecclesiæ: quæ non solum per quadringentos annos manserat in ægypto, idest, in captiuitate, & caligine, & umbra mortis: sed per longe plures, donec uenir dominus IESVS, qui eduxit nos de captiuitate: qui adueniens, dixit catholicæ Ecclesiæ. Surge tibi amica mea, pulchra mea, & uade tibi: Quia hyems transiit, imber abiit, & recessit: hoc est, tēpus caliginis tuæ, & umbræ mortis, in qua habitabas, abiit & recessit. Gēmæ florum uisæ sunt in terra, hoc est, apostoli Christi, qui fuerunt ueræ Gēmæ florum, & preciosissimæ gemmæ, quæ tot, & tantos protulerunt fructus, apparuerunt in terra. Tempus cantilenæ aduenit, hoc est, tempus, quo totus orbis terrarum psalmos, & hymnos unanimiter deo canimus. Et uox turturis audita est in terra nostra, idest apostolorum, Quia sicut Turtur suo cantu abscessum hyemis, & ueris aduentum nunciat: sic & Apostoli abscessum tenebrarum, & umbræ mortis, & appropinquationem regni cœlorum annunciauerunt. Et sicut Turtur pro cantu humilem gemitum reddit, sic & Apostoli, euntes ibāt, & flebant mittentes semina sua. & (sicut Turtur) pudicitiæ, & omnium uirtutum amantissimi fuerunt. Ficus protulit Grossos suos, hoc est, arbor infructuosa gentium iam incepit dare fructum deo. Et uites Semadar idest cum uua acerba, dant odorem, hoc est, aduenit iam tēpus in quo non per animalia amplius, sed per panem, & uinū sacrificabitur deo, in odorem suauitatis.

Vetus translatio.	Noua translatio.
COlumba mea in foraminibus petræ. In cauerna Maceriæ, ostende mihi faciem tuā, sonet uox tua in auribus meis. Vox enim tua dulcis, & facies tua decora.	Columba mea in foraminibus petræ in absconsione gradus fac uidere me aspectum tuum: fac audire me uocē tuam: quia uox tua dulcis: & aspectus tuus decorus.

COlumba mea in foraminibus petræ, in cauerna Maceriæ. Ita in latino, & in græco fere, In hebræo autem sic. Columba mea in foraminibus petræ, in absconsione gradus. Columba mea in foraminibus petræ: Mirum quod uocans Sponsam columbam, subdit in foraminibus petræ. Quā

obrem ſciendum q̄ ſecundum doctores Hebræorum comparatur hic gens Iſraelitica columbæ in foraminibus petræ, ex eo quia ſicut interdum Colū ba fugiens a facie perſequentis Accipitris, feſtinanſq́ abdere ſe ſe in forami nibus petræ, in ipſo ingreſſu foraminis per maximum infortunium incidit in colubrum. Et rurſus retrocedens, recidit in accipitrem. Sic accidit & Iſra eli. Cum fugiens Iſrael a facie Pharaonis ex ægypto, incidit in Mare rubrū ex uno latere, & in deſertum, & luſtra ferarum ex alio: & referens pedem a mari, & luſtris ferarum, rurſus recidit in manus Pharaonis. Vnde merito hic gens Iſraelitica appellatur Colūba in foraminibus petræ, & in cauerna ma ceriæ, ſiue ut in hebræo beſether madrega, hoc eſt, in abſconſione gra/ dus, ideſt in latibulis, & foraminibus, quæ ſolent remanere ſub altis aggeri/ bus: qui fiunt pro muniendis ciuitatibus. In quibus ſolent habitare & colū bæ ipſæ, & etiam atrociſſimi ſerpentes. Oſtende mihi faciē tuam: ſonet uox tua in auribus meis. Cum itaq́ tantis difficultatibus eſſet circumuenta gens Iſraelitica, & pene perdita, dixit ad eam dominus. Noli timere, Oſtende mi/ hi faciem tuam: hoc eſt, in his tuis tantis diſcriminibus, & anguſtiis, reſpice ad me, recurre ad me. Nam ad quem alium debes & reſpicere, & recurrere ni ſi ad me? In hebræo autem ſic. Fac me uidere aſpectum tuum, fac me audire uocem tuam. Et idem eſt ſenſus. Oſtende mihi faciem tuam, hoc eſt, fac ut ui deam ego rectitudinem operationum tuarum. Sonet uox tua in auribus me is, hoc eſt, Clama ad me de tribulatione, quia ego te exaudiam. Ad hæc, quo facilius inducat Iſraelem ad ſe reſpiciendum, & ad ſe clamandum de tribula tione, dans ei maximam fiduciam, & ſpem infert dicens. Quia uox tua dul/ cis. ſ. mihi, cum clamas ad me de tuis neceſſitatibus. Et facies tua, qua me re/ ſpicis, clamando ad me, decora. Hæc eadem, quæ in figura acciderunt patri/ bus noſtris hebræis, acciderunt poſtea & filiis. Nam ſicut patres liberati ex egypto, perſequente eos Pharaone, quærebant ſe ſe in ſecreto aliquo loco abdere, ſicut columba quærit ſe ſe abdere in foraminibus petræ, inſequen/ te eam accipitre. Sic & eccleſia Catholica gentium liberata de ægypto, dum perſequente adhuc Pharaone, ideſt antiquo Serpente, quærit ſe ſe recipere in foramina petræ, ideſt in Chriſti uulnera, que appellantur a ſacra Scri/ tura foramina petræ, Iuxta illud Exodi capite. 33. ubi ſic legitur, Ecce in quit eſt locus apud me & ſtabis ſupra petram, Cūq́ tranſibit gloria mea, po/ nam te in foramine petræ: & protegam dextera mea: donec tranſeā, & reliq. Dum itaq́ catholica Eccleſia liberata de ægypto, quærit ſe ſe abdere in fo/ ramina petræ. i. in Chriſti uulnera, incidit ut patres in mare, & luſtra ferarū: & ut Columba in Colubrū, ſic & ipſa in principes & Tyrannos, qui acerbiſ ſima morte afficiebant eam. Ita ut in ea impleretur illud ꝓpheticum. Facti ſumus ſicut oues occiſionis. Deinde liberata a principum & Tyrannorum perſecutione, credēs ſe in foraminibus petræ. i. Chriſti uulneribus quietu/

ram

ram,incidit in hæreticos,Arrium,Nestorium,Sabellium,Marchionem,Manicheum,& alios quamplurimos,qui tot pugnis, totq; persecutionibus ecclesiam dei agitauerunt:ut difficile sit diiudicare, a quibus crudeliores pugnas,& duriora certamina,ac maiores clades acceperit ecclesia, ab infidelibus principibus & tyrannis,an ab hæreticis & schismaticis,a quibus sicut & ab ipsis principibus & tyrannis eripuit ipsam dominus, & q; semper eripiet non ambigimus.Et si eam his tẽporibus,hinc a rege Turcarum,atq; hinc ab hæreticis Lutheranis tot conspicimus obsessam,atq; circumuentã discriminibus :ut quæ hactenus ab ipsis persequentibus Imperatoribus, & ab ipsis impugnantibus hæreticis,passa est certamina ,etsi maxima,nihilominus respectu eorum,quæ nunc imminent,& supra caput eius impendẽt,illa, quæ olim perpessa est,parui momenti atq; ponderis,& iocus pene,& ludus fuisse uideantur.Ad hæc mala & illud ei accedit,quod principes Christianorum,a quibus tot imminentibus periculis obuiam iri oporteret:adeo se se cõtinuis cladibus conficiunt : ut nõ modo inimicos, qui columbam in foraminibus Petri commorantem ,armorum potentia,& falsissimis opinionibus prorsus delere student,atq; festinant,nõ repulsuri uideãtur: quinimmo dum suis intenti affectionibus,oculos a colũba,hinc ab accipitre, & hinc a colubro circumuenta auertunt,ipsis hostibus,atq; hæreticis iter expeditissimum parẽt. Quã ob rẽ uidẽs xp̃s suã dilectã Romanã eccl̃iã oĩum eccl̃iaꝝ mũdi ꝑpter cathedrã Petri principẽ in tot discriminibus positã ,clamat ad eã dicẽs.Ostẽde mihi faciẽ tuã,sonet uox tua in auribus meis ,hoc est, Respice ad me,clama ad me,de istis tuis necessitatibus.Pete tibi auxiliũ a me ,a quo sicut ab oĩbus aliis malis,sic & nũc liberaberis ĩ dilectione Petri. Pro quo oraui p̃rem ne deficeret fides eius,quæ sola perseuerabit usq; in finem. Et postea addens ei animum ad recurrendum ad se adiungit dicens. Vox enim tua ,qua clamas ad me de necessitatibus tuis dulcis. Et facies tua,qua respicis ad me clamando,decora.

Vetus translatio.	Noua translatio.
CApite nobis uulpes paruulas,q̃ demoliũt uineas. Nã uinea nostra floruit. Dilectus me⁹ mihi & ego illi, Qui pascitur inter lilia.	Capite nobis uulpes ,uulpes puulas,demoliẽtes uineas. Et uinea nostra,uuã acerbã. Dilectus meus mihi & ego illi :qui pascit in uiolis.

CApite nobis uulpes paruulas,quæ demoliunt uineas: Sic in utraq; trãslatiõe. In hebræo aũt sic. Capite nobis uulpes,uulpes paruulas ,quæ demoliũtur uineas. Capite nobis uulpes &cæ. Hæc uerba sunt Christi, Qui populum suum Israeliticum,posteaq̃ Pharaonem,& ægyptios submersit in mari :hortatur ad prædam ipsoꝝ ægyptioꝝ. Quos ꝑ elegantem metaphorã uocat uulpes,tum quia post congressum eorum cũ israel fugerũt ut uulpes, dicẽte scriptura in ꝑsona eoꝝ, Fugiamus Israel,tum qa ut uulpes demolie

banť uineas dñi dei Sabaoth. Et aduertẽdum in hebræo haberi ſic, uulpes, uulpes paruulas, hoc ẽ magnas uulpes, & paruulas uulpes. Et p magnas uul pes eos ægyptios intelligit, q & p fraudẽ, & p uim iniuriam, & mortẽ capti uis hebræis inferebant. Per paruulas uero eos, q cum ui, ac potentia nõ poſ ſent, ingenio, ac dolis cõtra eos nitebanť. Habuerunt itaq; pr̃es hebræi in ægypto duo genera inimicoꝝ. unum, qd̃ & ui ꝯtra eos, & fraudibus præua lebat, alteꝝ uero, qd̃ cum ui, & armis nõ poſſet: ingenio tm̃, & aſtutia, ut uul pes, eos lædebant. Quos qdem inimicos dereliq̃runt pr̃es & nobis filiis ĩ hæ reditatẽ. Senſit. n. catholica eccl̃ia ſemp, ſed his potiſſimũ tpibus ſentit hæc duo genera inimicoꝝ: q ut uulpes ſemp demoliti ſunt, & nunc q̃ maxime de moliunť uineã dñi dei Sabaoth. Et magnæ uulpes, q̃ nũc demoliunť eccl̃iã ſunt reges Turcaꝝ: q etiã ſupiore ãno demoliti ſunt duas maximas, pulcher rimaſq; uineas, & Chriſtianoꝝ tutiſſima ꝓpugnacula, Belgradum. ſ. & Rho dum, & quottidie nõ ceſſant demoliri uineas, non tm̃ ui, & armis: quãtũ do lis, & fraudibus more uulpeculaꝝ. Paruulæ aũt uulpes, q̃s ſemp olim exper ta eſt eccl̃ia, & nunc maxime experiť, ſunt hoſtes paruuli, q non ui, atq; potẽ tia, ſed ingenio & dolis, ut paruæ uulpeculæ agunt, Quales ſunt nunc uul peculæ, quæ nup ex foueis ꝓſiluerunt in Germania Lutherani hæretici, Qui non hoc aut illud, ut pleriq; oẽs hæretici impugnãt, ſed totã Romanã eccle ſiam, eiuſq;, a ſanctis pr̃ibus tradita dogmata labefactare ſtudent. Et qd̃ hor rendum dictu eſt, Petro & ſucceſſoribus eius primatũ in catholica Eccleſia ꝓrſus eripere nitunť. Quã ob rẽ, qd obſecro faciendũ eſt: & magnis, & par uulis uulpibꝰ his demoliẽtibꝰ uineas dñi dei ſabaoth, niſi qd̃ dicit hic dñs ca pite nobis uulpes, uulpes. Propterea o caput eccl̃iæ catholicæ CLEMENS ſeptime. Pont. Max. Sanctiſſime o Romanoꝝ Impator CAROLE Religio ſiſſime, o Francoꝝ Rex FRANCISCE Chriſtianiſſime, Cæteriq; Reges, & principes, audite, audite obſecro, uobis uobis dicit hæc Xp̃s dñs, capite no bis uulpes, uulpes, quæ demoliunť uineas dñi dei ſabaoth, Capite inquã ma gnas uulpes Turcas, & capite paruulas, Lutheranos hæreticos. Et qd cuncta mini o principes diuinis parere p̃ceptis? An uos, q leones eſtis, & ſynceram, puraq; Petri, principis ap̃l̃oꝝ (ſupra quẽ fundata eſt eccl̃ia) fidẽ geſtatis ĩ pe ctore, Timetis tales inimicos inuadere, quos, uobis animũ addẽs, hic xp̃s uul pes appellat? Vere. n. uulpes ſunt aduerſarii, inimiciq; eccl̃iæ, q uobis uiri bus impares, nõ potẽtia, & armoꝝ uirtute oppugnant eã, ſed meris uulpecu laꝝ fraudibus. Quare uos uos principes p aſperſionẽ ſanguinis IESV chri ſti appello, uos in nõine eius obſecro, recõciliamini, pacẽ habete inter uos & ſurgite, capite uulpes iſtas. Alioquĩ ſi neglexeritis, ſi Chriſto domino ob ueſtras importuniſſimas diſſenſiones parere nõ curaueritis: ſcitote q; ꝓ oĩbꝰ his adducet uos deus in ſeueriſſimũ iudiciũ. Sed de his hactenus, redeamus hũc, undẽ digreſſi ſumꝰ. Nã uĩea nr̃a floruit. Ita ĩ utraq; trãſlatiõe, In hebræo

aũt sic,& uineæ nr̃æ Semadar,hoc ẽ,uuã acerbã.i.incipiũt pducere. Et uineæ nr̃æ Semadar,hoc est,& uineæ nr̃æ incipiunt florescere,& reddere magnos fructus. Dilectus meus mihi,& ego illi,q pascit inter lilia: Ita in utraq; trãslatione. In hebræo aũt q pascit in uiolis. Dilectus meus mihi, Quia.i.sacrificiũ laudis,quod uult ab hominibus nõ recipit nisi a me. Et ego illi, Quia in oĩbus necessitatibus meis,nõ nisi ad ipm̃ ɔfugio,& nõ ad deos alienos. Qui pascit in uiolis,hoc est,q nõ pascit nisi in uiolis. Et hoc propter odorem suauissimum uiolarum.i.sanctissimarum animarum,Quarum odor est, ut uiolarum,quo christus mirum in modum capitur.

Vetus translatio.	Noua translatio.
Donec aspiret dies,& inclinentur umbræ,Reuertere similis esto dilecte mi capreæ,hinnulo ceruorum super montes Bethel.	Vsq; quo spiret dies,& fugiãt umbræ,Auertendo assimilauit te dilecte mi capreæ,uel hinnuloq; ceruorum supra montes Bather.

DOnec aspiret dies,& inclinentur umbræ,Ita in latino,in græco autem sic. ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα, κινηθῶσιν αἱ σκιαί. hoc est,usq; quo aspirauerit dies,& moueantur umbræ. In hebræo autem sic,usq; quo spiret dies & fugiant umbræ. Cũ dixisset supra Sponsa,dilectus meus mihi,& ego illi. Nunc q̃si p correctionẽ,& definitionẽ eoꝝ uerboꝝ subiungit, Vsq; quo spiret dies,& fugiãt umbræ,hoc est eris mihi dilectus. Vsq; quo dies,idest Sol,(Capit enim scriptura sæpe diem pro sole)incalescat,& fortiter spiret super me,& suo fortiori spiramine,& calore efficiat me nigrã,hoc est uiduã,& sine te spõso: Per fortiter enim spirantem,& incalescentem solem,intelligit æstũ ɔcupiscentiæ. Et p nigredinẽ inductã a sole ipsius peccati maculã,atq; sordẽ,sponsiq; priuationẽ. Cõsueuerunt.n.spõsæ,cum suis charissimis priuanť sponsis,nigris uestibus indui. Et p hæc apte designat peccatum idolatriæ,qđ peccauit in deserto adorans uitulum. Et fugiãt umbræ. Ex eo.n.qđ dixit diẽ.i.solẽ fortius spirasse,intelligiť ascendisse iã in altum. Et sic sua p̃sentia,fugasse umbras:quæ pri⁹ erãt sup terrã. Et metaphorice intelligẽdũ de umbris alaꝝ Xp̃i, Quibus añ peccatum ptegebať sponsa. Vsq; quo spiret dies,& fugiãt umbræ ergo,eris mihi dilectus subaudiẽdum: exinde uero nõ dilectus,sed potius a me derelictus. Reuertere,similis esto dilecte mi capreæ,hinnuloq; ceuoꝝ,sup mõtes Bathel. Ita in utraq; trãslatione, In hebræo aũt sic, Auertendo assimilauit te dilecte mi capreæ,uel hinnulo ceruoꝝ,supra mõtes incisionis. Sensus est,Tunc cũ spirauerit dies,& fugerint umbræ,tu grauiter ferens meã præuaricationẽ,& ingratitudinẽ,auertendo oculos tuos a me,assimilauit te aliqs(subaudi)capreæ hinnuloq; ceruoꝝ in currendo,& fugiendo a me. Et fugiens a me concessisti ad montes Bather.i.incisionis,& separationis,hoc est,ad montes æternos,dicens mihi illud nõ ascendam in medio tui.quia populus duræ ceruicis tu. Exodi.33.capite.

CAPITVLVM TERTIVM.

Vetus translatio.

IN lectulo meo p nocte quæsiui. que diligit anima mea. Quæsiui illu, & no inueni. Surgã, & circuibo ciuitatẽ p uicos, & plateas: Quæram quẽ diligit aĩa mea. Quæsiui illũ, & nõ inueni. Inuenerũt me uigiles, q custodiũt Ciuitatẽ. Num quẽ diligit aĩa mea uidistis? Paululũ cũ pertransissem eos, inueni quem diligit aĩa mea. Tenui eũ, nec dimittam, donec introducã illũ in domũ matris meæ: & in cubiculum genitricis meæ.

Noua translatio.

Supra lectulũ meũ in noctibus quæsiui quẽ diligit aĩa mea: quæsiui ipm & nõ inueni ipsum. Surgã nunc, & circuibo in ciuitate, i. uicis, & in plateis. Quærã quẽ diligit aĩa mea. quæsiui ipsum, & nõ inueni ipsum, Inuenerunt me custodes circũeuntes in ciuitate, Quẽ diligit aĩa mea uidistis? Sicut paululũ, cũm ptransissem ab eis, usq; quo inueni, quẽ diligit aĩa mea. Præhendã ipsum, & nõ lentescã sup ipsum, usq; introducã eũ ad domum matris meæ, & ad cubiculũ genitricis meæ.

IN lectulo meo p noctẽ quæsiui quẽ diligit aĩa mea. Quæsiui illũ, & non inueni, Sic in utraq; translatione. In hebræo aũt habet sic, Supra lectũ meũ in noctibus quæsiui quẽ diligit aĩa mea. Quæsiui ipm, & nõ inueni ipsum. Posteaq̃ indignatus spõsus ob adorationẽ uituli, secessit a pololo suo, dimisitq; illũ p triginta & octo annos in deserto, dicens, Nõ ego in medio uestrũ. Inqt sponsa, In lectulo meo p noctẽ quæsiui quẽ diligit aĩa mea, hoc ẽ, in maximis meis tribulationibus triginta & octo annoꝝ in deserto. Per lectũ. n. in quo maxime ꝯsiderant res, intelligit tribulationes, q̃s passa est in deserto. Quæsiui ipsum, & nõ inueni, Surgã, & circuibo ciuitatem p uicos, & plateas. Quærã quẽ diligit aĩa mea, Quæsiui illũ, & nõ inueni, & ꝯsimiliter in hebræo. Et sensus est. Cũ supra lectũ meũ cogitassem meas tribulationes, cogitaui, & dixi, subaudiendũ, Surgã de lectulo meo, & circuibo ciuitatẽ in uicis, & in plateis. Quærã quẽ diligit aĩa mea, & postea subdit. Quæsiui ipm, & nõ inueni ipsum. Inuenerũt me uigiles, q custodiunt ciuitatẽ: Sic in latino, In græco aũt, & in hebræo sic, Inuenerunt me custodes, q circũeunt ciuitatẽ, hoc est, Mose & Aaron, q erant custodes populi. In ciuitate, hoc est, in castris deserti, q cũ inuenissent me, sic eos interrogaui. Quẽ diligit aĩa mea uidistis? Et si uidistis qd dixit uobis, Paululũ cũ ptrãsissem eos, inueni quẽ diligit aĩa mea, hoc est paulo post q̃ mortui sunt Mose & Aaron, quod fuit biẽnniũ post in fine q̃draginta annoꝝ in deserto, Inueni quẽ diligit anima mea, Quia mortuo Mose & Aaron, Cõpletisq; q̃draginta annis in deserto, inueni quem diligit anima mea, Quia reuersus est ad me tempore Iosue, quando cum eius adiutorio debellaui unum & triginta reges: Tenui eum: nec dimittam, Ita in utraq; translatione. In hæbræo autem sic præhendi eum, nec lentescam super eum, usq; introducam illum in domum matris meæ, hoc

est,in tabernaculū in Silo,& hoc ꝑ omnibus, quæ retribuit mihi.

Verus translatio.	Noua translatio.
ADdiuro uos Filiæ Hierusalem per Capreas,ceruosq́ campo/rum,ne suscitetis ,neq; euigilare fa/ciatis dilectam,donec ipsa uelit.	Adiuro uos filiæ Hierusalem in Ca/preis,uel in ceruabus campi. Si su/scitetis , & excitetis ipsam dilectam, usq; quo complacentiam habebit.

ADiuro uos filiæ Hierusalem per capreas,ceruosq; camporum.& reliq. Sic in utraq; translatione.In hebræo autem sic.Adiuro uos filiæ hierusalem in capreis,uel in Ceruabus campi,si suscitetis,& excitetis ipsam dile/ctam.Mire,ac terribiliter repetit hic suam adiurationem Sponsus,quā rur/sus facit filiabus Hierusalem,hoc est,oībus hominibus ,oppidis , & ciuitati/bus filioꝝ israel,quæ erāt sub magno Sacerdote ipsius hierusalē Metropolis omnium ciuitatum Israel. Quam quidem adiurationem sicut in figura in uetere Hierusalē,sic nunc & in facto facit omnibus ecclesiis mundi, quæ sunt sub maximo Sacerdote,& Pontifice nouæ Hierusalē urbis Romæ metropolis omnium ecclesiaꝝ mundi dicens:Adiuro uos filiæ hierusalē,in ca/preis uel in ceruabus campi,hoc est,imprecor uobis sæuissimam mortē ca/prearum,& ceruaꝝ campi:quæ cum pateāt omnibus in uenationē,& ī præ/dam circumuentæ a uenatoribus,morte acerbissima afficiuntur,si suscitetis & excitetis,hoc est,Si calumniatæ fueritis dilectam meam Sponsam nouam Hierusalē Romanā ecclesiam.Donec ipsa uelit.In hebræo quousq; cōpla/centiam habebit.s.in me.Quæ terribilis adiuratio,& imprecatio uenit,(ut diximus)tēpore ueteris Hierusalem supra decem tribus. Quæ cum per idolatriam uitulorum tempore regis Roboam defecissent ab obediētia,& unione metropolis ecclesiæ Hierusalem,datæ sunt a domino in manus regis assyriorum tanq̄ Capreæ,& Ceruæ campi,in prædam,mortem , et captiuitatem sempiternam.Et consimiliter eadē terribilis adiuratio & tempore nouæ Hierusalem incidit supra græcos:qui dum per nouam adinuentam sceleratissi/mam eorum hæresim,collum ab obedientia nouæ Hierusalem Romanæ ecclesiæ excutere quærunt:tanq̄ capreæ , ceruæq; cāpi ,dati sunt & ipsi in manus regis Turcarum,in prædam,mortem,& captiuitatem a septuaginta an/nis citra , & usq; in præsentem diem.

Vetus translatio.	Noua translatio.
QVæ est ista quæ ascendit per desertū,sicut uirgula fumi ex aromatibꝰ myrrhæ,& thuris,& uniuersi pulueris pigmentarii?	Quæ est ista ascendens de deserto,si cut palmæ fumi,suffumigata myr/rha,& thure,ex omni puluere aro/matarii.

QVæ est ista quæ ascendit p desertum sicut uirgula fumi ex aromatibꝰ myrrhæ,& thuris,& uniuersi pulueris pigmētarii ? Ita in utraq; trāslatione fere,In hebræo autē sic.Quæ est ista ascēdēs de deserto sicut palmæ fu

mi, suffumigata myrrha & thure, ex oĩ puluere aromatarii? Quæ est ista ascẽ dẽs de deserto, & cætera. Hæc uerba ab ipsa Spõsa in psona gentiũ se di/cta sunt. Gentes enim finitimæ, & accolæ deserti, per quod ambulauit gens Israelitica, per quadraginta annos uidentes, ꝙ eandem Israeliticam gentẽ, diuinitus præcederet nubes per diem, & Ignis per noctẽ, & ꝙ fumus ignis, qui oriebatur a duobus lateribus Arcæ fœderis ascenderet in altum, stupe/scentes ob tantam gloriam per admirationem dicebant. Quæ est ista ascen/dẽs de deserto, sicut uirgula fumi? In hebræo sicut Themeroth. i. palmæ fu mi, hoc est excelsa, & illustris sicut fumus eleuatus in altum, in similitudinẽ, & formam palmarum: Quæ sunt arbores rectæ, & in altum eleuatæ. Suffu migata Myrrha, & thure. Dixerunt hic ueteres hebræorum Doctores per Myrrham intelligi patrem nostrum Abraam, cuius odore perfusa gens Isra elitica, redolebat myrrham. Quemadmodum enim myrrha princeps, & ca/put est omnium aromatum, Sic & Abraã pater noster princeps, & caput fuit omnium iustorum, & amicorum dei. Et sicut Myrrha efficit amaras manus omnium, qui colligunt, & tractant eam. Sic & pater noster Abraam amari/cabat se ipsum in uita sua, mortificans membra sua super terram. Item si/cut Myrrha nõ dat odorẽ nisi p ignẽ, Sic & pr̃ nr̃ Abraã nõ dedit odorẽ suo rum bonorum operum, nisi per ignem, posteaꝗ proiectus in fornacẽ ignis ardentis in Vr Chaldeorũ illæsus euasit. Suffumigata myrrha, & thure. thus inquiunt iidẽ doctores, quo suffumigata fuit gens Israelitica, fuit pater no/ster Isaac. Qui oblatus est cum pugillo thuris supra dorsum altaris. Qui & figura fuit ueri illius semper cõmemorãdi sacrificii Christi messiæ. Cuius lo co non aries occisus, aut pugillus thuris cõcrematus fuit, sicut pro patre no stro Isaac, sed ipse met uoluntarie immolatus pro peccatis totius mũdi, odo rẽ dedit supra omne Thus, & omnia aromata. Suffumigata myrrha, & thu/re ex omni puluere aromatarii. Ex omni puluere, scilicet, aromatum aroma tarii, quæ tenere consueuit aromatarius. Ex omni puluere aromatarii hic in quiunt fuit pater noster Iacob. Vnde Rabbi Tenhuma dixit, Sicut in offi/cina aromatarii comperiuntur omnia genera aromatum, sic & omnes digni tates, & maximæ, inter mortales, & primæ res in domo Iacob. Ex domo Ia/cob enim ꝓcessit Sacerdotium, & omnis ordo Leuitarum. Ex domo Iacob sanctitas, & cognitio rerum diuinarum: ex domo Iacob regnum, & imperi/um. Rabbi autem Azaria inquit. Omnia bona, quæ fecit Israel: fecit merito illius pulueris pedum patris nostri Iacob. De quo Geneseos capite. 32. sic scriptum est: Et ecce uir luctabatur cum eo usꝫ mane. Sic in latino, In he/bræo autem ad literam sic. Et ecce puluerizabatur uir secum usꝫ ascende/re auroram. Vnde latinus interpres sensum, & non proprium uerbum uer tit, dicens, Luctabatur pro puluerizabatur. Qui. n. luctatur puluerem facit pedibus. Quæ est ista, quæ ascendit de deserto, & cetæra. Hæc uerba dicta

sunt(ut proposuimus)a gentibus accolis deserti pro excellentia, & maxima gloria gẽtis Israeliticæ in deserto. Quæ uerba uersa uice dixit postea de ipsis gentibus,& ipsa gens Israelitica. Videntes enim Iudæi cõuerti(ut inquit Glossa) & recipi gentes in fidem Christi,non ex inuidia,sed quasi admirantes,& de societate fratrum simul gaudentes,inquirunt, si salus sit ꝓmissa gẽtibus,quod multum fuerat dubium.

Vetus translatio.

EN lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel,omnes tenentes gladios,& ad bella doctissimi. Vniuscuiusq; ensis super femur suum propter timores nocturnos.

Noua translatio.

Ecce lectulus Selomonis sexaginta fortes in circuitu sibi de fortibus Israel. Omnes ipsi appræhensi gladio, docti bello. Vir ensis super femur suum ex timore in noctibus.

ECce lectul⁹ Selomonis sexaginta fortes & reliq̃. Posteaq̃ egit scriptura de excellentia,& gloria gentis Israeliticæ, quæ egressa de ægypto per quadraginta annos morata est in deserto, anteq̃ perueniret ad terram promissam patribus,ad quam tendebat,dixitq; finitimas gentes accolas deserti, per stuporem gloriæ eiusdem gentis dixisse, Quæ est ista ascendens de deserto & cætera. Nunc pergit ad maiorem laudem,& gloriã eiusdem populi dei scribere. Quonã pacto & tabernaculum ipsius Selomonis idest regis æterni,(ut proposuimus in principio libri) circundatum multis millibus armatorum incedebat intra eandem Israeliticam gentem,dicens. En lectulũ Salomonis sexaginta fortes ambiũt ex fortissimis Israel. Ita in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Ecce lectus Selomonis sexaginta fortes in circuitu sibi de fortibus Israel: Ecce lectus Selomonis,hoc est, ecce & intra eandem gentem Israeliticam lectus,idest,tabernaculum Selomonis: in quo tanq̃ in lecto quiescebat Rex Selomo,rex æternus. Sexaginta fortes in circuitu sibi numerus determinatus pro indeterminato hoc est, Sexagies decẽ millia fortium, Quæ sunt sexcenta millia uirorũ fortium. Quæ egressa sunt de ægypto in circuitu sibi. s. ad tabernaculũ. In quo erat arca fœderis: in q̃ habitabat Deus, ad designandũ nobis habitatuꝝ fuisse deũ in arca uirginali, Vnde humanam carnem pro nostra salute assumpturꝰ erat. De omnibus fortibus Israel. Et erant inquit Sexaginta fortes,hoc est, Sexagies decem millia uirorum fortium, Qui circuibãt lectum idest,tabernaculum Selomonis de omnibus fortibus Israel. Hoc dicit ad excludendum reliquam turbam ut puerorum, & senum, Qui inepti erant ad bellum. Omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi: Vniuscuiusq; ensis super femur suum propter timores nocturnos. Ita in græco,& in latino, In hebræo autem sic. Omnes ipsi appræhensi ense, docti bello, uir ensis suus super femur suũ ex timore in noctibus. Omnes ipsi appræhensi gladio. Modus loquendi hebraicus, pro eo quod uole/

bat dicere, gladii appræhensi in omnibus ipsis. Latinus autem interpres more suo non caractere dicēdi hebraicū, sed sensum tm̄ uertit sic. Oēs tenētes gladiū, Docti bello. i. uiri exercitati in bello, uir ensis suus super femur suū ex timore. s. inimicorum. in noctibus, quādo maiore custodia opus est. Hæc ad literam. Secundum mysticum autē sensum exponendum in hunc modū. Ecce lectus Selomonis. i. tabernaculum, quod hodie ecclesiam appellam9, Selomonis, hoc est, Christi messiæ, Sexaginta fortes, numerus determinatus pro indeterminato. hoc est, multa millia sanctorum, De fortibus israel, hoc est, exceptis aliis minus sanctis: Omnes ipsi tenentes gladium, hoc est, armati spiritalibus armis, oratione. s. & meditatione sanctarum scripturarum, Docti bello ad bellandum aduersus principes, & rectores tenebrarum harum, uel docti bello, hoc est, Qui sæpissime tentationes, & sæuissima inimicorū bella experti sunt. Vir ensis suus super femur suum. hoc est, Quilq; paratus, & accinctus armis ad præliandum, propter timores nocturnos, siue, ut in hebræo, ex timore in noctibus, hoc est, propter timores principum noctiū. idest tenebrarum harum, Qui insidiantur omni accedenti ad seruitutē dei, Iuxta illud, Fili accedens ad seruitutem dei, sta in timore, & præpara animā tuam ad tentationem.

Vetus translatio.	Noua translatio.
FErculū fecit sibi rex Salomō de lignis libani, Colūnas eius fecit argēteas: reclinatoriū aureū, ascensum purpureū: media charitate ꝯstrauit propter filias Hierusalem.	Thalamum fecit sibi rex Selomo de arboribus libani. Columnas eius fecit argenti, Stratum eius auri, ascensum eius purpuræ, medium eius cōstratū charitate de filiabus hierusalē.

FErculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani. Ita in latino, & in græco. In quo habetur, φορεῖον, a ferendo dictum, Quod latinus uertit ferculum. In hebræo autem habetur appirion, quod latine significat thalamum. Et totum in hebræo sic. Thalamum fecit sibi rex Selomo de arboribus Libani. Est autem Thalamus coniugis utriusq; cubiculum. Quod fuit tabernaculum illud, quod fecit Mose i deserto Selomoni regi æterno. In quo erat Arca fœderis: in qua habitabat (ut diximus) gloria domini, & ex ea loquebatur cum Mose. Vnde Rabbi Iuda ad declarationem prædictorū recitat parabolam quandam cuiusdam regis, dicens, fuisse quendam regē, qui cū paruulam haberet filiam, permittebat eam, anteq̄ adolesceret, stare in plateis, & publicis locis, loquebaturq; ad eam palam ubicunq;, & in omni loco. Postea uero q̄ adoleuit filia, uenitq; ad annos integros, dixit Rex, Non est honor filiæ meæ in hac ætate ut loquar, & conueniam cum ea in publico loco. Propterea inquit Rex facite filiæ meæ papilionem siue tentorium, ut loquar, & conueniam cum ea in medio papilionis. Hæc est parabola: Quā postea idē Rabbi edisserens dicebat, Regem istum, q habebat filiā, fuisse regē æternū,

qui habebat gentem Israeliticam filiam,apud quam in principio cũ adhuc paruula esset,apparebat palam,teste Scriptura in cantico Mosæ,quãdo pueri israel in mari uidentes regem Selomonem,ostendebant eum digitis eorum,dicentes.Iste deus meus:glorificabo eum: & in monte Sinai uiderunt ipsum facie ad faciem.Vnde scriptura Exo.19.ait In die.n. tertio descendet Dominus coram omni plebe super montem Sinai. Cæterũ posteaq̃ recepit israel Legem Dei,dicens,omnia quæ locutus est Dñs,audiemus,& faciemus Exinde quia parua puella facta est adulta,& perfecta.Dixit rex: Non est honor filiæ meæ,ut loquar,& conueniam cum ea palam: Propterea faciant mihi tabernaculum,ut cum necesse fuerit loqui cum populo meo, loquar in medio tabernaculi.Et de hoc tabernaculo intelligit scriptura nunc dicens. Thalamũ fecit sibi rex Selomo,&cætera.Pro quo uterq; Interpres satis ipro prie uertit,Ferculum fecit sibi rex Selomo.Et uoluit deus loqui cum Israel in tabernaculo intus ab arca,ad designandum,q̃ ingressurus erat in uirginalẽ arcam:& ex ea humanam carnem assumpturus. Ex qua postea tanq̃ ex arca tabernaculi locuturus erat cũ populo suo. Columnas eius fecit argenteas:reclinatorium aureum,ascensum purpureum: media charitate cõstrauit propter filias Hierusalem.Sic in græco,& in latino ferme.In hebræo autem sic.Columnas eius fecit argenti,stratum eius auri,ascensum eius purpuræ:intrinsecam eius partem constratã charitate de filiabus Hierusalẽ. Columnas eius fecit argenti,iuxta illud exodi capite.27.ubi sic habetur. Colũnæ uiginti,& bases æneæ eiusdem numeri,& capita earũ cum celaturis suis argentea: Reclinatorium aureum:in hebræo,stratum eius auri: Et intelligit per hoc,operculum arcæ fœderis,quod hebraice dicitur capporeth, Latine propiciarorium:qđ erat de auro mundissimo. Et super ipsum duo Cherubin,unus hinc,& alter hinc,qui alis suis amplectebãtur ipsum. Et ex hoc loco,ex medio ipsorum Cherubim loquebatur Dñs ad Mose, Sicut legitur exodi capite.25.Hoc est ergo quod dicit hic,stratum eius ex auro,ascensum eius purpuræ,Ascensum eius.s.tabernaculi purpuræ,Iuxta illud Exodi capite.26. Tabernaculum uero ita facies,decem Cortinas de bysso retorta, & hyancintho,ac purpura,coccoq; bis tincto.Media charitate constrauit propter filias Hierusalem, Ita in Latino.In græco autem sic:ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον ἀγάπην ἀπὸ θυγατέρων ἱερουσαλήμ hoc est, Intra ipsum lapidibusstratam charitatem a filiabus Hierusalem, In hebræo autem sic, tocho razuph ahaba,hoc est intrinsecam partem eius scilicet Thalami constratam Charitate a filiabus Hierusalem. Vel sic,intrinsecam eius partem accensam charitate a filiabus Hierusalem. Verbum enim razuph utroq; modo potest exponi, teste Rabbi Dauid in libro de radicibus uerborum. Et intrinsecam partem eius thalami scilicet,constratam uel accensam charitate de filiabus Hierusalem, hoc est,id quod erat interius pauimentum, erat constratũ nõ lapidibus pre-

ciosis,aut margaritis,sed(quod magis placebat)erat constratum siue accen/sum charitate,& amore ex filiabus Hierusalem.Ex quibus apertissime liquet Regem Selomonem deum æternum,uoluisse habere thalamum, seu papilionem intra patres nostros hebræos,constratum,& pauimentatum charitate,& dilectione ex filiabus Hiersualem:ad significandum (ut inquit Rabbi Selomo)q filiæ Hierusalem homines & ciuitates decem tribuum deberent diligere,& seruare unitatem cum matre sua Hierusalem. Et hoc erat cubiculum,& thalamus,in quo requiescebat Rex Selomo: unitas uidelicet, pax, charitas,amor,& amicitia,Quæ erat inter matrem,& filias, inter Hierusalē Metropolim,& matrem,& cæteras ciuitates populi Israelitici, obedientes ipsi Hierusalem,ut matri filiæ. Vnde quousq filiæ Hierusalem seruauerunt hanc charitatem,& dilectionem erga matrem gratissimæ,dilectissimæq fuerunt Selomoni regi sempiterno.Postea uero q̄ hanc dilectionem conuerterunt in odium,deficientesq a matre per idolatriam,dissipauerunt pauimentum cubiculi.Iratus rex Selomo deus sempiternus,conseruata matre Hierusalem,tradidit filias in manus regis Assyriorum tanq̄ capreas,ceruasq campi in prædam,occisionem,& captiuitatem sempiternā. Et consimiliter in noua Hierusalem:quousq græci obedientes fuerunt catholicæ Romanæ ecclesiæ,& orthodoxi nihil mali accidit eis.Sed postquā per eorum hæresim a sua matre noua Hierusalem Romana ecclesia defecerunt,mox dati sunt (ut diximus)& ipsi in manus Turcarum,tanq̄ capreæ,& ceruæ cāpi in occisionē, prædam,& captiuitatem usq in præsentem diem:tantopere semper displicuit regi Selomoni Christo proteruitas,inobedientia,dissidium,atq discordia in ecclesia sua,& separatio membrorum a capite utraq.s. Hierusalē.Et nūc p nephas, & pleriq germanorum ignorantes scripturas,non timent se separare a matre sua Hierusalem,& relinquere Petrum principem apostolorum, & totius catholicæ ecclesiæ,& successores eius Romanos pontifices, & adhærere recentissimis lutheranis hæreticis.Sed hæc hactenus.Pergamus nūc ad reliqua.

Vetus translatio.	Noua translatio.
EGredimini,filiæ Sion & uide te regem Salomonē cum diademate,quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius. In die lætitiæ cordis eius.	Egredimini,& uidete filiæ Sion in rege Selomone, in corona qua coronauit ipsum mater sua, indie desponsationis suæ,& in die lætitiæ cordis sui.

EGredimini,& uidete filiæ Sion in rege Selomone in corona,qua coronauit ip̄m mater sua.Ita in oībus tribus linguis ferme. Posteaq̄ scriptura expressit maximum Selomonis regis æterni in puellam sponsam, & sororem suam amorem,& multa bona,quæ ei præstitit, nunc pergit in persona sponsæ exprimere quomodo rex Selomo Christus humanā carnem ex uir/

ginali utero erat assumpturus. Vnde sponsa Christum Messiam filium Dei unigenitum tunc futurum hominem quasi præ oculis habens, inuitat filias suas ad uidendum ipsum, Quia speciosus forma præ filiis hominum dicens. Egredimini, & uidete filiæ Sion in rege Selomone in corona: qua coronauit ipsum mater sua, in die desponsationis suæ: in die leticiæ cordis sui. Sensus hic est, Egredimini filiæ sion scilicet de ciuitatibus uestris: & uenite, & uidete regem Selomonem christũ in corona, qua coronauit ipsum mater sua, hoc est in qua pulcherrima, innocentissimaq; humanitate honestauit & ornauit eum mater sua. Quæ ex quo uirgo est, non deturpauit eum (sicut aliæ matres) labe originalis peccati: unde quam elegantissime purissimam Christi carnem, qua donatus est a sola matre sua semper uirgine beatissima Maria, appellat scriptura hic coronã: quoniã ex ea candidissima tanq̃ preciosissima, fulgẽtissimaq; corona est coronatus, & homo factus. Et postea designãs huius altissimi felicissimiq; mysterii tempus: subiungit dicens. In die desponsationis suæ scilicet matris eiusdem Selomonis Christi Messiæ cum summo deo patre per angelicam annũciationem factæ, In die leticiæ cordis sui, hoc est, in die eiusdem suæ desponsationis, in quo lætitia magna fuit cordi suo. Hic est uerus, & catholicus sensus prædictorum uerborum. Nunc operepretium est in tanta re (ut catholica ueritas magis elucescat) subnectere & expositionem doctorum hebræorum. Qui in eorum cõmentariis, per coronam, qua coronatus est Selomo rex æternus, dicũt intelligi Tabernaculum, quod accepta lege in monte Sinai fecerunt patres hebræi in deserto eidem Selomoni regi æterno, in coronã, & in signum Regni, quod ipsi ei tradiderunt, acceptantes legem eius, & accipientes eum in Regem suum. Quæ expositio ualde arridet eis. Cæterum illud nimirum admirabile torquet eosdẽ doctores hebræos: Quare scriptura expressissime signatissimeq; hic dat matrẽ Selomoni regi dicens. In corona, qua coronauit ipsum mater sua. Quæ res efficit ipsos doctores hebræorum stupidos, & pene insanos. Vnde etsi mos eorum est, semper alias exponere sacram scripturam iuxta literalem sensum Coguntur tamen hic relicto uero literali sensu, conuerti ad fabulam quandam, per quam se ipsos decipientes tam apertum, clarumq; de diuini uerbi incarnatione mysterium quam infantissime exponunt: Quam quidem fabulam, siue (ut ipsi dicunt) parabolam recitat Rabbi Selomo in suis Comentariis dicens. Rabbi Simeonem interrogasse Rabbi Eleazarum de hac re, & dixisse: Quomodo possibile, te non audisse apatre tuo: quomodo intelligendum illud in corona, qua coronauit ipsum mater sua? Ad quod respondens Rabbi Eleazarus, Annuens se audisse, Incepit pro intelligentia horum uerborum recitare parabolam cuiusdam regis, cui erat unica filia: quam rex diligebat maxime: Et si filia non pariter redamaret patremq; cum regẽ ipsum non lateret, Cœpit ad conciliandum sibi animum filiæ ipse Rex in omni suo

sermoñe uocare eam filiam, dicẽs illud. Audi filia, & uide: & cum neq; sic rex aliquid proficeret, alia aggressus uia, cœpit uocare ipsam sororem dicens il lud. Aperi mihi soror mea, & reliq. Et cũ etiam sic obaudiret ipsum filia, cœ pit rursus rex uocare eam matrem Iuxta illud isaiæ capite .50. Audite me po pulus meus, & mater mea: ad me auribus percipite. Tunc surrexit Rabbi Si meon, & osculatus est ipsum in capite. Hæc est parabola, quæ omnibus he bræis est in ore pro intelligentia dictorum uerborum. Quæ inepta est, & fal sa, & iniqua. Nam etsi uerum est, (ut ipse dicit) congregationẽ israeliticam in Scriptura uocari a deo filiam, & sororem & etiam Sponsam quod ipse ma litiose prætermisit, nunq̃ tamen uocat matrem ut dictus doctor suo menda cio confinxit, In Isaia enim, quem allegat, nihil tale legitur, sed in eo uerba quæ idem doctor citat habentur sicut in latina translatione. Sic: Attẽdite ad me populus meus & tribus mea audite siue auribus percipite. Et sic legunt passim omnes hebræi: præterq̃ prædictus doctor: qui per quam peruerse & ridicule distorquet hebraicam Isaiæ dictionẽ ulummi. i. & tribus siue natio mea ad aliam consimilem dictionẽ: dicens non legas ulummi. i. & natio mea siue populus meus. Sed ulimmi idest & mater mea. Et sic p quã argute & cal lide astruit deum ipsum uocare per blandimentum congregationem Israe liticam: & matrem: quod nusq̃ reperitur in sacra Scriptura. Quæ etsi dat ei dem Selomoni regi æterno matrem hic ex gente israelitica: & consimiliter Isaiæ capite .7. cum dicit. Ecce uirgo concipiet & pariet filium & uocabitur nomen eius Emanuel. i. nobiscum Deus: nunq̃ tamen introducit ipsum Re gem æternum Selomonem appellare gentem israeliticam matrem, sicut ap pelat eam filiam sororem & spõsam sæpissime: quod serio ac studiose (sicut & alia oĩa) dicit & nõ p blãdimẽtũ ut ipse falso asserit. Quare cũ nõ possint ter giuersari hebræi in scriptura ista: Quæ dicit hic, Egredimini filiæ siõ & uide te in rege Selomone in corona q̃ coronauit ipsum mater sua necesse est eos fateri sicut nos Xpiani fatemur: & credimus regẽ æternũ Selomonẽ induis se sibi humanã carnẽ: quã accepit a sola matre semper uirgine Maria: & ea tanq̃ fulgẽtissima corona coronatũ. Quã quidẽ pulcherrimã dilectãq; coro nã nõ dubitauit postea in acerbissimã passionẽ & mortẽ exponere, eamq; in suauissimum pro peccatis totius mundi sacrificium tradere, sicut ipse met di cturus est in sequentibus.

CAPITVLVM QVARTVM

Vetus translatio.

QVam pulchra es amica mea, q̃ pulchra es, oculi tui columba rum, absq; eo quod intrinsecus latet, capilli tui sicut greges capraẜ, Quæ ascenderunt de monte Galaad. Den

Noua translatio.

Ecce tu pulchra socia mea, ecce tu pulchra. Oculi tui columbarum in tra crinem tuum: capillus tuus sicut gregis caprarum, quæ pexæ sunt de monte Gilhad. Dentes tui sicut gre

tes tui sicut greges tonsaꝝ,quæ ascẽ/derunt de lauacro.Oẽs gemellis fœtibus,& sterilis non est inter eas,

gis æqualiter incisaꝝ,quæ ascẽderunt de lauacro:Quæ oẽs ipsæ pariẽtes gemellos, & orbata nõ in eis.

QVam pulchra es amica mea, q̃ pulchra es: oculi tui colũbaꝝ absq; eo qđ intrinsecus latet. Ita in latino,& in græco,nisi qđ ꝓ absq; eo qđ intrĩsec⁹ latet,ĩ græco extat sicἐκτὸς τῆς σιωπήσεως.i.extra silẽtiũ.In hebræo aũt sic: Ecce tu pulchra socia mea,ecce tu pulchra,oculi tui Columbaꝝ intra crinẽ tuũ.Ecce tu pulchra,Rursus spõsus hic ꝓrumpit in laudes sociæ suæ dicẽs eã pulchrã & pulchrã,& ad maiorẽ exaggerationẽ pulchritudinis adiungit dicẽs,Oculi tui colũbaꝝ.Quæ uerba hebræoꝝ doctores sic interptant̃. Ecce tu pulchra in custodiẽdis meis mãdatis. Ecce tu pulchra in opibus misericordiæ faciẽdis.Ecce tu pulchra in mãdatis affirmatiuis,Ecce tu pulchra in negatiuis,Ecce tu pulchra in mũdo isto,ecce tu pulchra in altero.Oculi tui colũbaꝝ,hoc est,Color,facies,& figura tua pulchra, & similis colũbæ. Quæ fidelissima uiro suo,nunq̃ fornicat̃ cum alieno. Itẽ simillima es columbæ, q̃ cum iugulat̃,nõ retrahit collũ,sed ultro extẽdit ac porrigit illud. Sic & tu ultro porrexisti,parastiq; humerũ tuũ ad suscipiẽdũ onus meũ,& mãdata mea. Oculi tui columbaꝝ absq; eo qđ intrinsecus latet,Sic in latino. In græco ut diximus:extra silentiũ.In hebræo aũt sic, Mibbahad lezammatech, hoc est, de intra crinẽ tuũ. Et hoc dicit ad denotãdũ,ꝙ crines eius desup addebãt ipsis oculis decorẽ,& pulchritudinẽ. Zamma.n.crinẽ siue comã significat, etsi Rabbi Iona teste rabbi Dauid in libro de Radicibus,exposuerit masueh. i. uelũ.Et tũc sensus ẽ, oculi tui colũbaꝝ intra uelũ tuũ,quo subtilissimo uelo faciẽs eiusdẽ spõsæ ob nimiã eius honestatẽ coopta semp erat. Et oculi eius ꝯspiciebant̃ intra uelum.Capilli tui sicut gregis capraꝝ,quæ ascẽderunt de monte Galaad,sic in latino,& in græco fere. In hebræo aũt sic. Capillus tu⁹ sicut gregis capraꝝ,quæ pexæ sunt de mõte Gilhad. Posteaq̃ laudauit sponsus spõsam suam supra generaliter,dicens eam pulchrã,& pulchrã:nunc pgit laudare ipsam p ptes,& primum de capillis dicẽs.Capillus tuus sicut gregis capraꝝ,quæ ascenderunt,in latino. In græco q̃ reuelant̃. In hebræo ãt quæ pexæ sunt de monte gilhad.Cõsueuerunt.n. capreæ,quæ descendunt de montibus,p nimium ꝯtactum ,collisionẽq; syluaꝝ pilari, atq; pecti, & sic capillos eaꝝ reddi nitidissimos, pulcherrimosq;.Et hoc est quod dicit,Capillus tuus sicut gregis caprarum ,quæ pexæ sunt de monte gilhad, Et allegorice per pulchrum capillum sponsæ intelligit singulos de populo dei. Qui omnes diliguntur a dño.Sicut dilectus fuit Iacob,& filii eius,quorum capilli persequente eos Laban in dicto monte gilhad pexi fuerunt ,& facti sunt nitidissimi , atq; pulcherrimi , sicut capilli caprarum , quando pectuntur in montibus.Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lauacro. Omnes gemellis fœtibus,Et sterilis non est inter eas. Sic in utraq; transla/

tione. In hebræo aũt ſic. Dentes tui ſicut gregis æq̃liter inciſaꝝ, q̃ aſcẽderũt de Lauacro, quæ oẽs ipſæ pariẽtes gemellos, & orbata nõ in eis. Dentes tui ſicut gregis æqualiter inciſaꝝ. Hic uterq; interpres hallucinatus eſt, uertens inciſaꝝ tonſaꝝ, Nõ.n. intelligit author cantici de tõſis ouibus hic, ſed de forma, & ſtatura eaꝝ, Quæ adeo erat ꝯſimilis, & æqualis, ut uiderent̃ propemodũ inciſæ, & q̃ſi manu artificis ſub eadẽ menſura fabrefactæ. Quæ electæ a cæteris ob lanã, q̃ ad miniſteriũ circuncisionis mundiſſima opus erat, alicui paſtoꝝ prudentiſſimo ad cuſtodiendũ tradebant̃. Qui in primis curaret, ut quottidie lauarent̃. Qua ꝓpter ad eaꝝ candorem, & moderatã formæ æqualitatẽ cõparant̃ nunc dẽtes ſpõſæ. Oẽs gemellis fœtibus, et cæ. & hoc ad eaꝝ æqualitatẽ oſtendendã maxime ꝑtinet. Quia natæ gemellæ gemellos maxime parturiũt. Et ſterilis nõ eſt inter eas, ſiue ut in hebræo: Et orbata non in eis. Et ſenſus eſt, non eſſe in eis aliquã diminutã cum aliquo defectu, aut macula. Et allegorice ꝑ dentes ſponſæ, intelligit ſcriptura uim, ac fortitudinem eccl'iæ. Quæ dẽtes hẽt acutiſſimos, fortiſſimoſq; ad deuorãdos ſuos inimicos

Vetus translatio.

VItta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ abſq; eo quod intrinſecus latet.

Noua tranſlatio.

Sicut filum coccineum labia tua, & eloquium tuum decorũ. Sicut fruſtum mali granati tempus tuum, intra crinem tuum.

VItta coccinea labia tua, & eloquium tuũ dulce, Ita in latino, in græco aũt ſic: ὡς σπαρτίον κόκκινον χείλη σου, καὶ ἡ λαλιά σου ὡραία. Ideſt, ſicut funiculus coccineus labia tua, & eloquiũ tuũ decorũ. In hebræo aũt ſic: Sicut filũ coccineũ labia tua, & eloquiũ tuũ decoꝝ. Sicut filũ coccineum labia tua. Pergit ſpõſus laudare ſpõſã & ex rubicũdis, & pulchris ſuis labiis dicẽs, ſicut filũ coccineũ labia tua, Quaſi diceret, Tunc cum liberata ꝑ me de manu Pharaonis, grata de beneficio accepto, cecinisti mihi Canticum illud, quod incipit. Cãtemus dño glorioſe & reliq̃. Labia tua uiſa ſunt mihi pulcherrima, & ſicut filũ coccineũ, & eloquiũ tuũ decorũ, cũ digitis. ſ. oſtendens me dicebas, in eodem cantico, Iſte deus meus, & gl'ificabo eũ. E ſic ẽt & Catholicæ eccl'iæ labia diuinas laudes canẽtia apud xp̃m pulcherrima, & ꝯſimiliter & eloqũ eiꝰ de ſacris ſcripturis decoꝝ. Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ, abſq; eo quod intrinſecus latet. Ita in utraq; tranſlatione: Etſi poſtrema uerba in græco habeant̃ ſic. ἐκτὸς τῆς σιωπήσεώς σου. ideſt, extra ſilentiũ. In hebræo autẽ ſic. Sicut fruſtũ mali granati tẽpus tuũ intra crinẽ tuũ. Sicut fruſtũ mali granati, Quod a parte exteriori eſt rubrũ. Sic tẽpus tuũ intra crinẽ tuũ, uel (ut diximus) ſm̃ Rabbi Iona, intra uelũ tuũ, hæc oĩa dicta ſunt ꝑ trãſlationẽ a ſpõſis, q ſic ab huiuſmõi ꝑtibus ſolẽt laudare ſuas dilectas ſpõſas. Oĩa tñ allegorice ſunt dicta. Nã ꝑ tẽpus ſpõſæ, quod hebraice dicit̃ raccha hoc eſt, uacuũ ſ. carne. Eſt.n, tẽpus oſſeũ totũ, & uacuũ carne. Q đ aſſimilat malo granato,

ĩtelligit allegorice,ꝙ ẽt uacui,& inanes q̃ ſunt in eccl'ia pleni eẽ debẽt mul tis meritis apud deũ,& hoĩes, ſicut mala granata q̃ multis ſunt plena granis.

Vetus tranſlatio.

SIcut turris Dauid collum tuũ, quæ ædificata eſt cum propu/gnaculis. Mille clypei pendent ex ea,omnis armatura fortium, Duo ubera tua ſicut duo hĩnuli capreæ gemelli,Qui paſcuntur in liliis.

Noua tranſlatio.

Sicut turris Dauid collum tuum,ædi/ficata ad eminentias:Mille clypei ſu/ſpenſi ſuper ip ſam: omnes pharetræ fortium:Duo ubera tua ſicut duo hin nuli gemelli capreæ, qui paſcunt in uiolis.

SIcut turris Dauid collum tuum,quæ ædificata eſt cum propugnaculis.ſic in latino .In græco autẽ ſic. ὡς πύργος δαυὶδ τράχηλός σου, ὁ ᾠκοδομημένος εἰς θα/λπιώθ. Hoc eſt,ſicut turris Dauid collũ tuum,Quæ ædificata eſt ad thalphi/oth.Græcus.n.pro eo quod latinus uertit cum propugnaculis ſeruauit di/ctionem hebraicam thalphioth,quam hebræi exponunt eminentias, Quas uulgo appellamus mergulos. Qui fiunt ad pulchritudinem in ipſa turrium ſummitate. Et eſt quidẽ dictio thalphioth compoſita (ut inquiunt grãmati/ci) a dictiõe thel.i cumulus. Et phioth ideſt, ora. Vnde dicta eſt turris Da/uid ædificata lethalphioth.Ex quo erat alta & ora,ora ,in ſũmitate eius ,hoc eſt,eminentiæ,eminentiæ diuiſæ inter ſe per ora,Quas ad pulchritudinem ſuæ turris,quã in monte ſion ædificauit Dauid adiecit. Alii uero interpretes dixerunt dictionẽ thalphioth eſſe ſimplicem, & deduci ab Aleph.i.doctri/na,uerſo aleph in thau. Et ſic exponũt,Sicut turris dauid collum tuum ,ædi ficata Lethalphioth,hoc eſt,ad doctrinas,ſiue documenta: eo ꝙ p eã turrim docebãt uiatores quorſũ ituri eſſẽt. Quæ expoſitio mihi plurimũ placet,ex his,quæ dicemus inferius. Sicut turris Dauid collum tuũ. Comparat collum ſponſæ ad turrim Dauid,per quam decenter & proprie, tum in literali ,tum in allegorico ſenſu:in literali,Quia proceritas cum rectitudine multũ præ/ſtat ad pulchritudinem & uenuſtatẽ mulieris:In allegorico , Quia ſicut tur ris Dauid,quæ in monte Sion erat locus ualde munitus, & fortis ,ſic & col/lum ſponſæ eſt ualde munitum,& forte, ad ſuſtinenda omnia onera, & om/nes perſecutiones. Item collum ſponſæ eſt magni roboris ,ſicut & turris Da uid,ad denotandũ ſponſum xp̃m q influit in ipſum oĩa bona,eſſe fortiſſimũ Quæ ædificata lethalphioth ſm primã expoſitionẽ :hoc eſt, quæ turris Da/uid ædificata eſt in cumulũ.i.in altũ,& ad eminentias quæ ſuperadditæ ſunt ei,ad decorẽ,& pulchritudinem eius,ad hoc,ut omnes intenderẽt oculos in eam:ad contemplandum eius pulchritudinẽ. Secundũ alteram uero expoſi tionem quæ eſt ædificata lethalphioth, ideſt ,ad doctrinas :datur intelligi,ꝙ ex hac turri exitura erat lex in mundum, ſicut dixit Iſaias capite ſecundo. Quia de ſion exibit lex,& uerbum domini de Hieruſalem. Mille clypei pẽ/dent ex ea,oĩs armatura fortiũ: Sic in utraq; tranſlatione, niſi qa in græco ꝑ

omnis armatura extat: πάντα βολίδες Idest, omnia iacula. In hebræo autem sic: Mille clypei suspensi super ipsam, omnes pharetræ fortiũ. Mille clypei, cóparat nunc monilia pendentia ex collo sponsæ clypeis, & pharetris pendentibus ex turri Dauid. Consueuerunt enim principes ad pulchritudinem, & munitionem suarum turrium, & arciũm suspendere in eis clypeos, & pharetras, & alia arma quæ pendent ex ipsis turribus, sicut pendẽt monilia ex collo sponsarum. Et recte locus, unde exit lex in mundum munitus est clypeis & pharetris. Quia clypeus est lex domini omnibus custodientibus eã. Iuxta illud. Scuto circundabit te ueritas eius, non timebis a timore nocturno. Et pharetris, in quibus reponuntur sagittæ. Pharetræ. n. pendentes non consueuerunt esse sine sagittis, ac proinde græcus interpres pro pharetris uertit iacula. Per quæ quidem pharetrarũ iacula, siue sagittas intelligunt apostoli. Iuxta illud, sicut Sagittæ in manu potentis, ita filii excussorum. Ex sion n. exiuit lex in mundum, non nisi per sagittas, idest Apostolos. Qui accepto Spiritu sancto in monte sion, tanq̃ sagittæ emissi sunt in diuersas partes mũdi, prædicantes euangelium regni cœlorum. Item recte Dauidica turris mõtis sion: unde exiuit lex in orbem terrarum, describitur hic fortis & munita clypeis & pharetris: ad denotandum figurandumq; q̃ a ciuitate munita hierusalem totius populi israelitici Metropoli & principe: desolata per Titum & Vespesianum ob sceleratissimum occisionis Christi messiæ peccatum, potestas, sanctitas, & primatus eius non nisi ad consimilẽ transferenda erãt urbem Romam munitissimam: & omnium gentium metropolim & reginam unde & ipse Dauid per spiritum sanctum ps. 34, dicebat Confitebor tibi in ecclesia magna, in populo graui laudabo te. In populo graui In hebræo sic Beham azzum. i. in populo forti Romano grece, idest forti latine. Et rursus psalmo trigesimo gratias agens de sua exaltatione in ciuitate munita Roma, dixit. Benedictus dominus: quoniam mirificauit misericordiam suã mihi in ciuitate munita. Duo ubera tua sicut duo hinnuli Capreæ gemelli qui pascuntur in liliis. Ita in omnibus tribus linguis, nisi quia in hebræo pro liliis est uiolis albis. Duo ubera tua quæ lactant scilicet filios tuos, sicut duo hinnuli capreæ gemelli: qui pascuntur in uiolis. Et per duo ubera æqualia sicut duo hinnuli secundum doctores hebræorum denotantur Duæ tabulæ legis quæ datæ sunt Moisi in monte Sinai, quæ signa fuerunt & figura duorum testamentorum, ueteris, scilicet & noui. Et recte comparat duas tabulas legis duobus uberibus: Quia ex eis, idest, ex utroq; ueteri & nouo testamento emanat lac quo homines nutriuntur in uitam æternam. Et assimilat ea ubera idest duas Tabulas legis, duobus hinnulis gemellis capreæ æqualibus: Ex quo (ut iidem afferunt doctores hebræorum) Duæ tabulæ legis: q̃ figura sunt duorum testamentorum ueteris scilicet & noui: non solum erãt eiusdem proportionis & mensuræ, & ex eadem lapidea materia, Verum etiã

erant æquales,& in continentia mandatorum. Singulæ enim earum quinq; æquipollentia inter se continebant mandata. Altera enim tabula continebat illud maximum & primum legis mandatum. Diliges dominum deum tuum in toto corde tuo. Et reliqua. Et altera illud huic æquipollens. Non occides. Homicida enim(ut dicunt iidem doctores) quasi fundit sanguinem Creatoris. In altera erat secundum mandatum. Non erunt tibi dii alieni. Et altera aliud æquipollens huic. Non fornicaberis. Quia qui fornicatur simi lis est mulieri adulteræ,quæ relinquens uirum suum adhæret alieno. In altera erat tertium mandatum: Non assumes dominum deum tuum in uanum: Et in altera æquipollēs huic. Non furaberis. Quia qui furatur, finis eius est, ut iuret nomen dei in uanum. In altera erat quartum mandatum: Memento diei Sabbati:& in altera simile huic. Non falsum testimonium dices. Quia q prophanat Sabbatum,testificatur falsum testimonium in Creatorem suum dicens. Nō cessasse,& quieuisse deum in creatione mundi in die Sabbati. In altera erat Quintum diuinum uerbum. Honora patrem tuum, & matrē tuā, ut sis longæuus super terram. Et in altera simile huic. Non desiderabis rem p ximi tui. Quia qui desiderat rem alienam,finis eius,ut generet filiū,qui spernat eum,& honoret illum,qui non est suus pater. Qui pascit in Violis, qui hinnuli capreæ pascunt in uiolis,& hoc propter odorem earum,quem persequuntur. Et sic allegorice,quæ duæ tabulæ.i. duo testamenta pascūt oues in uiolis pter bonū eaꝝ odorē:& dirigūt eos p uias rectas in uitā æternā.

Vetus translatio.

DOnec aspiret dies & inclinētur umbræ,uadā ad mōtem myrrhæ,& ad collem thuris. Tota pulchra es amica mea,& macula non est in te.

Noua translatio.

Vsq; quo spiret dies & fugiāt umbræ, ibo mihi ad mōtem myrrhæ,& ad collem thuris. Tota pulchra socia mea & macula non est in te.

DOnec aspiret dies & inclinentur umbræ uadam ad mōtem myrrhæ & ad collem thuris,ita in omnibus tribus linguis,nisi quod in hebræo p & inclinentur umbræ extat,& fugiant umbræ,& pro uadam extat ibo mihi. Donec spiret dies& fugiant umbræ: hæc uerba dicebat supra Sponsa. Cum sumpta etiam Metaphora de hinnulo ceruorum dicebat. Auertendo assimi laui te Dilecte mi capreæ uel hinnulo ceruorum ad montes Bather. Ad quæ hactenus non respondit Sponsus Christus, nunc uero facta rursus mentione de Hinnulis gemellis capreæ: opportune replicans uerba Sponsæ Christus dominus respondens ait: Tu dicebas superius inquit usq;quo spiret dies & fugiant umbræ me fore tuum dilectum: & exinde me a te non amplius dilectū sed festināter more capreæ hinnuliq; ceruorum iturum procul a te ad montes Bather: idest incisionis & separationis: hoc est ad montes æter nostre sponsa ob peccatum idolatriæ abiecta & in Babylonicam captiuita

tem data & tradita. Ad quæ respondeo uerum esse: quod tu dicis. Verunta/men scito ꝙ postea inde a montibus æternis rursus ibo mihi ad montẽ myr/rhæ. & ad collem thuris, hoc est in templum quod in Hierusalem ædificatũ ẽ in monte Moriah: per myrrham enim allusit ad nomẽ proprium ipsius mõ/tis moriah, & per collem thuris, per alia uerba intelligit eundem montẽ, Idẽ enim mons moriah. in quo ædificatum est templum domini propter conti/nua sacrificia: quæ ibi fiebãt dicitur etiam collis Thuris. Et signate dixit ibo mihi hoc est meo beneplacito: Et per mentionem factam de caprea & hinnu lo ceruorum datur intelligi: ꝙ non longo post tempore, sed mox Christus dominus erat uenturus in templum suum quod in Hierusalem: sicut & Ma lachias propheta capite. 3. dixit sic. Et statim ueniet ad templum suum Domi nator dominus. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Ita in om nibus tribus linguis, nisi quia in hebræo pro amica mea est socia mea. Et sen sus est. Et tunc cum uenero ad mõtem Moriah in Hierusalem redempta per me eris tota pulchra, & macula nulla erit in te: hoc maxime pertinet ad no/uam Hierusalem catholicam ecclesiam congregatam ex hebræis, & gẽtibus.

Vetus translatio:	Noua translatio:
VEni de libano sponsa mea, ueni de Libano ueni, coro/naberis de capite Amana de uer/tice Sanir & hermon: de cubili/bus Leonum: de montibus pardorum.	Mecum de Libano sponsa mecum de Libano uenies: respicies a capite fi/dei: a capite Senir & hermon de habi taculis Leonũ, de mõtibus pardorum.

VEni de libano sponsa mea ueni, de libano ueni. Ita in utraq; transla/tione: In hebræo autem sic, Mecum de libano sponsa, mecum de Li/bano uenies. Pergit nunc sponsus cum bonis quæ nunciauit uentura spon sæ admiscere etiam mala, babylonicã uidelicet captiuitatem. Quod tamẽ ne ægritudine aliqua, canticum quod lætiциæ est, contaminet, nõ expresse, sed clanculum, & per insinuationem facit, temperatq; rem felicissimo suo comi tatu, quem ei pollicetur dicens. Mecum de libano sponsa mecum de libano uenies. Sensus est, cum opus erit propter tua peccata te migrare de libano, hoc est, de terra Israel: in qua est mons Libanus: & migrare in Babyloniam post regem Nabuchodonosor, uenies mecum: Hoc est, ego proficiscar tecũ, & non te derelinquam, toto tempore transmigrationis, & captiuitatis: Co/ronaberis de capite Amana. Ita in latino, in græco autem sic. ἐ διελεύσῃ ἀπ᾽ ἀρχῆς πίστεως Hoc est, & trãsibis a principio fidei. In hebræo aũt sic, Respicies a principio fidei: hoc est cum reuersa fueris de Babylonica captiuitate in ter/ram Israel, in domo secunda. Quando ego sum uenturus ad te proprio ore osculandam, respicies & ꝯsiderabis quæ merces magna fuerit in opere tuo, a principio fidei, patris tui scilicet, Abraæ, De quo scriptũ est, Credidit Abra am deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Et quæ merces tibi ex eo quia secu

ta es me per desertum. Et ingressa es caput montis Senir & Hermon. Et re spicies q̃ merces tibi, De habitaculis leonũ, idest duorũ maximorũ regũ, Seon regis ammorreorum, & Og regis Basan. de montibus pardorum, idest uelocissimorum & fortium uirorum. Cum quibus mihi obsequens congressa debellasti eos, sicut legitur Numeri.21. Et ad hũc sensum respexit latinus interpres, Qui uertit coronaberis de capite Amana, p respicies de principio Amana, idest, a principio fidei patris tui Abraæ, ut diximus.

Vetus translatio.

VVlnerasti cor meum, soror mea sponsa, uulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, & in uno crine colli tui.

Noua translatio.

Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, uulnerasti cor meum cum uno de oculis tuis, cum uno monili colli tui.

VVlnerasti cor meum soror mea sponsa, Ita in latino, In hebræo autẽ Lebattini, Quod deducitur a Leb.i.cor. Inde postea uerbum cum p nomine primæ psonæ lebattini, Quod græcus interpres eadẽ uia uertit sic, ἐκαρδίωσας, idest, Cordasti me (ut ita dixerim) hoc est, affecisti, & uulnerasti cor meum, sagitta, soculorum tuorum. Vel auulsisti cor meum in uno oculorũ tuorum, & in uno crine colli tui, Ita ĩ latino, In græco autem, & in hebræo habetur, In uno monili colli tui: Quasi diceret, etsi multa sunt ĩ te, quæ me capiunt, & adeo omnia maxima, ut quod uis eorum sufficiens sit, me in tuũ amorem & beniuolentiam rapere: quanto magis ergo me alliciunt, atq; rapiũt omnia simul, & inter alia captus sum, in uno monili colli tui, hoc est, in una tribu tua Iudæ: Quæ ante alias me dilexit. Et ex ea cum ad te ueniam, humanam carnem sumpturus sum.

Vetus translatio.

QVã pulchræ sunt mammæ tuæ soror mea sponsa: pulchriora sunt ubera tua uino, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Fauus distillans labia tua sponsa, mel, & lac sub lingua tua, & odor uestimentorum tuorum, sicut odor thuris.

Noua translatio.

Quam pulchri sunt amores tui Soror mea spõsa, q̃ boni amores tui plusq̃ uinum. Et odor oleorum tuorum magis oibus aromatibus. Dulcedinem destillabũt labia tua sponsa, Mel & lac sub lingua tua, & odor uestimentorum tuorum, sicut odor libani.

QVam pulchræ sunt mammæ tuæ soror mea sponsa: Ita in græco, & in latino: In hebræo autem sic. Quã pulchri sunt amores tui soror mea sponsa. Sæpe enim uterq; intrepres hebraicam dictionem dod, Quæ amorem, dilectum, & alias patruum significat, perperam uertit ubera, & mãmas. Quã pulchri sunt amores tui soror mea sponsa. Laudat sponsam de pulchritudine amorum in se. Et dicit amores pulchros supra scilicet amores cæterarum gentium: Quas etsi diligebat Christus ut creaturas suas, non tamen

amor earum in Christum erat pulcher, qualis gentis Israeliticæ. Pulchriora sunt ubera tua uino, & odor unguentorum tuorum supra omnia aromata. Ita in græco, & in latino fere. In hebræo autem sic. Quam boni amores tui plusq̃ uinum, & odor oleorum tuorũ plusq̃ omnia aromata. Quã boni amores tui plusq̃ uinum, hoc respondet ad id quod dixerat Sponsa in principio libri. Quia meliores amores tui, q̃ uinum. Quæ uerba nunc sponsus retorquet in sponsam. Et odor oleorum tuorum plusq̃ omnia aromata, hoc est, & fama tuarum uirtutum, & bonorum operum redolet supra omnia aromata. Et hoc maxime spectat ad nouam Hierusalem catholicam ecclesiam. Cuius fama suauissimi odoris repleuit totum orbem terrarum. Fauus distillans labia tua. Ita ĩ latino, In græco aũt rectius sic, κηρίον ἀποστάζουσι χείλη σου νύμφη μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν σου hoc est, Fauũ destillãt labia tua spõsa: Mel & lac sub lingua tua. In hebræo aũt sic. Dulcedinẽ destillabũt labia tua spõsa: Mel & lac sub lingua tua. Dulcedinẽ destillabunt labia tua, dulcedinẽ. s. sapientiæ sanctarum scripturarum, quarum dulcedine nihil dulcius, nihilq; suauius in præsenti uita. Mel & lac sub lingua tua. Hoc est, tanta est dulcedo in uerbis tuis, quanta in melle, & in lacte: Iuxta illud prophetæ. Quã dulcia faucibus meis eloquia tua, supra mel ori meo. Et dicit sub lingua, hoc est, in abscondito, Quia non cuilibet talis dulcedo nota, & manifesta, nisi his in quorum mortali corpore non regnat peccatum, sed sine peccato templum sunt spiritus sancti: Et odor uestimentorum tuorum, sicut odor thuris. Ita in latino. In hebræo autem & græco sic. Et odor uestimentorum tuorũ sicut odor libani. Et intelligit de uestimentis sacerdotalibus. Quæ redolebãt thus odorem suauissimum.

Vetus translatio.

Hortus conclusus soror mea spõsa, Hortus ɔclusus, fons signatus. Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus. Cypri cũ nardo, nardus & crocus fistula & cynnamomum, cum uniuersis lignis libani. Myrrha, & Aloe cum omnibus primis unguentis.

Noua translatio.

Hortus conclusus soror mea Sponsa, Fons conclusus, fons sigillatus, Emissiones tuæ paradisus malorum granatorum cum fructu pulcherrimo. Camphoræ cum nardis. Nardus, & crocus, calamus, & cynnamomum cum omnibus arboribus thuris, myrrha & Aloe cum omnibus capitibus aromatum.

Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus. Ita in utraq; translaione. In hebræo autem sic, hortus conclusus soror mea sponsa: Fons conclusus, fons sigillatus. Pergit sponsus prædicare laudes sponsæ: & ad ea quæ dixit, superaddens inquit. Insuper etiam tu soror mea sponsa es tanq̃ hortus conclusus, & diligenter circũseptus. Qui odorẽ suorum fructuum, & florum foras emittit. Nemo tamen potest ad ipsum in-

gredi,ad fructus eius eripiendum. Vnde per hortum conclusum metapho/
rice intelligit uiros sanctos: qui odorem suæ uirtutis, & bonorum operum
longe emittunt: saluis tamen semper eorum fructibus, quos nemo ab eis er
pere potest. Fons conclusus,& fons sigillatus, repetitio eiusdem sententiæ
per alia uerba. Posteaq̃ enim dixit sponsam esse tanq̃ hortum cõclusum,nũc
iuxta eundem sensum infert eam esse & tanq̃ fontem conclusum, & fontem
sigillatum. Et dicit fontem, scilicet eiusdem conclusi horti. Et dicit conclu/
sum ad denotãdum eum fontem esse aquarum uiuentium. Et adiũxit postea
fons sigillatus,ad significandum eundem fontem aquarum uiuentium usq;
ad aduentum suum: & conclusum,& sigillatum fuisse, & neminem ex ea aq̃
bibisse,usq; quo ipse Christus ueniens fontem ipsum aquarum uiuentium
reserauit. Et clamans Ioannis capite 7 dixit. Siquis sitit,ueniat ad me, & bi/
bat: Qui credit in me(sicut dicit scriptura)flumina de uentre eius fluent aq̃
uiuæ. Hoc autem dicebat de spiritu, quem accepturi erant credentes in eũ.
Emissiones tuæ paradisus malorũ punicorum cum pomorum fructibus. Ita
in græco,& in latino. In hebræo autem sic. Emissiones tuæ paradisus malo/
rum granatorum cum fructu pulcherrimo. Notant omnes doctores hebræo
rum hic dicentes,omnem aridam terram,quæ aquarum irrigatione indiget,
uocari terram emissionum. Et hæc dici ad hyperbolen laudis terræ Israel.
Quod etiam ea pars,quæ indigebat irrigatione aquarum, erat paradisus .i.
hortus malorum granatorum cum fructu pulcherrimo. Nos autem intelligi
mus totum mundũ dici emissiones terræ israel, ex quo totus indigebat aqua
rum irrigatione. Et in aduentu Christi irrigatum fuisse a fonte aquarum ui/
uentium. Et sic factum esse paradisum, siue hortum malorum granatorũ cũ
fructu pulcherrimo. Et hoc est quod dicit, Emissiones tuæ paradisus, emis/
siones .i. totus mundus, qui fiet per te paradisus malorum granatorum. In
aduentu.n. meo ad te osculandum,ex fonte aquarum uiuentium, qui est in
horto tuo,deriuabo aquas in totum mundum: efficiamq; ipsum paradisum,
siue hortum malorum granatorum cum fructu pulcherrimo, Ita ut in toto
mundo,qui nunc maxime indiget multa aquaæ diuinæ sapientiæ irrigatio/
ne nascantur uariæ species aromaticorum fructuum uidelicet Cypri cũ nar
do. In hebræo camphoræ cum Nardis. Nardus,& crocus,calamus, pro quo
in latino est fistula, & cynnamomum cum uniuersis lignis libani, Myrrha &
aloe cum omnibus primis unguentis,siue ut in hebræo, myrrha, & aloe cũ
omnibus capitibus aromatum, per quæ quidem uaria aromatum genera, q̃
in emissionibus terræ israel,idest,in toto mundo,per irrigationem aquarum
uiuentium a Christo messia a terra israel deductarum orta sunt,denotantur
uaria sanctorum merita: Quæ produxerũt, & producent uberrimos,ac pre
ciosissimos fructus in ecclesia dei.

Vetus translatio. Noua translatio.

Fons hortorum puteus aquarum uiuentium : quæ fluunt impetu de libano. Surge Aquilo, & ueni Auster, perfla hortum meum, & fluent aromata illius.

Fons hortorum puteus aquarũ uiuentium, effluẽtium de libano. Suscitare Aquilo, & ueni Auster, perfla hortum meum, fluant aromata illius.

Fons hortorum puteus aquarum uiuentium, quæ fluunt impetu de libano. Ita in omnibus tribus linguis fere: Fons hortorum: Pergit Sponsus p eandem metaphoram assumptam a fonte aquarum uiuentium assimilare sponsam ad fontem hortorum, dicens. Tu sponsa mea, es fons hortorum. i. fons, qui irrigabis hortos totius mundi, & tu es puteus aquarum uiuentium, & fluentium de libano. Hoc est tu es puteus mundissimarum aquarum, quæ manant ab alto monte tuo Libano, ubi nulla perturbatio cœni. Et intelligit aquas Baptismatis: quas emanantes e monte libano ad fluuium Iordanẽ sanctificauit Christus baptizatus in eis per manus Ioannis baptistæ. Surge Aquilo, & ueni Auster, perfla hortum meum, & fluent aromata illius. Ita in omnibus tribus linguis. Et si in hebræo, & græco pro surge sit suscitare Aquilo, & ueni Auster, Et sensus est: Ex quo inquit sponsa fragrãtissimus est odor tuus, propterea ego præcipio uentis Aquiloni, & Austro: ut simul & pariter hinc atq; hinc spirent in horto meo, & fluant aromata illius, ita ut ex eis egrediatur foras odor tuus suauissimus ad omnes gentes. Et sic signat aperte catholicam ecclesiam ex gentibus. Quæ ad odorem christi currentes inferẽdæ erant cum gente uera israelitica, & ad Christum per Apostolos cõuertendæ.

CAPITVLVM QVINTVM.

Vetus translatio.

Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum. Veni in hortum meum soror mea sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis. Comedi fauum cũ melle meo, & bibi uinum meũ cũ lacte meo. Comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi.

Noua translatio.

Veniat dilectus meus ad hortum suũ, & comedat fructum pulcherrimorũ pomorum suorum. Veni ad hortum meum soror mea sponsa, collegi myrrham meam cum aromate meo. Comedi fauum meum cum melle meo. Bibi uinum meum cum lacte meo. Comedite socii, bibite, & iebriamini dilecti

Veniat dilectus meus in hortum suum, & comedat fructum pomorum suorum. Ita in omnibus tribus linguis. Nunc sponsa inuitat & ipsum sponsum ad hortum pomorum suorum: & ut ueniens (sicut ei sæpe pollicitus est) comedat fructum horti sui. Ex quo datur intelligi sponsum cum uenit ad gentem Israeliticam comedisse de fructibus horti, hoc est de fructibus bonorum operum, & non de ipsis sacrificiis animalium, Quæ in aduentu eius abolenda erant. Veni in hortum meũ soror mea sponsa, messui

myrrham meam cum aromatibus meis. Sic in latino & in græco ferme, nisi quia pro messui, in græco est ἐτρύγησα, hoc est, uindemiaui. In hebræo autē totum sic. Veni ad hortum meum soror mea sponsa, collegi myrrham meam cum aromate meo. Veni in hortum meum & reliqua. Rabbi Selomo hic cō torquens simplicitatem huius textus exponit de cœlesti igne, qui in dedicatione templi Selomonis palam descendit, & absorpsit sacrificium, quod ad ea, quæ hic dicuntur nequaq̄ conuenit. Agitur enim hic de aduentu ipsius sponsi, quem supra inuitauit sponsa ad hortum suum, & non de igne cœlesti. Quapropter continuando hæc cum superioribus, exponendum est in hūc modum. Veni in hortum meum soror mea sponsa. Veni præteritum ꝓ futuro more prophetico, hoc est, nō ualde post inuitatus a te uenturus sum in hortum meum, congregationem Israel. Collegi myrrham meam, pro colligam myrrhā meam cum aromate meo. Hoc est, assumam ex Israel mihi qui sunt myrrha, & aroma preciosum: eosq; spiritu sancto, quem missurus sum eis, comburam illos, redolereq; faciam eos per totum mundum. Et intelligit de apostolis, & cæteris, qui crediderunt in eum de Israel. Comedi fauum cū melle meo: bibi uinum meum cum lacte meo. Ita fere in omnibus tribus linguis. Comedi fauum meum cum melle meo. Addit nunc sponsus, Quid ulterius cum uenisset in hortum suum fecerit inquiens, Comedi fauum meū cum melle meo. Doctores hebræorum exponunt hæc uerba de Sacrificiis, quæ erant (ut aiunt) dulcia sponso sicut mel, Quod satis absurdum, atq; ineptum est, dicere sponsum non ob aliam potiorem causam uenturꝰ, q̄ ut comedat sacrificia. Quam obrem nos per fauum mellis, quem comedit, & uinum cum lacte, quod ueniens bibit sponsus, exponimus de illo maximo sacrificio iustitiæ, quod de se ipso obtulit Christus deo patri pro peccatis totius mundi. Quod facere, fuit ei dulce, sicut comedere fauum mellis, & bibere uinum cum lacte. Hoc est, uinum, cuius dulcedo, & claritas superat dulcedinem, & claritatem lactis. Voluntarie enim seipsum Christus obtulit ꝓ nobis. ut omnes & ueteres, & nouæ contestantur scripturæ. Et ad hoc solum nasci uoluit, & uenire in hortum, ut comederet fauum mellis, & biberet uinum cū lacte, idest, ut pateretur, tanto enim desiderio nostræ salutis ardebat ut uehementissime patiendo pro nobis, non pati, sed mel comedere & lac bibere sibi uideretur. Comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi: sic in utraq; translatione. In hebræo autem sic, Comedite socii, & bibite, & inebriamini dilecti.. Perquam benigne inuitat hic Christus socios, apostolos & amicos omnes ad suam dulcissimam escam dicens. Comedite amici & uos fauum mellis passam carnem meā. Et bibite uinum cum lacte, hoc est, fusum sanguinem meum, Et inebriamini charissimi. Quam benignus, & liberalis de se ipso conuiuator Christus dominus, Qui suos conuiuas uult comedere, & bibere usq; ad ebrietatem, Et si per quam pauci nunc ex cōuiuio Chri

sti ebrii recedunt. Hoc euenit, ex quo ebrii sumus pleriq; omnes ex mundi ꝯcupiscentia, & propterea sobrii ex mensa Christi, & sicci & aridi potiusq; ieiuni. Et idcirco infert dicēs charissimi, quia soli charissimi inebriantur. Et charissimi quidem conuiuæ Christi sunt soli illi, in quorum mortali corpore non regnat peccatum: sed templum facti Spiritus sancti: quæ sursum sunt sapiunt, quæ sursum sunt quærunt, & non quæ super terram.

Vetus translatio.

EGo dormio, & cor meum uigilat. Vox dilecti mei pulsantis, aperi mihi soror mea, Amica mea, colūba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium.

Noua translatio.

Ego dormiens & cor meum excitatum, uox dilecti mei pulsantis, Aperi mihi soror mea, socia mea, columba mea, perfecta mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctis.

EGo dormio, & cor meum uigilat, ita in omnibus tribus linguis. Et si in hebræo sit, & cor meum excitatū. Quod idem est in sensu. Et sunt uerba ipsius spōsæ, quæ dicit se dormire. Et hoc fuit in prima domo sancta, qñ gens Israelitica dormiebat, hoc est, oblita dei sui, sicut q dormit, colebat idola. Et cor meum uigilat, uocat more sponsarum ipsum sponsum cor suū dicens, & cor meum idest Christus, qui est cor meum, & amor meus, uigilat ad me custodiendum, & redimēdum. Vox dilecti mei pulsantis, Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium. Ita in omnibus tribus linguis ī sensu. Vox dilecti mei pulsantis & reliq. Cum dormiret Sponsa (ut dicebat supra) ecce dilectus ad portam eius, & pulsans portam per Prophetas. s. dicebat. Aperi mihi soror mea sponsa, quia caput meum plenum est rore. Aperi mihi quia caput meum plenum est rore, hoc ē. Tāto amore in te ardeo, ut non possim me continere, qn amantium more per rorem in nocte non ueniam ad te. Propterea api mihi soror mea, Quia & cincinni mei guttis noctis supple pleni sunt. Vnde quia ros significationē habet beneplaciti, & cōplacentiæ. propterea allegorice per rorē significat se cū benedictione multa, & retributione bonorum operum uenire. Et postea etiam deterrēs eam si aperire recusauerit, subdit dicēs. Et cincinni mei guttis noctis, hoc ē, pluuia noctis, quæ significationem habet laboris, & tribulationis, Quasi diceret, etsi nolueris pulsanti mihi aperire, sunt in manu mea multa genera suppliciorum, ut ea sumam de te, & de omnibus qui pulsanti mihi nolunt aperire.

Vetus translatio.

EXpoliaui me tunica mea quomodo īduar illa? laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Dilectus meus misit manum suam per fo

Noua translatio.

Expoliaui me tunica mea, quomodo īduam illam? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Dilectus meus misit manum suam ex fo

ramen,& uenter meus intremuit ad ta ctum eius, Surrexi ut aperirem dile/cto meo,manus meæ stillauerunt myrrham,& digiti mei pleni myrrha pro/batissima,pessulum ostii mei.

ramine,& uiscera mea resonuerũt super me.Surrexi ego ad aperien/dũ dilecto meo,& manus meæ stil/lauerunt Myrrham,& digiti mei Myrrham transeuntem supra pal/mas seræ.

EXpoliaui me tunica mea,quomodo induar illa? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Ita in omnibus tribus linguis. Expoliaui me tunica mea & reliqua. Verba sunt sponsæ, quæ alium habens secum amatorẽ nolens sponso legitimo suo aperire,se excusat dicens. Expoliaui me tunica mea,quomodo induar illa? Quasi per has friuolas excusationes palam diceret,Missam me fac,quia habeo alium amatorem mecum, & alios deos quos colo:hoc enim insinuat per uerba illa,expoliaui me tunica mea. Quæ uerba propria sunt mulieris adulteræ,quæ occupata cum alio amatore, tergiuersatur aperire uiro suo.Hæc respondent ad id,quod dixerat supra, Ego dormio,& cor meum uigilat,quorum sensus est. Ego dormio,hoc est oblita sum legitimi mei sponsi,& cor meum,idest Christus sponsus meus,qui deberet esse cor meum uigilat per rorem, & per pluuiam noctis ueniens ad me, & pulsans ostium meum dormientis.Expoliaui me tunica mea. Prophetat p hæc,quod futurum erat sibi.Ex eo enim ꝙ non aperuit,& non recepit Christum uenientem ad se,& pulsantem,spoliata fuit duplici eius tunica sacerdotali scilicet & regali,utraqꝫ dignitate & sacerdotii,& regni ãmissa. Laui pedes meos,quomodo inquinabo illos? Et per hæc etiam prophetat Iudæos post lotionem pedum idolatriæ,quam commiserunt in prima domo sancta, nunq̃ amplius reuersuros ad colendum idola. Et hoc(ut puto)factum est,ne possint dicere iudæi se propter peccatum idolatriæ deiectos in tam longam, & tã durissimã captiuitatem,& non propter occisionem Christi Messiæ.Et si cum nullum aliud peccatum dicant se habere,quo,tam lõga captiuitate puniantur,asseuerent eorum doctores super Danielem prophetam (ut ibi latius diximus)se propter idolatriam patrum primæ domus sanctæ in hãc p̃sentem tam longam captiuitatem esse deiectos. Quod autem iudæi a lotione pedum primæ domus non inquinauerunt se,neqꝫ inquinabunt amplius per idolatriam,aperte ostendit Osea propheta capite tertio dicens, Quia dies multos sedebunt filii israel sine rege,& sine principe,& sine Sacrificio,& sine altari,& sine Ephod,& sine teraphim,& post hæc reuertentur filii Israel,& quærent dominum deum suum,& Dauid regem suum,& pauebunt ad Dominum,& ab bonum eius in nouissimo dierum. Hactenus Osea. Vnde per Teraphim,quod est species Idolorum, intelligit omnia idola. Dilectus meus misit manum suam per foramen, Et uenter meus intremuit ad tactum eius: Ita ualde perperam in Latino: In græco autem recti/

us sic. Ἀδελφιδός μου ἀπέστειλε χεῖρα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀπῆς, καὶ ἡ κοιλία μου ἐθροήθη ἐπ᾽ αὐτόν. Hoc est, nepos meus misit manum suam a foramine, & uenter meus resonuit in ipsum. Pro quibus postremis uerbis perq̄perperam, & indecenter in latino habetur, Et uenter meus intremuit ad tactum eius. In hebræo autem sic. Dilectus meus misit manum suam de foramine, & uiscera mea resonuerunt super me. Sensus hic est. Dum inquit sponsus meus staret ante ostium meum & pulsaret, misit manū suam ex foramine, s. portæ. Et ego cum uidissem manum eius, quam ex foramine portæ idest ex foramine cœlorum extendit ad me capiendum: uiscera mea resonuerunt. i. cōmota sunt sup me, hoc est, mox recordata sum pristini mei amoris in eum, & propterea decreui aperire ei. Surrexi, ut aperirem dilecto meo, & manus meæ stillauerunt myrrhā: & digiti mei pleni myrrha probatissima, pessulum ostii mei. Ita in græco, & in latino fere. In hebræo autem sic. Surrexi ego ad aperiendum dilecto meo, & manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei myrrham transeuntem supra palmas pessuli, Sensus est, Posteaq̄ uidi inquit manum spōsi, quam misit per foramen portæ, ut me præhenderet: uiscera charitatis, & pristini amoris mei erga eum commota sunt, & mox surrexi ad aperiendum ei: Et dum surgerē, manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei myrrham transeuntem, idest cuius odor transit in omne latus: Et uult dicere se eo animo perfecto, & amoris pleno surrexisse ad aperiendum sponso, cum iam incaluissent uiscera dilectionis eius, quo animo mulier expetēs placere uiro suo, suffumigata myrrha, & aliis optimis odoribus proficiscitur ad eum. Et digiti mei myrrhā transeuntem supra palmas seræ, hoc est, Et digiti mei stillabant myrrham magni odoris supra palmas seræ siue pessuli, idest dum applicarem manū supra palmas seræ ipsius portæ ad aperiendum eam. Et manus meæ stillauerunt myrrham. Hæc uerba aliqui ex ueteribus doctoribus hebræorum etiam aliter exposuerunt sic. Et manus meæ stillauerunt myrrham, hoc est, Et manus meæ tunc amaricatæ sunt, ex memoria peccati idolatriæ, ac si myrrhā attigissent. Et digiti mei myrrham transeuntem, hoc est, & tamen amaritudo illa transiit, ex eo quia cogitabam eum pepercisse peccatis meis.

Vetus translatio.

APerui dilecto meo, at ille decli nauerat, atq; transierat. Anima mea liquefacta est, ut dilectus locutꝰ est. Quæsiui & non inueni illum, uocaui, & non respondit mihi. Inuenerunt me custodes, qui circuierunt ciuitatem, percusserunt me, & uulnerauerunt me. Tulerunt pallium meum custodes murorum.

Noua translatio.

Aperui dilecto meo, & dilectus meus reuersus est, trāsiuit. Anima mea egressa est in loqui ipsum. Quæsiui ipsum, & non inueni ipsum, uocaui ipsum, & non respondit mihi. Inuenerunt me custodes circūeuntes in ciuitate, percusserunt me, ceperunt pallium meum desuper me custodes murorum.

APerui dilecto meo, at ille declinauerat, atq; transierat. Anima mea liq̃/facta est, ut dilectus locutus est. Ita in utraq; translatione in sensu. In hebræo autẽ sic. Aperui dilecto meo, & dilectus meus reuersus est, trãsiuit, Anima mea egressa est in loq ipsum. Narrat spõsa, q; dum apiret portã, spõ/sus ꝯuersus est, transiuit, & abscõdit se. Aĩa mea egressa est in loq ipsum, hoc est, cum anteq̃ recederet, & loqueretur mecum dicens, Non intrabo domum tuã, Quia a principio noluisti aperire mihi. Quæsiui ipsum: & non inue/ni ipsum: & uocaui ipsum: & non respondit mihi. Inuenerunt me custo/des, circũeuntes in ciuitate, percusserunt me, & uulnerauerunt me. Cepe/runt pallium meum desuper me. Ita in oĩbus tribus linguis ferme. Inuene/rũt me custodes circumeũtes in ciuitate, hoc ẽ, Nabuchodonosor, & exerci tus eius, custodes circumeuntes ciuitatẽ, hoc ẽ, q obsidentes circuibãt ciui/tatẽ ad ulciscendum ultionem eius. Ceperunt pallium meum desup me, hoc est, Sãctuarium, quod erat meum pallium. Et notãdum in hebræo distingui orõnem per accentum zacheph caton in uerbo desuper me: Vnde uerbum ceperunt referẽ ad custodes obsidentes ciuitatem. Et postea subiungit. Cu/stodes muroꝝ, hoc est, etiam angeli ministerii, qui erant custodientes muros meos, sicut dixit Isaias capite. 67. Super muros tuos Hierusalem constitui cu stodes tota die, & tota nocte in perpetuum non tacebunt. Et ipsi supple de/reliquerunt me.

Vetus translatio.	Noua translatio.
ADiuro uos filiæ Hierusalem, si in ueneritis dilectum meum, ut nũ cietis ei, quia amore langueo. Qualis est dilectus tuus ex Dilecto o pulcher rima mulieꝝ. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos.	Adiuro uos filiæ Hiernsalem, si in ueneritis dilectum meum, ut nun cietis eiq; ĩfirma amore ego. Qua lis dilectus tuus ex dilecto, o pul/chra ĩ mulieribus. Qualis dilectus tuus ex dilecto, q; sic adiurasti nos

ADiuro uos filiæ hierusalem si inueneritis dilectum meum, ut nuncietis ei, qa amore langueo. Ita in oĩbus tribus linguis. Adiuro uos filiæ hie/rusalẽ, Posteaq̃ p cõmissam idolatriã a regibus Iudæ in prima domo sctã p/cussa fuit hierusalẽ, & data ĩ manu Regis Babyloniæ humiliata nimis, resipi scens tandẽ & cupiens recõciliari spõso, adiurat filias Hierusalẽ, hoc est, oẽs tribus, & uniuersum populum israeliticum, q habitabat in finitimis locis, & ciuitatibus Israel: q̃ erant ipsi metropoli hierusalẽ tanq̃ filiæ dicens. Adiuro uos filiæ hierusalẽ si inueneritis dilectum meum Sponsum Christum, ut nun cietis ei, quia amore langueo. Qualis est dilectus tuus ex dilecto o pulcher/rima mulieꝝ. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos. Sic in omnibus tribus linguis. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, & reliqua. Re spondent filiæ Hierusalem ad ipsam adiurantem matrem, & præseferentes non cognoscere Christum dilectum Sponsum inquiunt. Qualis est dilectus

tuus ex dilecto: scilicet, patre æterno, o pulchra inter mulieres, & ex nimio affectu inculcantes interrogationem subiungunt, qualis est dilectus tuus ex dilecto. s. patre æterno, quia sic adiurasti nos.

Vetus translatio.

Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus. Caput eius aurum optimum, comæ eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus, oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum, quæ lacte sũt lotæ, & resident iuxta fluenta plenissima.

Noua translatio.

Dilectus meus candidus, & rubicundus, uexillatus ex millibus. Caput eius aurum, igne examinatum cincinni eius aceruati nigri quasi coruus. Oculi eius sicut columbarum super riuulos aquarum, loti cum lacte, residentes supra plenitudines.

Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus. Ita in omnibus tribus linguis, nisi quia in hebræo pro electus habetur dagul, idest, uexillatus. Dilectus meus candidus, & rubicundus, & reliq̃. Interrogata sponsa a filiabus suis q̃lis esset dilectus suus, gratificãs eis, describit formã sponsi sui dicẽs. Dilectus meus candidus, & rubicũdus, Candidus. s. in toto corpe, & rubicundus in genis, & in facie. Candidus ad dealbandum peccata mea. In tali enim forma apparuit Danieli in iudicio. Vnde libri sui capite. 7. sic inquit. Aspiciebam donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. uestimentum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda. Et rubicundus ad ulciscẽdum inimicos suos, Iuxta illud Isaiæ capite. 63. Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & uestimenta tua sicut calcantium in torculari? Torcular calcaui solus, & de gentibus non est uir mecum. Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. Electus ex millibus In hebræo uexillatus ex millibus, hoc est, multi exercitus angelorum in circuitu assistunt ei. Iuxta illud Danielis. 7. Millia milliũ ministrabant ei, & decies centena millia assistebant ei. Caput eius aurum optimum. Sic in latino. In græco aũt sic. κεφαλὴ α'τοῦ χρυσίον κεφα'ζ hoc est caput eius auꝝ cephaz: seruauit. n. græcus hebraicam uocem paz, Quæ latine significat aurũ igne ualde examinatum. Caput eius aurũ paz, Sẽsus est, caput eius, hoc est principiũ uerboꝝ eius, refulget, s. sicut aurum optimum, Iuxta illud psal. 118. Principiũ uerboꝝ tuoꝝ ueritas, in æternum oĩa iudicia iustitiæ tuæ, Qđ qdem principiũ uerboꝝ eius fuit in monte sinai ad populũ suum: q̃n dixit. Ego dominus deus tuus, ostendens ex hoc principio uerboꝝ eius, Regnũ & imperiũ sui solius esse. Et postea subiecit sua mandata. Quæ ut rex p̃cepit obseruãda. Comæ eius sicut elatæ palmaꝝ, nigræ q̃si coruus, sic in utraq; trãslatione. In hebræo aũt sic, Cincinni eius aceruati nigri sicut coruus, hoc respõdet ad illud qđ dixit Dauid psal. 17. Posuit tenebras latibulũ suũ in circuitu tabernaculi sui. Et ad id qđ dixerũt doctores hebræoꝝ. Qđ cũ appuit deus ĩ mari rubro,

uisus est in forma adolescentis praeliantis cum maxima fortitudine. Oculi eius sicut columbae super riuulos aquarum, quae lacte sunt lotae. Ita ī utraq; translatione. In hebraeo autem sic: Oculi eius sicut columbarum super riuu los aquarū, loti cum lacte residentes supra plenitudines. Hoc est, oculi eius pulcherrimi, Quales sunt oculi columbarum spectantium aquas, quarum oculi ex eo aspectu aquarum multum affecti, condecorantur. Et tanto ma/ gis afficiuntur oculi, & efficiuntur pulchri si lacte fuerint loti. Oculi eius si/ cut columbarum, aliter exponuntur haec uerba sic. Quemadmodum colū/ bae oculis suis circūspectant omnia ex fenestris suis, iuxta illud Isaiae capite. 60. Et quasi colūbae ad fenestras suas & cae. Sic oculi domini ex fenestris coe/ lorum circūspectant omnia. Loti cum lacte, hoc est, & sicut oculi columbae uidentur pulchri, ac si loti cum lacte. Sic & oculi ipsius sponsi cum intēdūt ad iudicandum, clarificant iudicium sicut candor lactis ad iustificandum iu/ stum, & ad damnandum impium, & reddendum eis s̄m opera eorum. Et resi dent iuxta fluenta plenissima. Ita in latino: in graeco autem rectius sic. καθήμεναι ἐπὶ πληρώματα, hoc ē sedētes supra plenitudinē. In hebraeo aūt sic residētes supra plenitudines, hoc est & oculi eius sponsi erant residentes & stantes su/ pra plenitudines, hoc est in pulchra & moderata aequalitate & conueniētia: ex quo non erant prominentes, neq; profundi magis q̄ decens erat, & ideo perpulchri. Et secundum allegoricum sensum sedentes supra plenitudines: hoc est, & oculi eius spaciantes supra plenitudinem mundi & respiciētes bo nos & malos.

Vetus translatio.

Genae illius sicut areolae aroma tum: consitae a pigmentariis. La bia eius lilia distillantia myrrham pri mam. Manus illius tornatiles, aureae, plenae hyacinthis. Venter eius ebur/ neus, distinctus Sapphiris. Crura illi/ us columnae marmoreae: quae fundatae sunt supra bases aureas. Species eius ut Libani: Electus ut cedri. Guttur illi us suauissimum: & totus desiderabi/ lis. Talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus filiae hierusalem.

Noua translatio.

Genae eius sicut linea plantatio/ num aromatis, aromatum confe/ ctionum. Labia eius uiolae distil/ lantia myrrham transeuntem. Ma nus illius rotae auri plenae cū thar/ sis. Venter eius nitor eboris, in/ uolutus Sapphiris. Tibiae eius co lumnae marmoris fundatae super mortariola aurei. Visio eius sicut Libani. Electus sicut Cedri. Pala/ tum eius dulce: & totus ipse desi/ deria, iste dilectus meus, & iste so/ cius meus filiae hierusalem.

g Genae illius sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis. Sic in latino In graeco aut sic σιαγόνες αὐτοῦ ὡς φιάλαι τοῦ ἀρώματος φύουσαι μυρεψικά, hoc ē genae illius sicut phialae aromatis producentes pigmentaria, In hebraeo autē sic. Genae eius sicut linea plantationum aromatis aromatum confectionum.

Pergit Sponsa rogata a filiabus describere & reliqua pulcherrima membra Christi sponsi dicens: Genæ eius sicut linea plantationum aromatis aroma/tum confectionum. Genæ eius idest facies eius intelligendo a parte totam faciem: Sicut linea plantationum aromatis aromatum confectionum: Sensus hic est, ꝙ genæ & facies, hoc est uerba quæ locutus fuit sponsus Christus fa/cie ad faciem in monte Sinai cum populo suo israelitico: fuerunt dulcissima & perspectissima: & singula uerba ferme uisa ad similitudinem lineæ plãtationũ aromatis: quæ linea constat ex pluribus aromatibus ad dulcissimas preciosissimasqꝫ confectiones faciendas maxime idoneis. Labia eius lilia distil/lãtia myrrham primam. Ita in utraqꝫ translatione ferme. In hebræo autẽ sic, Labia eius uiolæ distillantia myrrham transeuntem. Repetitio eiusdem sen tentiæ per alia uerba. Hoc est & labia eius similia uiolis, locuta sunt, subaudi in eodem monte sinai uerba suauissima, & odoris myrrhæ transeuntis, id est, odorẽ in omne latus iactantis plenissima. Manus illius tornatiles aureæ plenæ hyacinthis ita in latino, in græco autem sic χεῖρες αὐτοῦ τορευταὶ χρυσαῖ πεπληρωμέναι θαρσεῖς hoc ẽ. Manus eius tornatiles aureæ plenæ tharsibus. In hebræo autem sic. Manus eius rotæ auri plenæ cum tharsi. hoc est. Manus eius cum rotis idest annulis aureis plenis tharsi lapide precioso, Et allegorice secundũ doctos ueteres doctores hebræos per manus eius intelligit duas tabulas le/gis, quas fecerunt manus eius. Et per rotas auri: uerba legis, de quibus dici/tur in psal. Desiderabilia super aurum & lapidem preciosum multum. Ven/ter eius eburneus distinctus sapphiris ita in latino, in græco autem sic. κοιλία αὐτοῦ πυξίον ἐλεφάντινον ἐπὶ λίθου σαπφείρου hoc est uenter eius pyxidicula eburnea in lapide Sapphiro. In hebræo autem sic, Venter eius nitor eboris inuolu/tus sapphiris. Quia dixit supra Dilectus meus candidus & rubicundus pro/pterea cum dixisset, uenter eius nitor eboris, adiunxit inuolutus cũ Sapphiris. Est. n. Sapphirus lapis preciosus rubri coloris secundum Rabbi, Abraã Abenezra in suis cõmentariis. Et recte secundum allegoricum sensum, uen/ter eius candidus est ut Ebur, & inuolutus sapphiris rubri coloris, ex quo secundum eosdem doctores, per uentrem: qui in medio est hominis: lex sacerdotalis: quæ in medio est uoluminis legis Moisi significatur, quæ & candida est ut Ebur ad dealbandum, & rubicunda ut sapphirus, ad ulciscendum peccata. Crura illius colũnæ marmoreæ quæ fundatæ sunt super bases aureas. Ita in utraqꝫ translatione. In hebræo autem sic. Tibiæ eius columnæ marmoris fundatæ super mortariola auri, & idem est sensus. Tibiæ eius hoc est cor/pus eius, a parte enim intelligit totum, & per corpus eius intelligit mundum istum, quem ipse Christus creauit. Columnæ marmoris in hebræo hammu/de ses, unde quia ses & senarium significat numerum, propterea allegorice uult dicere huius mundi sex esse columnas hoc est latera sex. s. Ante, Retro, Sursum, Deorsum, Dextrorsum, & Sinistrorsum. Fundatæ supra mortario/

la auri,hoc est supra terram,unde est aurum, Species eius ut libani: Electus ut cedri,sic in omnibus tribus linguis,Species eius siue uisio eius ut Libani. idest montis libani:Et sensus est,sic inquit est uidere deum,hoc est opera dei sicut ingredi in montem libanum:& uidere pulcherrimas arbores eius: quē admodum. n.quis ingressus in montem libanum,mox in ipso aditu eiusdem montis uidet arbores adeo pulchras ut putet nullas alias inueniri posse pulchriores,& deinde progressus paululum uidet in eodem monte alias arbores longe pulchriores,& sic deinceps. Sic sunt inquit & opera Dei alia aliis longe pulchriora præstantioraq;. Electus sicut cedri,Q uæ. s.semper uirescunt,sic & opera Dei semper uirescunt,nunq̄ enim desinūt esse,sed semper instaurantur,& sic tanq̄ cedri semper uirescunt. Guttur illius suauissimum, & totus desiderabilis. In hebræo sic Palatum eius dulce,& totus ipse desideria. Palatum eius dulce,hoc ē uerba eius dulcia. Dicit.n. scriptura Ezechielis cap.18. Si autem impius egerit pœnitētiam ab omnibus peccatis suis quæ operatus est,& custodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium & iustitiam uita uiuet & non morietur, omnium iniquitatum eius, quas operatus est non recordabor. Est ne aliquod uerbum dulcius,quā hoc? Et rursus ibidem inquit. Nunquid uoluntatis meæ est mors impii dicit dominus deus, & non ut conuertatur a uiis suis & uiuat? Est ne aliquod uerbum dulcius quā hoc:& alia huiusmodi. Talis est Dilectus meus & ipse est amicus meus filiæ hierusalē. In hebræo aūt sic. Iste dilect⁹me⁹,& iste soci⁹meus filiæ hierusalē.

Vetus translatio.

QVo abiit dilectus tuus o pulcherrima mulierum:quo declinauit dilectus tuus? & quæremus eum tecum.

Noua translatio.

Quo profectus est Dilectus tuus o pulchra in mulieribus:quo cōuertit se dilectus tuus? & quæremus ipsum tecum.

QVuo abiit dilectus tuus o pulcherrima mulierum,quo declinauit Dilectus tuus. Ita in omnibus tribus linguis ad sensum. Quo profectus est dilectus tuus. Cū audissent filiæ hierusalem a matre q̄ speciosus forma ē præ filiis hominum spōsus Christus:propterea & ipsæ audiendo captæ amore sponsi,per quam cupide interrogant matrem dicentes. Quo profectus ē dilectus tuus te derelicta uidua in Babilonica captiuitate:Quo conuertit se dilectus tuus,& quæremus ipsum tecum.

CAPITVLVM SEXTVM.

Vetus translatio.

DIlectus meus descendit in hortum suum, ad areolam aromatum:ut ibi pascatur in hortis,& lilia colligat,ego dilecto meo,& dilectus meus mihi,qui pascitur inter lilia.

Noua translatio.

Dilectus meus descendit in hortū suum ad lineas plantationum aromatis,ad pascendum in hortis,& ad colligendū uiolas. Ego dilecto meo & dilectus me⁹ mihi, pascēs i uiolis.

Dilectus meus descēdit in hortum suum: ita in omnibus tribus linguis. Dilectus meus descendit in hortum suum. Rursus interrogata a filiabus suis Sponsa, & quo abierit speciosus Sponsus eius, respondet dicēs. Dilectus meus descendit in hortum suum. Mira breuitas, ex eo enim quod dicit descendit in hortum suum, insinuat filiabus suis sponsum suum côcessisse a se in altum ad montes æternos: & inde postea rursus descēdisse in hortum suum. Et sic per miram breuitatem & artem & respondet ad interrogata, & seruat decorum Epithalamici carminis, quod nihil triste admittit, accipitque præteritum pro futuro dicens, descendit in hortum suum: pro descendet in hortum suum. Ad lineas plantationum aromatis. Mire ac signate cum dixisset descendit in hortum suum, adiunxit ad lineas plantationum aromatis, quasi diceret, descendet quidem non simpliciter ad hortum, Sed descendet ad lineas plantationum aromatis, hoc est, ad ipsos ueros israelitas Apostolos, & cæteros, qui sponsum Christum recipient: & recte signantur hic Apostoli per lineas plātationum aromatis, quia odorem suum supra oīa aromata in apostolos & discipulos suos cōtulit Christus. Vnde merito ipsi postea prædicantes dicebant. Christi bonus odor sumus. Vt ibi pascatur in hortis, & lilia colligat, ita in latino & græco. In hebræo autem sic, Ad pascendū in hortis, & ad colligendum uiolas, Ad pascendum in hortis. Mire signateque dixit, in hortis. Nam si ad hortum descendit Christus, quomodo ergo pastus est in hortis, quod sic intelligitur, Christum descendisse in hortum, hoc est, ad gentem Israeliticam, & descendisse etiam ad pascendum in hortis scilicet gentium, quæ in uarios hortos, hoc est, in uarios deorum cultus erāt diuisæ. Vnde cum descendisset Christus in hortum suū gentis Israeliticæ, collegit uiolas, & ex hortis gentium, hoc est, sanctas animas redolētes sicut uiolæ, ex quibus facta est Ecclesia catholica. Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia: ita in omnibus tribus linguis ferme. Et sensus est. Quāquam ita se habet inquit Sponsa, quod dilectus meus Christus Messias ueniēs ad me in hortum suum, pascetur in hortis gētium, colligetque inde uiolas, nō tamen propterea me sponsam suā prorsus abiiciet, Sed ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, hæc asserit propter Apostolos, & alios, qui de gente Israelitica crediderunt in IESVM Christum una cum gentibus.

Vetus translatio.

PVlchra es amica mea, & suauis, & decora, sicut Hierusalem, terribilis, ut castrorum acies ordinata. Auerte oculos tuos a me, qa ipsi me auolare fecerūt. capilli tui sicut grex caprarum, quæ apparuerunt de Galaad. Dentes tui sicut greges ouium,

Noua translatio.

Pulchra es tu socia mea sicut thirsa, pulchra sicut Hierusalem, terribilis sicut uexillatæ. Auerte oculos tuos de contra me: quia ipsi præualuerunt in me. Capillus tuus sicut gregis caprarum, quæ pexæ sunt de Gilhad. Dentes tui sicut greges

quæ aſcenderunt de lauacro omnes gemelli fœtibus, & ſterilis non eſt in eis, Sicut cortex mali punici:ſic genæ tuæ abſq; occultis tuis.

ouium: quæ aſcenderunt de lauacro, quæ omnes parientes gemellos, & orbata non in eis. Sicut fruſtum mali granati tempus tuum de intus crinem tuum.

PVlchra es amica mea, ſuauis, & decora ſicut Hieruſalē. Ita in latino, in Græco ſic. καλὴ εἶ ἡ πλησίον μου ὡς εὐδοκία ὡραία ὡς ἱερουσαλήμ hoc eſt pulchra es proxima mea, ut beneplacitum, decora ſicut Hieruſalem. In hebræo autem ſic. Pulchra tu ſocia mea ſicut thirſa, decora ſicut hieruſalē. Pulchra tu ſocia mea: Mirum q̃ Sponſam ſuam hic Chriſtus appellat pulchram ſicut Thirſam ciuitatem terræ Iſrael: & ſicut Hieruſalem. Vnde manifeſtum eſt, eum nō loqui hic amplius de uetere ſponſa Hieruſalē. Sed de noua Romana eccleſia, quam in pulchritudine comparat ad thirſam, & ipſam hieruſalem, dicens, pulchra es amica mea ſicut Thirſa, quæ ciuitas eſt in terra Iſrael. De qua fit mētio in tertio Regum capite. 15. Terribilis ſicut caſtrorum acies ordinata: ſic ī latino, ī græco ſic θάμβος ὡς τεταγμέναι hoc ē pauor ſicut ordinatæ. ſ. acies. In hebræo aūt ſic. Terribilis ſicut uexillatæ acies, & caſtra. Et ſenſus eſt: q̃ catholica Romana Eccleſia non ſolum eſt pulchra ſicut Thirſa, & ſicut prima hieruſalem, uerum etiam eſt & terribilis, & timēda ſuis inimicis, ſicut uexillatæ acies. Quæ, ex quo unum habent uexillum, & unum ducem, quem ſequuntur, ſunt unanimes, & unius ꝓpoſiti, ac uoluntatis, & propterea terribiles, & inimicis ſuis formidoloſæ, ſic & Romana catholica eccleſia ſub uno uexillo Xp̄i, & unico duce ſuo Romano maximo Pōtifice militans: qui paſtor, & dux eſt acierum, ideſt omnium eccleſiarum mundi, eſt ſuis inimicis terribilis, & timenda. Auerte oculos tuos a me, quia ipſi me auolare fecerunt: ita in utraq; tranſlatione. In hebræo autem ſic. Auerte oculos tuos a me, quia ipſi præualuerunt in me. Hoc dicit ſignificās ſe ex aſpectu ſponſæ tāto amore affici, ut impatiens amoris eam amplius intueri nequeat. Propterea ut quantum Eccleſiam ſuam Catholicam Romanam amaret, & amaturus eſſet, oſtenderet, inquit ad ipſam ſic. Auerte oculos tuos a me, quia ipſi præualuerunt, & fortificati ſunt in me, ita ſubaudi, ut eos reſpicientes in me pati nequeam. Poſt hæc uero more amantiū incipit deſcribere pulcherrimam formam ſuæ ſponſæ Romanæ catholicæ eccleſiæ. Et ad eius unitatē, & fortitudinem contra inimicos, quas uirtutes ei in primis præ uetere hieruſalem tribuit, addit & omnes alias uirtutes, omniaq; alia ornamenta, quæ ſupra eidem ueteri Hieruſalem tribuerat. Ex qua quidem repetione uerborū manifeſtum eſt, de noua hæc dici hieruſalem catholica eccleſia, & nō de uetere, quam ſupra eiſdem ſpecialiter uerbis commendauerat. Dicit itaq; (ut ſupra dixerat) ſic. Capillus tuus ſicut grex caprarum: quæ pexæ ſunt de Gilhad: hoc eſt, Capillus tuus nitidiſſimus, & pulcherrimus, qualis eſt capillus

gregis capraꝝ:quæ descendunt de monte gilhad, & allegorice per capillum sponsæ intelligit singulos etiam minimos de ecclesia:quorum capilli capitis numerati sunt apud deum. Dentes tui sicut greges ouium,quæ ascenderunt de lauacro,omnes gemellis fœtibus,& sterilis non est in eis. Sic in omnibus tribus linguis:nisi quia pro sicut greges ouium in hebræo habet,sicut grex ouium,& pro sterilis,non est,orbata non in eis. Dentes tui sicut grex ouium hoc est candidi,& eiusdē moderatæ æqualitatis sicut grex ouium: quæ ascē derunt de lauacro:hoc maxime pertinet ad candorē,& pulchritudinem earum ouium,quæ omnes parientes gemellos,hoc est æquales,& eiusdem staturæ. Ex eo enim,ꝙ matres sunt gemellorum,datur intelligi, ꝙ & ipsæ fuerint gemellæ. Et orbata non in eis:hoc est,& non est inter eas aliqua cum defectu. Dentes tui sicut grex ouium: allegorice per dentes Sponsæ intelligit fortissimos,& primarios ecclesiæ,quos potissimum designat per gregē ouium,& nō per gregem aliorum fortiorum animalium. Ad significandum eos uiros esse similes ouibus,non solum per dentes,sed & per omnes alias partes,quæ totæ laudabiles,& utiles sunt ad ministerium domus dei. Nam lana ouis necessaria fuit ad ꝯficiendum hyacinthinum uelum Tabernaculi. Caro eius ad Sacrificia. Cornua ad sonandum,& conuocandum populum. Loco quorum in catholica Ecclesia successerunt Tintinabula. Tibiæ ad musica instrumenta conficienda in templo. Viscera ad conficiendas citharas. Et pellis earum ad conficiendum Tympana. Vnde recte Scriptura dentes Spōsæ assimilat gregi ouium,& non alioꝝ animalium. Gentes autem, quæ ignorāt deum Israel,tanq̄ improbas,& inutiles assimilat sæpe ipsis canibus: quorum membra nulli usui sunt. Sicut cortex mali Punici: genæ tuæ absq; occultis tuis. Ita in utraq; lingua:præterq̄ qđ in græco pro absq; occultis tuis, habetur sic, ἐκτὸς τῆς σιωπήσεώς σου hoc est,extra silētium tuum. In hebræo autē sic,sicut frustum mali granati tempus tuum deintra crinē tuum, siue uelum tuum. Sicut frustum mali granati,qđ scilicet a parte exteriori est rubrum,& in interiori plenum multis dulcibus granis. Vnde per tempus sponsæ,quod hebraice dicitur raccah,hoc est uacuum scilicet carne,allegorice signat etiā minimam,& inanem partem filiorum sponsæ debere esse plenos multis meritis,sicut malum granatum est plenum multis granis fructus sui.

Vetus translatio.

SExaginta sunt Reginæ:& octoginta Cōcubinæ,& Adolescentularum nō est numerus. Vna est columba mea perfecta mea,una est matri suæ,electa genitrici suæ. Viderūt eam filiæ sion:& beatissimam prædicauerunt,reginæ, & ꝯcubinæ & lau

Noua translatio.

Sexaginta sunt Reginæ & octoginta Concubinæ & Adolescentularum non est numerus. Vna ipsa columba mea,perfecta mea, una ipsa matri suæ. Electa ipa genetrici suæ. Viderunt ipsam filiæ, & beatificauerunt eā reginæ, & concubinæ,&

dauerunt eam: laudauerunt eam.

SExaginta sunt Reginæ & octoginta Concubinæ & Adolescentularum non est numerus. Ita in omnibus tribus linguis. Posteaq̄ sponsus Christus multis laudibus extulit suam dilectam Catholicam Romanam Ecclesiā: & primum ab egregia eius forma, & uenustate generaliter. Deinde ab eius terribilitate contra inimicos: & postea specialiter a pulchritudine suorū mēbrorum. Comparauitq; eam pulcherrimis ciuitatibus Thirsæ, & Hierusalē. Nunc pergit laudare eam & de animi eius pulchritudine, & integra, ac perfecta in se sponsum fide, & charitate. Idq; facit maxime præferendo eam synagogæ & omnibus animabus, quæ a principio ipsi sponso per fidē & amorem adhæserunt, Dicens, Sexaginta sunt Reginæ & cætera. Sensus est. Animæ, quas uehementer dilexit Christus a principio ut spōsas, & legitimas cōiuges, & reginas: ex quibus constituta est Synagoga, fuerunt sexaginta numero. Et rursus Nationes, quas Christus non ut legitimas sponsas, sed ut concubinas dilexit, sunt octoginta. Et per sexaginta Reginas intelligit primum patrem omnium iustorum, & amicorum Dei Abraam: & deinde omnes, qui de femore ipsius Abraæ processerunt: qui fuerunt sexaginta numero. Et cōputantur sic, Abraam, & filii eius, quos suscepit ex Chetura sexdecim. Ismahel, quem genuit ex Agar, & filii eius, tresdecim. Isaac, quem genuit ex Sarah, & filii eius tres. Filii Iacob duodecim. Filii Esau (ut habetur Paralipo.1. capite) sexdecim. Ecce sexaginta. Per octoginta Concubinas uero intelligit, Noe, & filios eius, & omnes generationes quæ a diluuio usq; ad Abraā ab ipso Noe, & filiis eius ortæ sunt. Quorum generationes fuerunt octoginta: quæ non tantum dilectæ a Deo, quantum generationes Abraæ, Concubinæ uocantur metaphorice a scriptura. Et Adolescentularum non est numerus: hoc est, & aliarum familiarum, & generationum: quæ non accesserunt ad amorem reginarum: neq; concubinarum. Et istæ fuerunt omnes generationes gentium, quæ ortæ sunt a sexdecim prædictis generationibus Esau, usq; ad Aduentum Christi Messiæ. Quæ quidem generationes (ut diximus supra) dictæ sunt Adolescentulæ. Ex quo immaturæ uiro non cognouerunt ipsum sponsum Christum usq; ad aduentum eius. In quo quidem aduentu factæ iam maturæ uiro per maximam earum fidem, & charitatem meruerunt ipsi sponso Christo nubere, & in amore, & dignitate etiam ipsis reginis præferri: & Catholicam romanam ecclesiam ipsa Synagoga longe præstantiorē chariorem q; ipsi sponso constituere. Quod satis aperte indicat hic sponsus per ea, quæ subiungit dicens. Vna est colūba mea, perfecta mea, una est matri suæ, electa genitrici suæ. Ita in archetypo hebraico, & utraq; translatione. Vna est columba mea, quasi diceret, etsi sexaginta fuerint Reginæ a me admodum ut legitimæ sponsæ dilectæ: & octogita cōcubinæ. Nihilominus una est nunc Regina catholica Romana ecclesia, quam unice, & magis om-

nibus aliis,& reginis,& concubinis diligo. Et uocat eam columbam,& per/fectam. Columbā quia ſicut columba non niſi proprio adhæret uiro,& nūq̄ alieno: ſic & Romana eccleſia nunq̄ diis alienis ,aut improbiſſimis hæreti/cis adhæſit. Et uocat eam inſuper perfectam,ſcilicet,i amore,& charitate er/ga ſe ſponſum: quod martyrio,& ſanguine tot millium martyrum,qui ultro pro Chriſto ſe ſe in acerbiſſimos cruciatus, & horrenda ſupplicia , & mortē obiecerunt,ſatis comprobatum eſt. Vna eſt matri ſuæ electæ genitrici ſuæ. Vna eſt. ſ. Catholica romana Eccleſia matri ſuæ Hieruſalē, quæ eſt eius ma ter,ex quo ei,ut filia ſucceſſit in ſempiterna ſponſi Chriſti hæreditate. Inſu per & in primatu,& dignitate. Vnica. n. eſt Chriſti catholica Romana eccle ſia: quæ eſt mater cōmunis omnium fidelium,& nō plures eccleſiæ. Et unus paſtor totius orbis Chriſtiani Romanus Pontifex: & nō plures Paſtores. So li enim Petro tranſiturus Chriſtus ad patrem cōmendauit ſuas oues Ioānis capite. 21. dicens. Simon Ioannis diligis me plus his? Dicit ei etiam domine ſcis quia amo te. Dicit ei Paſce agnos meos. Dicit ei iterum. Simon Ioannis Diligis me? Ait illi,etiam domine. tu ſcis quia amo te. Dicit ei iterum , Paſce agnos meos. Dicit ei tertio. Simon Ioannis amas me? Cōtriſtatus eſt Petrus, quia dixit ei tertio amas me,& dixit ei. Domine tu omnia noſti: tu ſcis quia amo te. Dicit ei: Paſce oues meas. Ex his manifeſtum quidem ē ſolum Petrū eſſe conſtitutum a dn̄o paſtorem ſuarum ouiū: ac proinde omnes oues Chri ſti quæ ſunt in uniuerſo mūdo eſſe ſub cura & regimine ſolius Romani pō tificis legitimi & indubitati ſucceſſoris Petri, Cui inſup ſoli ex oībus apoſto lis tradidit Chriſtus & claues regni cœlorum , Cum reſpōdens ad eum dixit. Beatus es Simon Bariona: quia caro & ſanguis non reuelauit tibi. ſed pater meus qui in cœlis eſt: & ego dico tibi: quia tu es Petrus ,& ſuper hanc petrā ædificabo eccleſiam meam. Et portæ inferi non præualebunt aduerſus eā. Et tibi dabo claues regni cœlorum: & quodcūq; ligaueris ſuper terram ,erit ligatum & in cœlis: & quodcūq; ſolueris ſuper terram: erit ſolutum & in cœ lis Matthæi capite. 16. Electa genitrici ſuæ. Electa. ſ. Romana eccleſia a ſpon ſo ſuo Chriſto & ſuper Petrum petram ædificata. Genetrici ſuæ ſcilicet Ec/cleſiæ hieroſolymitanæ cui ut filia ſucceſſit. Viderunt eam filiæ ſion,& bea/tiſſimam prædicauerunt, Reginæ & concubinæ & laudauerunt eam , Ita in latino in quo abundat particula ſion,quod perſpici poteſt maxime per græ cum interpretē, qui uertit ſic. ἴδοσαν αὐτὴν θυγατέρες, καὶ μακαριοῦσιν αὐτὴν βασίλισσαι καὶ παλλακαὶ αἰνέσουσιν αὐτὴν hoc eſt. Viderūt eā filiæ & beatificabūt eā, Reginæ & concubinæ laudabunt eam. Et conſimiliter in archetypo hebræo. Vide/runt eam filiæ & beatificauerunt eam. Viderunt eam, tempus præteritum ꝓ futuro uidebunt,more prophetico, hoc eſt, uidebunt eam Romanam eccle/ſiam filiæ inebriatam. ſ. amore & ſanguine IESV chriſti. Et beatiſſimam di/cent eam. Et hoc fuit maxime in principio naſcentis fidei, Quando Petro &

Paulo

Paulo apostolis prædicātibus in urbe Roma Xp̄m crucifixum, tantus in bre
ui factus est credentium romanoꝝ numerus, tantaq; proinde mox pro ea cō
fessione Xp̄i secuta est eosdem Romanos ab immanissimo Nerone impera/
tore persecutio, tanta ruina, tantaq; strages, ut fama Romanoꝝ pro Christo
ultro ac spōte occisoꝝ increbresceret per uniuersum mundum. Quam ob
rem idem Paulus apostolus doctor gētium sentiens se admodum a tali ac tā
ta fama Romanoꝝ martyꝝ christi adiutum ad ꝓpagationem euangelii, qd̄
prædicabat, scribens ad eosdē Romanos postea sic inq̄t. Grās ago deo meo p
JESVM Xp̄m quia fides ur̄a annunciat in uniuerso mundo. Vnde nō mi/
rū, si meruit apud Xp̄m Dn̄m fides Romanoꝝ Petrum ipsum principē apo/
stoloꝝ habere pastorem: ut p eius cathedrā oēs ecclesiæ mundi Romanā ec
clesiam matrē suā esse agnoscerent: sicut factū est a principio fidei ab oībus
nationibus mundi, & in primis a natione Germanoꝝ, qui summos romanos
pontifices, a q̄bus ad fidem Xp̄i uocati, & ad oues eius aggregati sunt, semp
coluerunt. Et si his tēporibus dederint maculā in gloria eoꝝ. Hoc est ergo
(ut ad rem redeamus) quod dicit sponsus Xp̄s, uiderunt eā filiæ, & beatissi/
mam prædicauerunt, & reginæ, & ꝯcubinæ, & laudauerunt eam. Et reginæ,
hoc est, & filiæ reginarum, idest & animæ, quæ ex semine Abrææ, Cōcubinæ
idest animæ, quæ ex generationibus Noe, hoc est & hebræi, & gentes, ex q/
bus simul congregata est catholica ecclesia laudauerunt pro laudabunt eam
Romanam ecclesiam, quod completum esse conspicimus a mille & quingen
tis ferme annis: quibus totus Christianus orbis Romanum pontificem ut nu
men quoddam uenerans non nisi Papam, quæ admirationis, & stupo ris est
utriusq; linguæ particula, appellat, & ut Christi, & Petri uices gerentem su/
spicit, & admiratur: Romanamq; ecclesiam frequētat: & propter beatissima
Petri principis astoloꝝ, & Pauli doctoris gentiū ossa ueneratr, & colit. Vn/
de & superiore anno tempore felicis memoriæ Adriani. vi. pontificis maxi/
mi, ut etiam quæ notissima sunt, referamus: uidimus nuncios missos ex Syria
a monte Libano a Reuerendo dn̄o Petro Patriarcha Antioceno: totaq; na/
tione Maronitarum in hanc Vrbem Romam cum Epistolis literis Chal/
daicis conscriptis ad summum Romanum pontificē: quibus in latinum uer/
sis difficile dictu esset, quantope idem Patriarcha, totusq; clerus, & populus
eius Maronitaꝝ sese summo Romano pontifici submitteba t: asseuerans se
nō cognoscere, nec habere aliū supiorē, neq; aliū patrē, & dn̄m in terris, nisi
solum Romanū Pontificem: quem firmiter se dicebat credere esse legitimū,
& uerum Petri principis apostolorum successorem, uerumq; totius gre/
gis Christi pastorem. Operepreciū est etiam commemorare, quando in hoc
incidimus. Quæ ego tanta rei nouitate ualde admiratus instantissime il/
los duos nuncios, cum quibus ob Chaldaicam, quam illi maxime callebant
linguam, magna mihi fuit familiaritas, memini me interrogare quæ nam

scilicet fuit necessitas, quæ illos impulit ut hoc potissimum tempore cum tanto suæ salutis discrimine, tantoq; labore, & sumptu de extremis partibus Syriæ a mõte libano Romã uenirent, maxime cũ non multo ante primo anno. s. felicis memoriæ, Leonis. x. & alii nuncii ab eodẽ Patriarcha missi uenissent, & obedẽtiã eidem Romano sũmo Pontifici præstitissent. Ad quod illi sic respondebant. Patriarcham senio iam confectum propediem moriturũ misisse eos in hãc urbem Romã ad eundem summũ Romanũ pontificem pro sola eius benedictione impetranda. Quod ita esse postea oculata fide cõspeximus. Nam præstita per eos de more obedientia summo pontifici Adriano, nihil aliud ab eo, nisi literas, quibus Patriarcham ipsum antiocenum, & eius clerum, populũq; suum Maronitarũ benediceret, habere procurauerũt, Quibus habitis tanq̃ magno acquisito thesauro, mox ex urbe profecti sunt festinãtes ad dñm suũ Patriarchã, ut eiusdẽ sũmi Romani Põtificis bñdictionẽ anteq̃ diẽ suũ clauderet, ei denũciarẽt, i q̃ ille maximam suæ salutis spem repositam haberet. Sed hactenus.

Vetus translatio.	Noua translatio.
QVæ est ista, quæ ꝑgredit̃, quasi aurora ꝯsurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorũ acies ordinata.	Quæ est ista, quæ desursum respicit sicut aurora, pulchra sicut luna, electa sicut sol, terribilis sicut uexillatæ.

QVæ est ista q̃ ꝑgredit̃ q̃si aurora ꝯsurgẽs: ita in utraq; translatione. In hebræo aũt sic. Quæ est ista q̃ desursum respicit sicut aurora. Quæ est ista. Hæc respõdẽt ad ea, q̃ dixit supra. Viderũt eã filiæ, & btissimã ꝑdicauerũt, & ob magnã admiratione, & stuporẽ gl'iæ matris earũ, subaudi dixerũt. Quæ est ista, q̃ de sursum respicit sicut aurora, pulchra ut luna, electa ut sol. & reliq̃. Cõparãt filiæ matrẽ Romanã ap'licã eccl'iã trib⁹ magnis luminarib⁹ Auroræ. s. & lunæ, & soli. Et primũ cõparãt ipsam auroræ, qa sicut aurora in tpe matutino nõ magnũ, lucentissimũ tñ, ac ab oĩbus nubeculis expeditissimũ dat lumẽ, Sic & Romana eccl'ia in principio fidei incipiẽs tũc primũ elucere, nõ maximũ, at satis clarũ tñ ꝑstabat mundo fidei IESV xp̃i lumẽ. ita ut ap'lus Paulus grãs agẽs deo de fide Romanorũ, scribẽs ad eosdẽ diceret, Primũ qdẽ grãs ago deo meo p IESVM xp̃m ꝓ oĩbus uobis, qa fides ur̃a annũciat̃ in uniuerso mũdo. Deinde cõparãt filiæ matrẽ suã Romanã eccl'iam ipi lunæ: unde significat̃ incremẽtũ, q̃d mox accepit eccl'ia, q̃ in principio illucescẽs sicut aurora, postea ꝓpagata in oẽm terrã, cœpit lucere sicut luna, nõ tñ sicut sol, q auroræ ĩmediate succedit, sed ordine ꝑpostero sicut luna, & tertio loco (ut dicemus) lucebit sicut sol. Et recte, ac uere comparatur Romana catholica Ecclesia ipsi Lunæ in suo statu longe, lateq; propagato, quia sicut luna lumẽ nõ habet ex se, sed accipit illud a sole, Sic eccl'ia lumẽ nõ habens ex se, accipit illud a uero sole IESV Christo. Et sicut interdum Luna

per aliquod interpositum impedimentũ non illuminata a sole obscurat, sic & ecclesia sæpe per impedimẽta peccatorum non illuminata a Christo remanet obscura,& sine lumine. Itẽ ut luna sæpe obducta nubeculis, nõ dare potest lumen suũ, Sic & ecclesia sæpe obducta nubeculis hæreticorum, non dare potest omnibus lumen suũ. Item ut luna per singulos menses deficiens innouatur, sic & ecclesia sæpe cõculcata ab hæreticis,& prauissimis filiorum eius moribus, postea instauratur. Electa sicut Sol. Comparat tertio loco Ecclesia maximo luminari Solis: ad significandũ statum ecclesiæ ultimũ. Cum superatis omnibus & tyrannorum,& hæreticorum persecutionibus lucebit per totum mundũ, non amplius sicut luna luminare minus, Sed sicut Sol luminare maius, Et tunc per magnũ lumen eius fiet (ut ipse dñs dixit) unum ouile, & unus pastor. Terribilis ut castrorum acies ordinata. Ita in latino, in græco aũt sic. θάμβος ὡς τεταγμέναι hoc est stupor sicut instructæ. s. acies. In hebræo autem sic. Terribilis ut uexillatæ. s. acies. Quia sicut Luna, hoc tempore est ecclesia subdita defectibus. In quos per multiplices, quos habet inimicos, sæpissime incurrit. Propterea subdit scriptura, asserens ecclesiam posse superare,& uincere omnes defectus, omnesq; suos inimicos, ex quo terribilis ut uexillatæ, atq; instructæ acies: quæ sub unico militantes uexillo, unicoq; duce, quẽ unanimiter sequunt, terribiles, ac formidolosæ sunt suis inimicis. Sic & catholica ecclesia sub uno militãs uexillo crucis, unoq; duce, ac pastore Romano põtifice, est inimicis suis terribilis,& formidolosa, sicut castrorũ acies uexillatæ, atq; ordinatæ. Et recte uereq; instructis aciebus cõtra multiplices inimicos militantẽ scriptura hic catholicã Romanã cõparat ecclesiã: Ex quo sicut non uincũt acies, quæ diuisæ sunt inter se,& nõ unũ sequunt uexillũ, unũq; imperatorem, Sic non uincit catholica Romana eccl'ia & uisibiles & inuisibiles, quos habet inimicos: nisi sub uno militauerit uexillo crucis, unoq; pastore sũmo Romano pontifice, ex quo patet q̃nta est recẽtiũ lutheranorum hæreticorum prauitas, atq; peruersitas: q ab ordinatis, instructisq; p Xpum aciebus eccl'iæ suæ Petrũ eius principẽ, atq; pastorem, suosq; successores eripere studentes, ipsas acies Xpi ordinatas priuabant, atq; dissoluunt: easq; acephalas. i. sine capite ɔstituentes, ad dissidiũ, prædã, atq; escã inimicorũ obiiciũt. Propterea & iniquissimi sunt, & nõ intelligẽtes scripturas, cæci & duces cæcorum.

Vetus translatio.

DEscendi in hortũ nucũ, ut uiderẽ poma ɔualliũ,& inspicerẽ si floruisset uinea,& germinassẽt mala punica. Nesciui Aĩa mea, cõturbauit me ꝓpter q̃drigas Aminadab. Reuertere reuertere Sunamitis. Reuertere reuertere ut intueamur te.

Noua translatio.

Ad hortũ nucis descẽdi, ad uidendũ fructus ɔuallis, ad uidendũ si floruit uitis, gemmauerunt mala granata. Nõ noui aĩa mea posuit me q̃drigas populi principis. Reuertere, reuertere hassulammith reuertere, reuertere,& respiciemus in te.

Descendi in hortum meum, ut uiderem poma conuallium: ita in utraque translatione in sensu: in hebræo autem sic. Ad hortum nucis descendi ad uidendum fructus conuallis, si floruit uitis & gemmauerunt mala granata. Descendi in hortum nucis. Verba sunt Christi spõsi, & respondent ad id, quod supra dixerat. Veni in hortũ meum soror mea sponsa, collegi myrrham meam cum aromate meo: sic & nunc inquit, Ad hortum nucis descendi. Et dicit descendi præteritum pro futuro Descendam in hortum nucis, hoc est in populum meum Israeliticum: quem metaphorice appellat hortũ, ex quo sicut in horto plantantur arbores ad fructificandum: sic & nos plantati sumus in domo domini in ecclesia eius ad producendum fructus. Vnde dicit scriptura, Omnis arbor non faciens fructum excidetur, & in ignẽ mittetur, & reliq̃. Et per quam proprie, & elegãter appellat hortum nucis, & nõ alterius arboris, ex quo fructus Nucis ualde similem cum fructu ecclesiæ & cuiuslibet animæ habet naturam: Nam sicut fructus nucis mira quadam arte reconditus intra prædurum corticem non sese ostentat, & statim omnibus offert, ut fructus cæterarum arborum, sic & fructus ecclesiæ, & uniuscuiusque fidelis non patens, & in propatulo est, sed absconditus, & soli Deo cognitus. Præterea assimilatur fructus Christianorum potissimum Nucibus, & non aliarum arborum fructibus. Ex quo sicut fructus Nucis per suum corticem, quo tegitur cum ab arbore cadit supra lutum non fœdatur. Sic & fructus fidelium per Spiritum sanctum, quo custoditur nullis sordibus inquinatur. Ad hortum Nucis descendi ad uidendum fructus conuallis. Fructus conuallis, hoc est eiusdem horti, qui est in conualle, idest in hoc mundo: qui dicitur, lachrymarum uallis. Si floruit uitis, si gemmauerunt mala granata, si floruit uitis, hoc est, si Sacerdotes allegorice, & leuitæ floruerunt, & fructum producere cœperunt. Si gemmauerũt mala granata, hoc est, et si alii de populo gẽmas dare inceperunt. Nesciui, siue (ut in hebræo) Non noui. Cum dixisset sponsus Christus se descendisse in hortum .i. in domum israel, ad uidendum fructus eius. Respondet sponsa dicens, Nesciui .s. te Christum sponsum descendisse ad me in hortum. Hoc spectat maxime ad illud euangelicum uerbum, quod dixit dñs ipsi sponsæ, cum uenisset ad eam. Quia si & tu cognouisses tempus uisitationis tuæ, & cætera. Anima mea conturbauit me ꝓpter q̃drigas Aminadab, ita in latino. In græco sic. ἡ ψυχή μου ἔθετό με ἅρματα ἀμιναδάβ hoc est. Aĩa mea posuit me q̃drigas Aminadab. In hebræo aũt sic. Anima mea posuit me q̃drigas populi prĩcipis. Hãmi nadib .n. duæ hebraicæ dictiones sunt, q̃s & græcus, & latinus interpres putãtes esse unã, & ꝓpriũ nomen alicuius hoĩs, nõ uerterũt. Nos aũt uertimus populi principis. Et sensus ẽ ſm Rabbi selomonẽ ĩ suis cõmẽtariis. Aĩa mea, hoc est iniq̃ & ꝑuersa mea uolũtas posuit me q̃drigas populi principis, hoc est, ipsaꝝ gẽtiũ. Et sic etiã & nos exponim⁹. Quia cũ nõ cognouisset spõsa (ut ipsa dixit) uisitationẽ suã, hoc

est,nō cognouit spōsum suū Christū,q ad ipsam uisitādā descendit: aīa sua, hoc ē puersa,& iniq ei⁹ uolūtate negādo,& occidēdo Xpum posuit se ipsam qdrigas,& sellam,hoc est subditam populi principis.s.Romani,cū dixit,Nō habemus regem nisi Cæsarem. Reuertere,reuertere Sunamitis,reuertere,reuertere,ut intueamur te.Ita in utraq; translatione. Et cōsimiliter in hebræo: nisi quia pro Sunamitis,quod corruptum est in utraq; lingua,in archetypo extat sic hassulammith, Et ꝑ ut intueamur te.In hebræo est, & respiciemus in te.Reuertere reuertere hassulammith,& cætera.Cū dixisset sponsā syna/goga prophetans quod futurum erat,se sua iniqua uolūtate, non nouisse ui/sitationem suam,& Christum sponsum uisitantem ,& sic negando & occidē do ipsum Christum posuisse & subiugasse se ipsam in sellā & quadrigas po puli principis hoc est in ruinam & perpetuam præsentem Romanā eius ca/ptiuitatem.Ad hæc respondens sponsus Christus,& ipse prophetat, hoc est prædicit uerba,quæ in aduentu suo quotidie in templo prædicās, & se christum Messiam esse asserens,& operibus comprobās,ad sponsam ipsam erat clamaturus dicens.Reuertere,reuertere ad me scilicet ex iniquissima pertinacissimaq; tua rebelliōe.hassulammith reuertere ,reuertere & respiciemus in te:idest & parcemus tibi.Hæc sunt uerba quæ per tres ānos cum dimidio prædicans Christus ad eandem sponsam synagogam clamabat. Vnde ex q/ter inculcata repetitione uerbi reuertere, facile perspici potest: quanto stu/dio,quanto ue affectu conatus est Christus reuocare sponsam suam gentem israeliticam a pertinacissima eius rebellione: promittendo ei ueniam suorū peccatorum ,inferēdo & respiciemus in te.At illa indurata,& in sua pertinacia:perseuerans ad hæc respōdebat sicut sequitur inferius. Hic est sensus ꝑ/dictorum uerborum,Nunc operepreciurn est, discutere prædicta uerba, Et in primis uerbum hassulammith:quod & in latino,& in græco corrupte le/gitur Sunamitis.Vnde Nicolaus de Lyra turpiter lapsus est,dicēs,hassulam/mith quo nomine appellatur hic synagoga spōsa,dici a ciuitate nomine Suna,quod falsū est.Nam etsi a ciuitate Sunem in qua(ut ipse inquit) sæpe hospitabatur Heliseus dicta est Sunamitis mulier illa quæ eundē Heliseum hospitio recipere consueuerat.Item & puella Abisag quæ adducta fuit ad Regem Dauid ad calefaciendum ipsum in sua senectute ,Non propterea uerū est,quod ipse dicit & hassulammith de qua agitur hic: deduci cōsimiliter ab eodem nomine ciuitatis Sunem. Quia etsi in latina translatione non fiat differētia in scriptura inter tres istas Sunamites mulieres : in hebræo tamē multum inter eas interest . Quia predictæ duæ mulieres hospita scilicet Helisei , & puella Dauid.Scribuntur sic Sunamitis,per.n.hæc uero de qua agitur hic,scribitur per L sic Sulamita:& propterea demiror Nicolaum de Lyra non respexisse in hebræo hanc differentiā : ex qua liquido constat hoc nomen Sulammith esse longe diuersum a predictis:Deducitur enim hoc se

cundum Doctum Rabbi, Abraam, Abenezra in suis commentariis non a ci uitate Sunem ut dictus Nicolaus satis inconsiderate dixit. Sed ab hebraica dictione Salem: quod fuit primum & simplex nomen ipsius ciuitatis Hierusalem. Sic.n. uocata est ea ciuitas in principio, quando in ea regnabat Melchisedech. Vnde Scriptura Geneseos capite 4. ait. At uero Melchisedech rex Salem proferens panem & uinum (erat enim Sacerdos dei altissimi) benedixit ei: & cætera. Et rursus Dauid psal. 76. asserens hanc ciuitatem Salem elegisse sibi Deum in habitaculum suum: dixit, Et factus est in pace locus eius: quæ uerba in hebræo habentur sic. Et factus est in Salē locus eius. Vnde Salem cum sit proprium nomen ipsius ciuitatis sanctæ, & si pacem significet latine: non tamē debuit mutari. Ab hoc igitur nomine Salem secundū eundem doctorem Rabbi Abraam per mutationem punctorum scilicet Camez, quod sonat aleph in uau, & assumpta terminatione fœmininorū nominum ith fit Sulammith: & assumpta littera he noticiæ in principio, fit hassulammith: id est hassulammitha latine, idest res ex Salem ciuitate, sicut nos dicimus a Roma romana scilicet res. Hæc est illa maxima ciuitas Salem, cui postea ad denotandum, q per ipsam ciuitatem uisurus esset mūdus pacē apud deum, a quo per peccatum primi parentis rebellando longe recesserat, additum fuit ei uerbum ieru, hoc est uidebunt: & sic dicta est Hierusalem, hoc est uidebunt pacem homines. s. apud deum factam in ipsa ciuitate per Christū. Qui in ea pati uoluit pro nobis. Ex his itaq manifestum est, Synagogam ipsam congregationem patrum hebræorum denominatam fuisse a Hierusalem Metropoli, & matre ciuitate totius israel. Quæ (ut diximus) figura fuit nouæ hierusalem urbis Romæ, unde cum Synagoga, & congregatio patrū hebræorū denominata fuerit a Salem sulammith, merito ergo & ecclesia Christi denominatur a Roma romana: eūdē.n. locum obtinuit urbs Roma propter Petrum principem apostolorum: qui in ea sedit, uixit, & passus est, quem obtinuit Salem, quæ postea & hierusalem apud patres hebræos. Et si ecclesia romana dicta est etiam catholica. i. uniuersalis. Ex quo totus mundus hoc est omnes fidelesqui eiusdem ecclesiæ romanæ mēbra sunt, faciunt ipsam esse catholicam. Ex eo enim quia una est omnium christianorum Romana ecclesia, & non plures ecclesiæ, & unus tantum pastor Romanus Pontifex, & non plures pastores: Propterea eadē Romana ecclesia dicitur Catholica. i. uniuersalis, & cōmunis oībus Xpi fidelibus, sicut erat cōmunis, & uniuersalis ecclesia hierosolymitana oībus hebræis. Desinant igit delirare Lutherani hæretici: Qui de directo contra ipsum Iesum Christū impudentissime nitentes, qui dixit ad Petrum, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiā meam. s. Romanā, nō unā, sed infinitas propemodū ecclesias confingunt: Et parimodo nō unum sūmum pastorem, sed infinitos: Et quod maxime detestandum est, & cōmunionem fidelium tollunt, & unitatem, pro

qua specialissime passurus dñs Iesus orauit ad patrem, Ioannis.17.ca.dicensi Pater sancte serua eos in nomine tuo: quos dedisti mihi: ut sint unum, sicut & nos, & reliqua. Quã quidem ecclesiæ unitatem iidem hæretici prorsus dissoluere conantur. Nam quæ unitas obsecro erit fidelium, si secundum eosdẽ improbissimos hæreticos quot sunt uillæ, & pagi in mundo, tot sint principales ecclesiæ? & si quot præsbyteri, tot sũmi sacerdotes? & si quot capita, tot sententiæ in ecclesia dei? Quomodo ergo non intelligũt insensati, & cæci Lutherani se cæcos, ac duces esse cæcorum. Nam si sic uoluisset Christus instituere ecclesiam suam, ut ipsi falso cõminiscuntur, & fingunt ut .s. quot oppida & ciuitates sunt in mũdo, tot essent principales ecclesiæ: & quot episcopi, & presbyteri, tot sũmi sacerdotes. Quare ergo ad solum Petrum dixit. Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & non simul omnibus suis charissimis apostolis dixit, uos estis petræ, & super has petras ædificabo ecclesias meas. Insuper et si omnes apostoli pares sunt: & eandem habent singuli eorũ potestatem (ut ipsi falso asseuerant.) Quare sicut dixit ad solum Petrum, & tibi dabo claues regni cœlorum, & quodcũq; ligaueris super terram, erit ligatum & in cœlis, & quodcũq; solueris super terrã, erit solutum & in cœlis. Nõ dixit omnibus apostolis tunc præsentibus, & uobis dabo claues regni cœlorũ & cæ. Insuper interrogo istos doctissimos homines Lutheranos hæreticos, qui soli uidentur in mundo sapere. Quare cũ iam consumasset omnia dñs IESVS post Resurrectionem suam trãsiturus ad Patrem, & soli Petro præsentibus omnibus aliis apostolis commendauit oues suas tanto studio, & affectu dicens. Simon ioannis diligis me plus his? dicit ei. Etiã dñe scis, quia amo te. Dicit ei. pasce agnos meos. Dicit ei iterum Simon ioãnis diligis me? Ait illi. Etiam dñe tu scis, qa amo te. Dicit ei iterũ. Pasce agnos meos. Dicit ei tertio. Simon ioannis amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio amas me. Et dixit ei, Dñe tu omnia nosti, tu scis qa amo te. Dicit ei. Pasce oues meas. Hæc soli Petro dixit dominus oĩbus aliis apostolis tunc præsentibus. Quod si tantopere suas oues cõmẽdatas esse uolebat dñs, & omnes apostolos æqualem cum Petro habere uolebat potestatem in ecclesia sua, (sicut ista noua præclara ingenia recentium hæreticorũ contendunt,) Quare non omnibus apostolis, sed soli Petro signatissime expressissimeq;, cui & soli dederat claues regni cœlorum, suas oues cõmendauit Christus dñs? At dicũt sub persona Petri intellexisse dñm & omnes alios apostolos. Hoc cõmentum tuum est o Lutherane, & non ex Euangelio. Vnde obsecro habes tu, q loquens dñs ad solum Petrum, loquebatur etiam & ad cæteros apostolos? nisi ex tuo abundãti, & falsissimo sensu. In quo in tuã perniciem, & sempiternum interitum & tuum, & omniũ: qui te sectant abũdas, An non legisti illud sapientissimi Selomonis præceptum: qui Ecclesiastes capite.30. terribiliter comminatur dicẽs. Nõ addas quicquã uerbis illius,

& arguaris,inueniarisq; mendax.Non mirum igitur si iuxta hanc Selomo/nis sententiam tu Lutherane addens ad uerba Christi argueris ab omnibus sanæ mentis hominibus:inuenirisq; palam mendax,& simplicium & paupe rum ouium Christi & seductor,& proditor. At Petrus rursus inquis nūq̃ ue nit in urbem Romam,& in hoc palam mētiris o Lutherane. Nam ex eo ,qđ non legitur in actibus Apostolorum uenisse in urbem Romam Petrum :ꝓ/pterea non uenisse te inferre, hoc est falsissimum :Cōstat enim Euangelistas studentes breuitati prætermisisse gesta & ipsius dñi:dicente Ioāne, Et multa alia signa fecit IESVS,quæ nō sunt scripta in libro hoc , Quod si ipsius do mini res gestas prætermiserunt Euangelistæ,quanto magis & ipsorum apo/stolorum?Sed quæro a te Lutherane si in urbem Romam (ut falso asseris) non uenit Petrus,neq; in ea passus est,ubinam gentium & terrarum passus est Petrus?Assigna locum:non enim potuit tantus hō ,quem Christus unice dilexit,& cui tradidit claues regni cœlorum, cuiq; tanto studio,& affectu cō mendauit suas oues,latere in mundo.Quia(ut dñs ipse dixit)ubi fuerit cor pus,illic congregabuntur & aquilæ. At dices mihi constare ex scriptis,& pu blica fama,Petrum sedisse in Antiochia,quod & nos fatemur .Sed nō con/stat aliquo pacto Petrū passum esse in Antiochia:sed in urbe Roma.Quin/immo(ut diximus supra)quod te maxime confundit Patriarcha ipse Antio cenus non nisi in hac urbe Roma,beatissima & Petri & Pauli ossa uenera/tur.& Romanum pontificem ut legitimum & uerum Petri principis aposto lorum successorem,agnoscit & colit :& non se ipsum Petri successorē ꝓfi/tetur . Ad hæc accedunt & alia certissima huius rei argumēta & signa.Et pri mum q; totus orbis Christianus una sententia a mille & quingētis annis fer/me,& in primis Germania ipsa tota beatissima ossa Petri & Pauli non nisi ĩ urbe Roma ubi ad eorum passionis & martyrii memoriam duo ingentissi/ma templa a Romanis Imperatoribus extructa sunt colit & ueneratur. De/inde q; & omnes Scriptores & græci & latini Petrum & Paulū in urbe Ro/ma passos fuisse tradiderunt. Tertio q; & Chaldæi Syri,Antioceni: quorum aliqui Petrum ab Antiochia in urbem Romam sequuti sunt ,de itinere & profectione Petri in Italiam ad eandem urbem Romam libros in eorū lin/gua Chaldaica conscripserunt,quorum aliquos & ego harum rerum ualde studiosus a dictis nunciis domini Patriarchæ Antioceni assecut9 sum. Sed de his hactenus redeamus nunc un̄ digressi sumus. Reuertere reuertere hassu/lammith & cætera,hæc uerba sunt sponsi Christi quæ prophetat hic se di/cturum in aduentu suo ad ipsam suam sponsam Synagogam dictam hebrai ce hassulammith:quam nos latine dicere possumus Sulamitam:prætermissa prima syllaba , qui articulus emphaticus est: quo catent latini:& si ꝓ eo pos semus ponere(sicut mos est latinis)pronomen demonstratiuū ipsam. Et uo/cata est sic Synagoga ut diximus ab ipsa Salem metropoli ciuitate quæ po/

ſtea dicta eſt Hieruſalem ſicut catholica Eccleſia a Roma dicitur Romana. Quæ quidem ſponſa Synagoga quia in aduentu Chriſti ad eam, præuaricatura erat ab ipſo ſuo ſponſo Chriſto, propterea Chriſtus hic ꝓphetat & prædicit uerba, quæ ad ipſam præuaricantem ſponſam in aduentu ſuo ad eam, erat clamaturus, Sicut ueniens poſtea & prædicans ei per tres annos cum dimidio clamauit dicens. Reuertere reuertere haſſulammith a tua præuaricatione. ſ. ad me. O haſſulammith. Reuertere reuertere & reſpiciemus in te reuertentem a tua pertinaciſſima rebellione. Et mire ac ſignatiſſime a numero ſingulari ſpōſus Chriſtus hic, tranſit ad pluralem dicens. Reſpiciemus in te: & hoc more ſuo facit ad denotandum pluralitatem ipſarum trium diuinarum perſonarum, quarum prius loquens in ſingulari unicam oſtenderat eſſe ſubſtantiam.

CAPITVLVM SEPTIMVM.

Vetus tranſlatio.

QVid uidebis in Sunamite niſi choros caſtrorum. Quam pulchi ſunt greſſus tui in calciamentis filia principis. Iuncturæ feminum tuorū ſicut monilia, quæ fabricata ſunt manu artificis.

Noua tranſlatio.

Quid reſpicies in haſſulammith, ſicut choros caſtrorum, Quā pulchri fuerunt greſſus tui cum calciamentis filia principis. Vertebra femorū tuorum ſicut precioſa, opus manuum artificis.

QVid uidebis in Sunamite niſi choros caſtrorum. Ita in latino. In græco autem ſic. τί ὄψεσθε ἐν τῇ σουλαμίτιδι ἐρχομένη ὡς χόρτος παρεμβολῶν. hoc eſt. Quid uidebitis in Sulamitide quæ uadit ut herba caſtrorum. In archetypo aūt hebræo ſic. Quid uidebitis in haſſulammith, ſicut choros caſtrorū Quid uidebitis & reliqua, hæc uerba ſunt ſponſæ haſſulammith: quæ & ipſa prophetat ea uerba. quæ eſt reſpōſura ad chriſtū ſibi prædicātē, quæ ſunt uerba plena ſuperbiæ, incredulitatis & contumaciæ dicens. Quid reſpicietis in haſſulammith, & in hoc uerbo ſignat in hebræo accentus zacheph caton: qui uim habet intercidendi & ſuſpēdendi orationem parumper. Quid reſpicietis, uerbum plenum arrogantiæ & contumaciæ. Quaſi diceret non eſt opus ut reſpiciatis in haſſulammith. Et poſtea ſubiūgit alia maioris contumaciæ & infidelitatis uerba: dicens. Sicut choros caſtrorum. Et ſenſus eſt, Non eſt opus me amplius obtundas dicens. Reuertere reuertere haſſulammith reuertere reuertere. Sicut choros caſtrorum, hoc ē uolo aliquod ſignū a te de cœlo uidere. Sicut uidit Iacob pater noſter reuertēs de domo Laban choros caſtrorum. ſ. Angelorum. Sicut ſcriptum eſt in lege Geneſeos. 32. ca. ubi ſic legitur. Iacob autem abiit itinere quo cœperat, fueruntq; ei obuiam angeli dei: quos cum uidiſſet ait, Caſtra dei ſunt hæc: Et appellauit nomen loci illius Mahanaim, id eſt caſtra. De quorum quidem angelorum occurentium Iacob patri noſtro numero: diuerſæ fuerunt inter doctos ueteres he/

bræorũ n doctores opiniones. Alii enim dixerũt fuisse sexaginta ribbo: hoc est sexagies decem millia angelorum quæ sunt sexcenta millia angelorum. Alii uero dixerunt hos angelos fuisse centum & uiginti ribbo, hoc est duodecies centena millia angelorum. Vel respondebant iudæi ad Christum, Sicut choros castrorum, hoc est ostende nobis illos choros angelicorũ castrorum: quos uiderunt patres nostri in mari Rubro. Hic est sensus prædictorũ uerborum: sicut & euenit postea, ut scriptum est in euangelio Iudæos dixisse ad Christum, uolumus a te signum uidere. Quam pulchri sunt gressus tui in calciamentis filia principis: ita in utraq; translatione: in hebræo autem sic. Quam pulchri fuerunt gressus tui cum calciamentis filia principis. Ad dicta uerba synagogæ respondens Christus inquit. Quam pulchri fuerunt gressus tui cum calciamentis filia principis. Sensus est O filia principis Abraæ q̃ pulchri fuerunt gressus tui hactenus scilicet: cum calciamẽtis, & gressus tui inquit cum calciamentis: hoc est gressus & pedes tui fuerunt hactenus parati & accincti cum calciamentis ad ambulandum & iterfaciendum pro me in quascunq; asperas & longas uias: quasi diceret accincta eras cum calciamentis in pedibus subire omnia aspera & aduersa ꝑpter me, & nunc ita cõtumax & proterua facta es ꝯtra me. Et uocauit eã filiam principis Abraæ ut sic eius petulãtiã & incredulitatẽ q̃rẽdo signa magis ꝯfunderet. Cum Abraã pater eius cũ ei polliceret Deus semen in sua senectute ex Sara uxore senio iam confecta, & Semen eius futurum sicut stellas cœli, nihil in his hesitauit, nec signum aliquod petierit sed credidit, teste Scriptura, quæ Genesеos capite. 5. ait. Eduxitq; eum foras & ait illi. Suspice cœlum, & numera stellas, si potes, & dixit ei, Sic erit semen tuum, credidit Abraam Deo, & reputatum est illi ad iusti
ciam. Quod autem per id quod dicit filia principis ĩtelligit de Abraam: patet ex Scriptura, quæ appellat Abraam ipsum principem Geneseos. 23. capite. Cum inquit, Responderunt filii Heth dicentes. Audi nos dñe princeps dei es apud nos in electis sepulchris nostris sepeli mortuum tuum. Iunctura feminum tuorum sicut monilia quæ fabricata sunt manu artificis sic in latino. In græco autem sic. ῥυθμοὶ μηρῶν σου ὅμοιοι ὁρμίσκοις ἔργῳ χειρὸς τεχνίτου hoc est: Numeri femorum tuorum similes monilibus operum manuum artificis In hebræo autem sic. Vertebra femorum tuorum sicut preciosa, opus manuum artificis. Vertebra femorum tuoꝝ & cætera. Posteaq̃ incepit sponsus laudare sponsam a gressibus cum calciamentis, ut par pari referret: hoc est ut ipse sponsus uicissim laudaret ipsam sponsam ab omnibus suis mẽbris quẽadmodum ipse fuerat supra ab ipsa Sponsa de omnibus suis mẽbris laudatus: Pergit nunc laudare ipsam de cæteris eius mẽbris. Et mirum ꝙ cum Sponsa laudauit ipsum Sponsum de omnibus suis membris incepit a capite dicens, Caput eius aurum optimum & reliq: & descendit laudando eius mẽbra usq; ad tibias. Sponsus uero nunc e contra laudaturus sponsam de eius

pulcherrimis mēbris,incipit a pedibus & procedit laudando usq; ad caput. Et ratio utriusq; ordinis est secundum doctores:quia ex quo intentio sponsæ erat de summo cœlo deducere sponsum ad se: propterea incepit a capite & descendit laudando usq; ad tibias,Rursus quia intentio Sponsi e contra erat ab ima terra exaltare Sponsam suam sursum ad summum cœlum : propterea laudans eam incepit ab infima parte:& ascendens laudando processurus est usq; ad caput,ut dicetur . Propterea cum laudasset supra gressus Spōsæ dicens. Quā pulchri fuerunt gressus tui cum calciamentis & cætera : nūc īfert dicēs. Vertebra femorū tuorū siue circuitus sicut p̄ciosa appositiue opus manuum artificis. Vertebra femorū,laudaturus singula mēbra Sponsæ non pretermittit laudare eius femora more amantium. Sed laudat ea comparans illa rebus preciosis. Vnde apparet laudare sponsam de summa eius honestate: Ex quo dicit circuitus coxarū eius esse sicut preciosas.s.res:hoc est Spōsam semper tenere eius femora uelata & cooperta:& ad nullam ea exponere turpitudinem & lasciuiam:quemadmodum preciosæ res semper tenētur coopertæ & uelatæ ob earum preciositatem. Item laudat ea ab eorum artifice q est ipse Deus,dicens opus manuū artificis.i.ipsius dei q est sūmus artifex

Vetus translatio.

VMbilicus tuus crater tornatilis,nunq̄ indigens poculis. Vēter tuus sicut aceruus tritici, uallatus liliis. Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreæ. Collum tuum sicut turris eburnea. Oculi tui sicut piscinæ in Esebon quæ sunt in porta filiæ multitudinis.

Noua translatio.

Vmbilicus tuus crater Lunæ non deficiet potione. Venter tuus aceruus tritici circūseptus uiolis. Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli Capreæ. Collum tuum sicut turris eboris. Oculi tui fontes in in hesebon ad portum filiæ multitudinis.

VMbilicus tuus crater tornatilis nunquā indigens poculis sic in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Vmbilicus tuus crater lunæ nō deficiet potione.Pergit Sponsus ut cœpit laudare singula mēbra suæ sponsæ: & semper ascendens laudat nunc eius umbilicum :quem laudans assimilat crateri lunæ:hoc est crateri lunari:idest rotundo ad similitudinē lunæ. Hasachar enim hebraicum quod uterq; interpres uertit tornatili. Vt inquit Rabbi Abraam Abenezra Chaldaicum est,& significat idem quod iareah hebraicum id est luna latine:quæ cum est plena est rotunda. Vnde ex eo quod dicit Vmbilicus tuus crater lunæ, uult dicere umbilicus tuus ē sicut crater lunæ,idest similis crateri:qui factus est ad similitudinem lunæ plenæ. Hoc est rotundus & plenus sicut luna:quæ cum est rotunda est plena , Ad quem quidem craterem plenum sicut luna comparans umbilicum spōsæ, uult dicere ipsum esse semper plenum & fœcundum,Cæterum quia Luna cum plena est exinde tendit in defectum:propterea ne idem intelligeremus & de cra-

tere:& idem per cōsequens de umbilico sponsæ:q̄ aliquo tēporē. s.& ipse sicut Luna incidet in defectum, ita ut non sit plenus & exuberans potione, sed sit sterilis & infœcundus: propterea remouens hoc scriptura subiungit dicens. Non deficiet potione, hoc est, qui crater ullo unq̄ tēpore deficiet potione: intelligitq̄ ex hoc ipsum umbilicum sponsæ nunq̄ fore sine fœcunditate & prole sanctorum uirorum. Venter tuus sicut aceruus tritici uallatus liliis. Sic in latino & in græco. In hebræo autem sic. Vēter tuus aceruus tritici, circumseptus uiolis. Venter tuus aceruus tritici. Mire ac signate comparat uentrem Sponsæ aceruo collectorum fascium tritici in unum, Et hoc quia cōsueuit huiusmodi aceruus tritici esse latus & amplus ab infima parte: & angustus in suprema. Et sic maxime est uenter mulieris. Et propterea recte uereq̄ dixit uenter tuus aceruus tritici. Item perpulchre ac significanter comparat uētrem sponsæ aceruo tritici, quia sicut ex aceruo tritici fit panis: quo omnes indigemus ꝓ uictu temporali præsentis uitæ. Sic ex uentre Spōsæ ortus est ille cœlestis panis, quo omnes indigemus, ad uiuendum in sempiternum: secundum Scripturam quæ dicit. Qui manducat hūc panem uiuet in æternum. Circumseptus uiolis. Sensus est, q̄ idem aceruus tritici cui comparat uentrē Sponsæ nunq̄ fuisset uisus in mundo, nisi fuissent uiolæ in circuitu eius: qui ipsum aceruum uallarent, custodirent, atq̄ seruarent, hoc est, nisi fuissent sancti qui nati sunt, & nascētur ex uentre Sponsæ ecclesiæ: per uiolas enim quæ suauissimum dāt odorem, intelligit ut diximus sanctos oēs quos semper habet Christus in circuitu, tanq̄ redolentissimas suauissimasq̄ uiolas. Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreæ: sic in omnibus tribus linguis. Duo ubera tua, hoc est duo testamenta: uetus & nouum, ex quibus tanq̄ ex duobus uberibus emanat lac quo alimur in uitā æternam. Collum tuum sicut turris eburnea, ita in omnibus tribus linguis. Collum tuum sicut turris eburnea. Cōmendat collum sponsæ & a candore & a fortitudine a candore, cum dicit eburnea, per nimiam eius innocentiam: a fortitudine, cum dicit turris: ex quo collum sponsæ fortissimum tanq̄ turris nullis infidelium & hæreticorum persecutionibus flectetur, neq̄ deprimetur. Oculi tui sicut piscinæ in Esebon: ita in utraq̄ translatione. In hebræo autē sic. Oculi tui fontes in Esebon ad portam filiæ multitudinis, Oculi tui idest prophetæ tui: per quos tanq̄ per oculos uides futura: qui primum in Esebon ciuitate terræ israel: quam acceperunt filii Israel de manibus Seon Regis ammorrei sicut legitur Numeri capite. 21. in qua ciuitate fuerūt a principio prophetæ, ubi tanq̄ fontes effundentes multam aquam, idest multam doctrinā. Ad portam filiæ multitudinis subaudi proficiscētur: intelligitq̄ per oculos qui erāt tanq̄ fontes in Esebon: duos maximos prophetas & spiritu Dei plenissimos maximosq̄ uiros Petrum & Paulum. Qui recedentes ab Esebon, idest a terra Israel intelligens a parte totam terram Contulerunt se ad prædicandum

IESVM

IESVM Chriſtum ad portam filiæ multitudinis mos loquendi hebraicus, hoc eſt, ad populoſam & maximam ciuitatem Metropolim gentium urbem Romam.

Vetus tranſlatio.	Noua tranſlatio.
NAſus tuus ſicut turris Libani: quæ reſpicit contra Damaſcũ. Caput tuũ ut Carmelus: & comæ capitis tui ſicut purpura regis, iũcta canalibus.	Naſus tuus ſicut turris Libani, ſpectans facies Damaſci. Caput tuum ſuper te, ſicut Carmelus: & coma capitis tui ſicut purpura. Rex ligatus cum canalibus.

NAſus tuus ſicut turris Libani: quæ reſpicit contra Damaſcum: ſic in latino. In græco autem ſic. μυκτήρ σου ὡς πύργος τοῦ λιβάνου σκοπεύων πρόσωπον δαμασκοῦ. hoc eſt Naſus tuus ſicut turris Libani conſyderans faciem Damaſci. Et in hebræo eodem pacto ſic. Naſus tuus ſicut turris libani ſpectans facies Damaſci. Naſus tuus. Pergit Sponſus laudare ſingula membra Sponſæ: comparatq; nimirum Naſum eius ad turrim Libani. Quod ad deformitatem Sponſæ ſpectare uidetur potius, quam ad pulchritudinem, & uenuſtatem: ſi naſum adeo magnum & erectum habuit Sponſa, ut turris Libani. Quam ob rem dicunt doctores hebreorum comparationem iſtam non eſſe magnitudinis naſi ad magnitudinẽ turris. Sed potius diſpoſitiõis eius ad diſpoſitionẽ turris libani. Nã ſi magnitudinis eſſet cõparatio inqunt ad turrim Dauid q̃ eſt in mõte ſiõ, ſicut ſupra fuiſſet naſus ſpõſæ cõparatus, & non ad turrim libani. Erat enim hæc turris libani, nõ ſicut turris Dauid ædificata cũ eminentiis ſiue mergulis in ſummitate eius, ut dictum eſt. Sed erat æqua, & plana deſuper, & perpolita, & ſine foraminibus. Sic & naſus Sponſæ erat ſine eminentiis, hoc eſt ſine tuberculis, atq; maculis, quæ naſci quandoq; conſueuerunt in naſo mulierum, & perpolitus ac pulchre diſpoſitus. Comparationes enim rerum ſatis eſt ex aliqua parte conueniant. Hæc ſecundum hebræos. Nos uero dicimus Naſum ſponſæ comparari ad magnitudinem turris libani, ad denotandum per magnum naſum eius, magnum odorem, quẽ, ſtans in monte libano, qui eſt in finibus terræ iſrael, & reſpiciẽs faciem Damaſci ciuitatis gentium olfaciebat e regione earum, ad quas, capta magno ſuauiſſimoq; earundem gentium odore, quem ſua ſagaciſſima ſapiẽtia præſentiebat erat migratura. Item per magnum naſum Sponſæ ſignificat Scriptura acrimoniam Eccleſiæ contra hoſtes eius infideles, & hæreticos. Ira. n. hominis & furor mox in naſo eius indicatur. Vnde non mirum ſi naſutam Spõſam facit Scriptura, quã ſupra ſicut acies iſtructas & ordinatas, terribilẽ & formidoloſã ſuis inimicis eẽ dixerat. Et docti ueteres hebræoꝝ doctores in libro dicto Midras Sirim. Dixerunt p naſum ſponſæ intelligi debere tẽplum domini, ex quo ſicut naſus datus eſt in altiori hominis parte in facie

sic & domus sancta ædificata est in altiori parte mundi in hierusalem. Vnde comprobatur maxime id,quod supra sæpe diximus:q migratura sponsa,ut & latius dicemus in sequentibus:ab hebræis ad gentes:non nisi in alta & excelsa gentium metropoli urbe Roma ipsam desolatam Hierusalem erat instauratura. Vnde merito Roma sicut in rei ueritate est,sic & credit esse, altera Hierusalem ciuitas sancta. Et ne risum præbeamus hebræis q ut ubiq inuitis recentibus Lutheranis hæreticis Romanam ecclesiam catholicam.i. uniuersalem & cõmunem oibus Christi fidelibus esse comprobamus:sic inuitis ipsis hebræis & alteram Hierusalem esse asseueramus. Interrogo ipsos hebræos: Vnde est q hebraica eorum lingua,quæ supra oẽs alias(ut ipsi negare non possunt)proprietates rerũ & etymologias maxime obseruãs exprimit.Cũ tres sicut græca habeat numeros singularem :Dualem ,& pluralem. Nomen ciuitatis sanctæ Hierusalẽ non per singularem exprimit numerum, neq pluralem:sed per dualem tantum: Est.n. Ierusalaim(sic.n.profertur hebraice)dualis numeri semp:& ita dualis ut unq̃ sit singularis neq pluralis: Sed semp dualis. Vnde ex lingua eoꝝ hebraica plene ꝯstat duas esse ciuitates Hierusalẽ:quas Deus elegit in habitaculũ suum:alterã olim in Syria:& alterã hodie in Italia:quã Clauiger cœloꝝ Petrus suo martyrio fundauit in urbe Roma,in uaticano. Nec poterit mihi hæbræus dicere per duas hierusalẽ intelligi alterã terrestrem,& alteram supernam Hierusalem: Cum in sua ueteri sancta scriptura ante aduentũ IESV Christi nulla unq̃ hebræis facta fuerit mentio,neq ulla explicita promissio,de superna Hierusalẽ,aut de regno cœloꝝ: nisi de terra fluente Lac & Mel:quam solã Deus ipsis hebræis pollicebatur. Ita ut superna Hierusalem sit altera a noua Hierusalẽ catholica ecclesia,& nõ altera a uetere Hierusalẽ,cuius tẽpore de ipsa celesti hierusalẽ, & regno cœloꝝ nulla expressa mentio facta fuit ab ipsis Prophetis, usq ad aduentũ IESV Christi,q ueniẽs & precioso sanguine suo satisfaciẽs pro peccatis mundi,cœlũ antea clausum nobis reseraui: Cœlũq propterea suis fidelibus,& non amplius terrã fluentẽ Lac & Mel, sicut hebræis ante aduentũ suũ pollicitus est. Sed hæc hactenus. Redeamus nũc unde digressi sumus. Nasus tuus sicut turris libani. Rabbi Abraã Abenezra & doctus & maximæ inter hebræos auctoritatis uir,in suis cõmẽtariis inqt, p magnũ Nasũ spõsæ intelligi sũmũ Dei Sacerdotẽ:quẽ hebræi in lingua eoꝝ hebraica appellãt Chohẽ gadol.i.sũmũ Sacerdotẽ,q nimiꝝ p nasum spõsæ significat,ex quo sicut nasus maxime ptinet ad pulchritudinẽ & necessitatẽ elegãtis corporis mulierũ,sic & sũmus sacerdos maxime ptinet ad decorẽ & necessitatẽ mystici corpis ecclĩæ. Quẽ nos inuitis ipis & hebræis & recẽtibus hæreticis ipsius catholicæ nouæ hierusalẽ Romanæ ecclĩæ Põtificẽ maximũ Petri principis Apĺoꝝ,Successorẽ esse cõprobamus. Spectãs faciẽ Damasci. Mire signateq dicit,q nasus spõsæ.i.facies,itelligẽs a pte,totũ spectabat damascũ ci

uitatem gentium:& non Hierusalem ciuitatem suam. Vnde dixerunt docti ueteres hebræorum magistri, q Spōsa respiciebat Damascum ciuitatem gētium, significans ex hoc hierusalem ciuitatem sanctam dilatandam propagādamq Damascum usq ciuitatem gentium. Item respiciebat inquiunt faciē Damasci Sponsa, ex quo in Damasco erant pulcherrimi optimiq fructus. Quæ expositio satis congruit, satisq commoda est. Nam ex quo migrare intendebat Sponsa ab hebræis ad gentes, Propterea dicitur hic stare in Libano in confinibus terræ Israel, in porta regionis gentium. Et propterea magnum dicitur habere nasum: quo magnum suo sagacissimo odoratu præsentiebat ex ipsis gentibus prouenire odorem, & propterea & fixum dicitur habuisse, obtutum & aspectum suum Damaschum uersus ciuitatem gentium: ex quo ad eas migrare intendebat & parabat: quod sicut figuratum est, sic fuit postea factum in aduentu Sancti Sanctorum IESV Christi Messiæ, per maximum Apostolum eius Petrum: qui Sponsam ipsam ex Syria ex ueterere hierusalem traduxit in Italiam, ad nouam Hierusalem urbem Romam. Caput tuum ut Carmelus: sic in utraq translatione. In hebræo autem sic. Caput tuum super te sicut Carmelus. Est autem Carmelus mons altissimus, in terra Israel. per quem quidem altissimum montem intelligitur Christus, Qui in monte altissimo cœlorum sedens ad dexteram patris, Caput est ipsius Sponsæ ecclesiæ. Et qui adhuc in terra confractis quattuor regnis gentium crescet in montem magnum: & replebit totam terram. Sicut Danielis 2. inquit Scriptura. Videbas donec abscisus est lapis de monte sine manibus. & percussit statuam. Et dicit de monte, hoc de Cœlo, & sine manibus, hoc est sine cooperatione alterius, sed a se ipso abscisus, & postea subiungit Lapis autem, qui percusserat statuam, factus est mons magnus, & impleuit uniuersam terram. Et coma capitis tui sicut purpura Regis iūcta canalibus. Ita in latino. In græco aūt rectius sic. καὶ πλόκιον κεφαλῆς σου ὡς πορφύρα βασιλεὺς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς, hoc est. Et crinis capitis tui sicut purpura, Rex ligatus in decursibus. In hebræo aūt sic. Et Coma capitis tui sicut purpura. Rex ligatus cū canalibus. Vnde patet latinū interpretem, ut sæpissime alias, neq uerba, neq sensum hebraicum latinum reddidisse. Et propterea nephas est dicere, hanc translationem, qua utimur esse diui Hieronymi, totq defectus, quibus eadem translatio ubiq scaret, eidem Hieronymo uiro, tum sanctissimo, tum trium linguarum peritissimo impingere: &(quod detestabilius, & maxime perniciosum est) dum aut phanis studiis: aut ecclesiasticis dignitatibus, potius quam sacris literis inhiant homines, sub nomine Hieronymi, quā plurimos eiusdem translationis contortos sensus, pro ueritate hebraica ducere, & Scripturas quæ clarissima de IESV Christo reddunt testimonia ignorare. Sed hæc hactenus. Et coma capitis tui. Posteaquam Sponsus descripsit laudando omnia membra Sponsæ: ultimo loco nunc laudat eam de

pulcherrima eius coma. Et postea mox subiungit illa nimirum stupēda, & significantissima uerba. Rex ligatus cum canalibus: quæ postea exponentur. Dicit itaq;. Et coma capitis tui sicut purpura. Pro quorum quidem uerborum intelligentia est notandum cum hebræis, q dictio Dalad, quam uertimus comam latine: significat etiam & pauperiem: propterea iidem doctores hebræorum per comam spōsæ purpuream intellexerunt pauperes: qui sunt inquiunt in Israel: sicut purpura, hoc est coloris purpurei per magnam eorum charitatem. Et hoc recte uereq; exponunt: quia per comam Sponsæ nimirum Apostoli significantur: qui paupertatis amantissimi merito per purpureum colorem ob magnam eorum charitatem significantur: pro qua imitantes magistrum suum Christum omnes propriam uitam exposuerunt. Recte igitur uereq; apostoli Christi & Discipuli omnesq; martyres denotātur per comam Sponsæ purpuream: quo propterea purpureo colore secūdum hanc significationem insignitur hodie & apostolicus Senatus. Rex ligatus cum canalibus. Hæc uerba dixit hic Sponsus Christus signatissime per interpositionem inter laudes præcedentes Sponsæ & consequentes. Quæ aliqui ueteres hebræorum doctores non intelligentes secūdum literalem sensum exposuerunt ea allegorice tantum: Dicentes sic. Regem æternum Selomonem ligatum in Canalibus, hoc est, iurauisse apud canales scilicet aquarum, ad quos quidem Canales Pater noster Iacob statuerat uirgas suas populeas sicut legitur Geneseos capite. 30. & tunc temporis Deum iurauisse eidem patri nostro Iacob se habitare facturum gloriā suam in Israel, quod est palam falsum: Ibi enim nihil tale legitur, nec unquam iurauit Deus patri nostro Iacob Iuramentum aliquod, Quamobrem est expositio satis abhorrens a ueritate hebraica. Propterea Rabbi, Abraam, Abenezra recens hebræorum doctor in suis commentariis rectius quam dicti ueteres doctores ea uerba secūdum literalem sensum exposuit sic. Rex ligatus cum canalibus: hoc est Rex Messias: idest Christus: qui secundum ueteres doctores studens atq; festinans uenire ad instaurandum Hierusalem natus fuit: signatissime in ipsa die qua desolata fuit eadem ciuitas Hierusalem per Titum & Vespesianum ligatus fuit cum Canalibus, idest tribulationibus multis, quæ intelliguntur per Canales multarum aquarum: & adeo male fuit affectus, ut etsi a tanto tempore sit natus, nihilominus hactenus uenire non potuerit. Hæc Rabbi Abraam Abenezra in suis commentariis, Qui cæcutiens in meridie uidet lumen: non tamen satis clarum: Nam cum hæc uerba dicta sint apertissime de passiōe Xpi Messiæ: ut & idē doctor cū suis ueteribus doctoribus sentit. Mirū quomō nō pudet eū credere Xpm natū iā a mille & qngētis ānis male affectū & ligatū a suis inimicis usq; adeo uenire nō potuisse. Insup mirū quomō iste Messias anteq̄ ueniret ad eos fuerit depræhēsus, & ligatus: Et ualde mirabilius, q sic ligatus & male affectus in manibus inimicorū uiuere

tāto tempore potuerit: & quomodo nullam uiam adinuenerit ut a uinculis solueretur. Sed illud magis atq; magis demiror quomodo tantus doctor(ut ignarum hebræorum uulgs ommittam,qui ista non intelligunt)talem Messiam expectabat ,qui inuitus & ꝯtra suam uoluntatem tanto tempore in manibus inimicorum captiuus teneretur. Sed meræ nugæ sunt istæ. Et illud solum pium sanctum & uerum est credere,ꝙ ipsa catholica Ecclesia de hac re credit & firmiter tenet. Christum Messiam scilicet uenisse ,non solum a die qua desolata fuit Hierusalem:sed & multo ante:& cum uenisset uere ut inquit hic Scriptura,fuit ligatus cum canalibus :hoc est non simpliciter quidem fuit ligatus iste Rex maximus Christus Messias: Sed fuit ligatus in cruce scilicet cum canalibus:idest cum quinq; ei factis uulneribus. Significantur enim eius sanctissima quinq; uulnera hic per quinq; canales Metaphorice:ex quo per quinq; eius corporis uulnera,tanq̄ per quinq; canales aqua rum emanauit totus sanguis innocentissimi purissimiq; corporis eius. Hic ē uerus & Catholicus sensus prædictorum uerborum. Quæ quidem memoratu dignissima perneceessariaq; uerba dicit idem sponsus de se in tertia persona sic. Rex ligatus cum Canalibus. Quasi interloquendum de pulchritudine sponsæ interponens hæc uerba de passione sua palam diceret. Et pro tanta tua pulchritudine o Sponsa Rex ligatus cum canalibus ,hoc est. Ego Sponsus tuus Christus Rex cum ueniam ad te osculandum & redimendum pro te ero ligatus tanq̄ latro & malefactor in Cruce ,cum quinq; canalibus, idest,cum quinq; uulneribus,quæ ad modum Canaliū fluendo emittent totum sanguinem corporis mei pro tua redemptione.

Vetus translatio.

QVam pulchra es & quam decora charissima in deliciis. Statura tua assimilata est palmæ:& ubera tua botris. Dixi:ascendam in palmam: & apprehendam fructus eius. Et erunt ubera tua sicut botri uineæ, & odor oris tui sicut odor malorum. Guttur tuum sicut uinum optimum. Dignum dilecto meo ad potandum: labiisq; & dentibus illius ad ruminandum. Ego dilecto meo: & ad me conuersio eius.

Noua translatio:

Quā pulchra es & quā dulcis dilecta in deliciis. Hæc statura tua similis est palmæ: & ubera tua racemis. Dixi:ascendam in palmam ,præhēdā in cimis eius,& erunt qdē ubera tua sicut racemi uitis,& odor nasi tui sicut pomorum,& guttur tuū sicut uinum bonum ,uadens dilecto meo ad rectitudines: Eructare faciens labia senum. Ego dilecto meo:& super me desiderium eius.

QVam pulchra es,& quam decora charissima in deliciis,ita in latino In græco aūt & in hebræo sic. Quā pulchra facta es,& quā dulcis dilecta in deliciis. Quā pulchra facta es. Sēsus hic est,posteaq̄ ꝑ te ligatus fuero cū canalibus:hoc est cum uulneribus,inqt Sponsus,efficieris per mea uulnera

redempta & pulchra & dulcis, & dilecta in deliciis: hoc est, dulcis & digna qua ego fruar inter omnes alias meas delicias. Statura tua similis est palmæ, & ubera tua botris: sic in omnibus tribus linguis: nisi quia in hebræo pro sta/tura tua habetur sic. Ista statura tua & reliqua. Ista statura tua similis est pal/mæ. Recte sponsus Christus rex cum inter laudes, quas tribuit sponsæ per/spicuam mentionẽ suæ passionis in tertia persona loquens, & de se ipso pla ne intelligens fecisset: uolẽs nunc inferre quam obrem fuerit ligatus, & ubi fuerit ligatus infert sic. Ista statura tua similis est palmæ. hoc est, ista tui cor/poris statura est sublimis & recta, sicut est Statura & altitudo palmæ: ẽ enim Palma arbor recta & alta, ad quam comparatur sponsa: ex quo recta altitu/do multum confert ad pulchritudinem & uenustatem mulieris. Et allegori/ce p rectitudinẽ altitudinẽq; staturæ ipsius Sponsæ cõparatæ ad palmã, q̃ est arbor & recta & fructifera, intelligit rectitudinem & celsitudinem patru ip sius Sponsæ: & per eius ubera, quæ compatat botris siue racemis eiusdẽ ar/boris palmæ, intelligit (ut diximus) duas tabulas legis acceptas a patribus, a qbus qdẽ tabulis tanq̃ a duobus uberibus profluit Lac scietiæ, & sapientiæ Dei. Est itaq; sensus pro rectitudine, iustitia, & excellentia patrũ tuorũ, q flo/ruerunt & fructum dederunt apud me, sicut palma o sponsa. Item & pro tuis uberibus hoc est duabus tabulis legis quas libenter accepisti a me. Dixi: ascẽ dam in palmam, & appræhendam fructus eius, ita in latino. In græco autem rectius sic: εἶπα ἀναβήσομαι ἐν τῷ φοίνικι κρατήσω τῶν ὑψέων αὐτοῦ hoc est. Dixi ascen/dam in palmam, præhendam cacumina eius. In hebræo autem sic. Dixi ascendam in palmam præhendam in cimis eius. Sensus est. Dixi, hocest in corde meo dixi. idest cogitaui pro ista tuorum patrum rectitudine, & iu/sticia, & per legem quam accepisti a me, Ascendam & ego in palmam arbo/rem: hoc est in Crucem cuius pars fuit de Palma: præhendam in cimis eius: hoc est firmabo me in cimis, siue in ramis eius arboris palmæ, quousq; sub au di emittam spiritum. Et est explanatio eius quod dixerat supra. Rex ligatus cum canalibus. Vbi ligatus. Non dixerat propterea nunc dicens Christus se ascensurum in palmam palam dat intelligi se ligatum fuisse in palma, hoc ẽ, in alta arbore Crucis: cuius pars (ut refert Glossa ordinaria) fuit de palma. Et recte in Crucem de palma arbore ascendit Christus: quia oblaturus sacrifi/cium iustitiæ pro peccatis totius mundi ascendit in eam arborem per quam iusti significant in Scriptura: quæ ait Iustus ut palma florebit. Dixi ego ascẽ dam in palmam, hoc est in Crucem de palma arbore, & ex uerbo dixi. i. cogi taui, dat intelligi Christus suam uoluntariam spontaneamq; fuisse passionẽ & mortem, & diu ante a se præuisam & determinatam, & postea pro redem/ptione totius mundi libentissime sumptam. Et erunt ubera tua sicut Botri uineæ, & odor oris tui sicut odor malorum, Ita in utraq; translatione, nisi qa in græco pro odor oris tui, rectius habetur sic. καὶ ὀσμὴ ῥινός σου idest & odor na

si tui. Et pro & erunt, habetur sic, ἔσονται δή· idest erunt quidem, cum particu/la expletiua, & consimiliter in hebræo sic. Et erunt quidem ubera tua sicut racemi uitis: qui scilicet dant & producūt multum uinū: hoc est multam do/ctrinam. Et odor nasi tui, sicut malorum siue pomorum pulchre olentiū sup ple. Et per nasum Sponsæ aliqui doctores ut diximus, intelligunt templum domini, & ecclesiā ipsam. Aliqui uero ut est Rabbi Abraam intelligit ipsum summum sacerdotem. Et sic sensus ē. Et odor nasi tui, idest ecclesiæ tuæ, uel summi sacerdotis sacrificantis, & odorem emittentis suauissimum Deo: erit sicut malorum pulchre redolentium scilicet Guttur tuum sicut uinum opti mum: dignum dilecto meo ad potandum, ita in latino. In græco autem re/ctius sic. καὶ λάρυγξ σου ὡς οἶνος ἀγαθὸς πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύτητα. hoc est. Et guttur tuum sicut uinum bonum uadens nepoti meo ad rectitudinem. In hebræo autem sic. Et palatum tuum sicut uinum bonum, uadens dilecto meo ad rectitudines. Et palatum tuum sicut uinū bonum. Sensus est. Et tunc cum ego ascendero in arborem palmam: Palatum tuum sicut uinum bonū: hoc est gustus palati tui, in quo probatur uinum nō erit amplius corruptus: sicut nunc est, sed erit sanus, & sicut uinum bonum, hoc est, & sicut bonum erit uinum, sic & gustabit ipsum, uadens dilecto meo ad rectitudines, ita in hebræo & græco ferme. Pro quibus latinus interpres neq; sensum neq; uer ba expressit dicens, dignum dilecto meo ad potādum: Vadens dilecto meo ad rectitudines. Hæc uerba sunt Sponsæ quæ respondens ad prædicta uer/ba sponsi, de bono gustu, optat sibi cōcedi & dari talem bonum gustum bo ni uini, idest diuini amoris, ita ut sic possit gustare ipsum, sicut est dulce, dicēs sic. Vadens dilecto meo ad rectitudines. Et sensus est, utinā ꝙ palatū meum uadat dilecto meo ad rectitudines: hoc est, utinā ꝙ ego recte perfecteq; gu/stare & diligere te merear, ita ut gustus meus & omne meum desiderium ua/dat dilecto meo ad rectitudines. Labiisq; & dentibus illius ad ruminandum. Ita in latino. Quæ uerba in græcū translata fuerunt sic. ἱκανούμενος χείλεσί μου καὶ ὀδοῦσι hoc est sufficiens in labiis meis & dentibus. Nos aūt ex hebræo uer/timus sic. Eructare faciens labia senum. Et sensus est. Vtinam inquit sponsa ꝙ gustus palati mei, & amor meus erga te dilectum sit sicut uinum bonum: quod eructare facit labia senum: hoc est, quod quidem uinum adeo est bo/num, quod compellit senes ad loquendum: quasi diceret, & tunc uinum bo num istud, idest amor meus perfectus ut bonum uinum in te, compelleret & ipsos senes patres meos mortuos ad loquēdum, & exultandum, congratu/lantes mihi & confitentes tibi pro me. Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius. Sic in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Ego dilecto meo & su/per me desiderium eius, ut scilicet ego discam & faciā uoluntatem suā, hoc enim est desiderium eius, & quod optat assequi sponsus meus a me.

Vetus translatio.	Noua translatio.

Veni dilecte mi egrediamur in agrum commoremur in uillis: Mane surgamus ad uineas: uideamus si floruit uinea. Si flores fructus parturiunt. Si floruerunt mala punica, ibi dabo tibi ubera mea. Mandragoræ dederunt odorem in portis nostris, omnia poma noua & uetera dilecte mi seruaui tibi.

Veni dilecte mi egridiamur in cāpum, pernoctemus in uillis. Surgamus diluculo ad uineas, uideamus si floruit uitis, aperta est uua acerba, si gemmauerunt mala Punica, Ibi dabo amores meos tibi. Mandragoræ dederunt odorem. Et ad portas nostras omnes fructus pulcherrimos: nouos etiam ueteres dilecte mi abscondi tibi.

Veni dilecte mi egrediamur in agrū commoremur in uillis. Ita in utraq; translatione, & consimiliter in hebræo, nisi quia pro, in agrum in hebræo habetur i campum, & ꝓ commoremur, habetur pernoctemus in uillis. Veni dilecte mi, egrediamur in campum. Hic est locus in quo signatissime denotatur translatio domus Dei ab hebræis ad gentes, & a uetere hierusalem in nouam Hierusalem urbem Romam: quod mire non signatur nisi post aperte factam mentionem Passionis & mortis ipsius Regis Christi cum canalibus in arbore Palma, id est in arbore Crucis. Vnde indignata Sponsa hoc est uera gens Israelitica: quæ credidit in IESVM Christum, eumq; recepit, persuadet hic ipsi Sponso Christo, ut relictis hebræis, & terra eorum, una secum egrediatur in campum dicens. Veni dilecte mi egrediamur. s. ab hierusalem in campum, hoc est in mundum, pernoctemus in uillis: quasi diceret quousq; peruenerimus in urbem Romam alteram Hierusalem nobis congruam & aptam ad habitandum, pernoctemus in uillis, hoc est in aliis locis & ciuitatibus gentium, quæ respectu Vrbis Romæ sunt uillæ, in quibus pernoctare tantum uolebat ipsa Sponsa Christi. Mane surgamus ad uineas, uideamus si floruit uinea: si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica, ibi dabo tibi ubera mea. Ita in utraq; translatione. In hebræo autē sic. Surgamus diluculo ad uineas, uideamus si floruit uitis, aperta ē Semadar. i. uua acerba, gemmauerunt mala granata, ibi dabo amores meos tibi. Surgamus diluculo, & reliqua. Sensus hic est. Et cum egressi fuerimus inquit Spōsa de Hierusalem pernoctabimus ī uillis, & inde summo mane surgamus ad uineas, hoc est a uillis summo mane surgentes proficiscamur ad uineas scilicet gentium, uideamus si floruit uitis, & aperta est uua acerba, hoc est uideamus si iam peruenit ad eas gentes tuus fragrātissimus odor per apstolos tuos. Quadraginta. n. annos post passionem Domini desolata fuit hierusalē, & ab ea recesserunt apostoli, quo tempore inceperat iam totus mūdus suauissimum Christi odorem olfacere, Vnde merito inquit Sponsa. Surgamus diluculo ad uineas: uideamus si floruit uitis, & aperta est uua acerba, Et per uitem intelligit ipsos Sacerdotes: qui prædicantibus apostolis per mundum

inceperunt florescere,& uinum,hoc est diuinum odorem in populo produ
cere. Et per uuam acerbam,quæ ex plurimis granis constat, intelligit ipsum
populum, Si gemmauerunt mala granata, hoc est & uideamus si rubicundi
martyres ad similitudinem malorum granatorum per summam eorum chari-
tatem incipiunt iam testimonium dare de te, Ibi dabo tibi ubera mea,ita p-
quam perperam in utraq; translatione. In hebræo autem sic. Ibi dabo amo-
res meos tibi. Hoc est ibi inter gentes in urbe Roma dabo tibi meos amo-
res,quasi plane diceret Sponsa:hic in Hierusalem non te amaui,neq; dilexi,
charissime Sponse:ueruntamen ibi scilicet inter gentes in ecclesia Romana
dabo tibi amores meos: hoc est te Sponsum dominum meum:qui pro me uo-
luisti ligari in palma cum Canalibus perfecte diligam. Vnde patet quanto
perfectior est ecclesia gẽtium:& quanto in amore & dilectione diuina quã
ipsa Synagoga præstantior: cum aperte dicat hic Sponsa: ibi dabo amores
meos tibi: Mandragoræ dederunt odorem in portis nostris. Ita in latino,in
hebræo autem sic. Mandragoræ dederunt odorem. Et hic interciditur ora
tio. Et postea sequitur. Ad portas nostras omnes fructus. & reliqua. Mandra
goræ dederunt odorem,hoc est(continuãdo sensum cũ superioribus) si p-
duxerunt iam flores,& inceperũt iam dare odorem suũ:q̃si diceret uideamus
si omnes populi gentium,qui sunt sicut herbæ campi incipiunt te iam con-
fiteri,per Mandragoras,enim speciem herbæ cuius radix est ad similitudinẽ
formæ humanæ:intelligit omnes herbas campi,& per eas omnes populos or
bis terrarum:qui passo IESV Christo inceperũt florescere & odorem sua-
uissimum fidei,charitatis,& omnis uirtutis dare. Et ad portas nostras, omnia
poma noua,etiam uetera dilecte mi abscondi tibi. Et ad portas nostras. Sen
sus hic est,q; tanto cum gaudio Sponsus & Sponsa erant accipiendi in no-
ua hierusalem urbe Roma,ut Romani non expectaturi essent ut intus in ur
be offerrent eis Poma,& pulcherrimos suauissimosq; fructus. Sed mox spõ
so Christo & Sponsa aduentantibus erãt Romani eis obuiã ituri: & ad por
tas ciuitatis suæ oblaturi eis omnia poma,& noua & uetera:hoc est oẽs pul-
cherrimos nouos fructus:quos erant iidem Romani per mortem tot milliũ
suorum ciuiũ oblaturi:qui pro fide & testimonio IESV Christi sponte erãt
morituri: Et uetera & erant etiam Romani cum nouis fructibus oblaturi, &
uetera Poma. hoc est & Petrum & Paulum:qui erant poma Christi nõ noua
sed uetera:hoc est igitur quod dicit Sponsa hic & ad portas nostras, scilicet
ecclesiæ Romanæ quo tendimus abscondi:mos loquendi hebraicus idest re
condi & thesaurizaui tibi Christe,omnia Poma & noua & uetera: idest om
nes fructus nouos intelligens Romanos: & fructus ueteres intelligens Pe-
trum & Paulum:qui in urbe Roma pro Christo passi sunt.

CAPITVLVM OCTAVVM.

Vetus translatio. Noua translatio.

QVis mihi det te fratrem meum fuggētem ubera matris meæ, ut inueniā te folum foris, & deofcu/ler, & iam me nemo defpiciat: appræhendam te, & ducam in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ. Ibi me docebis, & dabo tibi poculum ex uino condito, & muftū malorum granatorum meorum. Læua eius fub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

Quis det te ficut fratrē mihi lactē/tem ubera matris meæ. Inuenirem te foris ofcularer te, etiam non de/fpicerent me: ducerem te, introducerem te domum matris meæ: do/ceret me, bibere facerem te de ui/no condito, de mufto mali granati mei. Læua eius fub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

QVis mihi det te fratrem meum fuggentem ubera matris meæ, ut inueniam te folū foris, & deofculer, & iam me nemo defpiciat. Ita in utraq; tranflatione in fenfu, In hebræo autem fic. Quis de te ficut fratrem mihi la/ctentem ubera matris meæ. Inuenirem te foris, ofcularer te, etiam non defpicerent me. Quis det te ficut fratrem & cætera. Hic nimirum exardefcens fponfa in amorem fponfi Chrifti, dolet non poffe ipfum ofculari ad libitum fuū, abfq; ulla uerecundia, & pudore. Et propterea cupiens foluere omnem pu/dorem, quo detinentur mulieres quo minus ofculentur palā uiros fuos, op/tat dicens, Quis det, hoc eft, utinam o dilectiffime Sponfe mihi contingeret ut tu effes meus frater lactens ubera matris meæ. Et fic te infantem inueni/rem foris procul a matre tua: ut fic ego tanq̄ tua foror caperem te, ad matrē tuam te deferendi gratia. Quod fi contingeret inter capiendum, & te defe/rendum: ad libitum dulciffima tibi ofcula palam in confpectu omniū abfq; ullo pudore figerem: ficut facere confueuerunt puellæ fuis lactentibus fra/tribus. Etiam non defpicerent me, hoc eft, Quamuis fic ad libitū in confpe/ctu omnium te deofcularer, non tamen me defpicerent. Quia mos femper fuit fororibus abfq; ullo pudore fuos paruulos, & fuggentes ubera fratres exofculari. Vnde ex eo, quia dixit foris, palam indicat, quod foris extra ueterem Hierufalem inter gentes infinita ei ofcula erat datura. Ex quo plane in/telligitur, Quanto maior erat futurus amor Ecclefiæ in Chriftum fupra amorem patrum Hebræorum. Appræhendam te, & ducam te in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ, ibi me docebis. Et dabo tibi poculum ex uino condito, & muftum malorum granatorum meorū. Ita in utraq; tranflatione. In hebræo autem fic. Ducerem te, introducerem te domum matris meæ. Bibere facerem te de uino condito, de mufto mali granati mei. Duce/rem te, introducerem te & cætera. Sēfus eft. Pofteaq̄ inquit te foris inueniffem, & ibi multa tibi ofcula abfq; ullo pudore, & uerecundia fixiffem, duce/rem te, & introducerē te in domū matris meæ, hoc eft in domū cōmunis matris beatiffimæ Virginis, cuius tu filius es. Ibi me docebis. Ita in utraq; lin/

gua. In hebræo autẽ ſic: Telamedeni.i.doceret me mater noſtra. ſ. Et ſi idẽ hebraicum uerbum poſſet eſſe & ſecundæ perſonæ. Ex quo litera Thau in futuro indifferenter ſignificat & tertiam fœmininam, & ſecundam maſculinam perſonam. Tamen conuenientius hic accipitur ab hebræis pro tertia fœminina. Sic, Doceret me. ſ. mater noſtra. Quo nam pacto cibarẽ, & bibere facerem te: ſicut docent omnes matres paruulas puellas ſuas. Hoc eſt doceret me mater noſtra, quomodo captare poſſem tuam erga me beneuolentiam. Et bibere facerem te de uino condito, de muſto mali granati mei, hoc ẽ bibere facerem te uinum optimum: & muſtum malorum granatorum meorum. Vult dicere, & inebriarem te per mea obſequia, & meum maximum erga te amorem: ſicut inebriantur homines per optimum, & conditum uinum. Læua eius ſub capite meo, & dextera illius amplexabiť me. Sic in omnibus tribus linguis. Læua eius & cætera. Effectus amoris. Senſus.n. hic eſt. Et ego tunc, cum tantopere me amares, amore languerem: & ſic tu mihi languenti more perfectorum amicorum aſſiſteres: & læua tua caput meum ſuſtentares: Et dextera tua amplecteretis me.

Vetus tranſlatio.

ADiuro uos filiæ hieruſalem, ne ſuſcitetis, neq; euigilare faciatis dilectam, donec ipſa uelit.

Noua tranſlatio:

Adiuro uos filiæ Hieruſalem quid excitabitis, & quid euigilare facietis dilectam, uſq; quo complacentiam habebit.

ADiuro uos filiæ Hieruſalem, ne ſuſcitetis, neq; euigilare faciatis dilectam donec ipſa uelit. Ita in utraq; lingua. In hebræo autem ſic. Adiuro uos filiæ Hieruſalem, quid excitabitis, & quid euigilare facietis dilectam, uſq; quo complacentiam habebit. Adiuro uos Filiæ Hieruſalẽ. Mirum quoties hanc terribilem adiurationem repetit dominus: plane oſtendens p eam quantæ curæ ſibi ſit pax, unitas, & concordia inter ipſam utrãq; Hieruſalẽ, & Filias earum, hoc eſt, inter caput, & mẽbra eccleſiæ dicens, Adiuro uos Filiæ Hieruſalem. ſ. per Capreas, ceruaſq; campi (ut ſupra dictum eſt) ne ſuſcitetis, neq; euigilare faciatis dilectam: Siue (ut in hebræo) quid excitabitis, & quid euigilare facietis, uſq; quo complacentiam habebit. ſ. in me. Sẽſus eſt O filiæ Hieruſalem, ut quid, ſiue quare excitabitis, & quare euigilare faietis dilectam, hoc eſt, Cur calumniam inferetis dilectæ Sponſæ meæ utriq; Hieruſalem: cum ſupple nihil uobis proderit, nihilq; proficietis, donec complacentiam habebit. ſ. in me ut expoſuimus ſupra.

Vetus tranſlatio.

QVæ eſt iſta, quæ aſcendit de deſerto, deliciis affluens, innixa ſuper dilectum ſuũ. Sub arbore malo ſuſcitaui te. Ibi corrupta eſt mater

Noua tranſlatio.

Quæ eſt iſta aſcendens de deſerto, aſſociata cum dilecto: Sub arbore pomo excitaui te: ibi peperit te mater tua, ibi parturiuit te genitrix

tua tibi uiolata est genitrix tua.   tua.

QVæ est ista quæ ascendit de deserto deliciis affluens, inixa super dilectum suum. Ita in utraq; lingua, nisi quia in græco non extant uerba Deliciis affluens, sicut nec in hebræo. In quo habetur sic. Quæ est ista ascẽdens de deserto & reliqua. Ex his Sponsa plane ostendit se iam exauditam a Sponso suo Christo in his quæ petierat supra, dicens, Veni dilecte mi, egrediamur in campũ. Quapropter nunc ut uidetur compos uoti facta, egrediẽs extra Hierusalem in Campum. i. ad gentes, & ad Metropolim earum urbem Romam una cum suo dilecto, stupida effecta Sponsa de tanto sibi a Christo suo collato beneficio, se se supra modum humilians, & quasi grãs agens, loquens de se ipsa in tertia persona cum maxima suæ summæ optatæ felicitatis admiratione, & stupore, inquit. Quæ est ista ascẽdẽs de deserto, associata cum dilecto suo, q̃si diceret. Ec quid sum ego? & unde promerita tantum beneficium, ut associata dilecto meo Christo, ascenderẽ de deserto, hoc est de deserta, & desolata Hierusalem: & associata dilecto meo proficiscerer in campum ad gentes, & caput earum urbem Romam. Et uocat Hierusalẽ desertum ex effectu, Qui mox insequutus est. Cum primum. n. egressa fuit Sponsa de Hierusalem, hoc est Petrus, & cæteri Apostoli, statim sequuta est ruina, & desolatio ipsius Hierusalem per Titum, & Vespesianum. Dixit propterea hic Sponsa se ascendisse de deserto, ut copularet duos cõsimiles suos euentus. Dixerat nãq; supra consimiliter eadem uerba. Quæ est ista ascẽdẽs de deserto, & cætera. præmissa etiam ibidem eadem adiuratione, Quæ & p̃mittitur hic. s. Adiuro uos Filiæ Hierusalem, & reliqua. Ex quibus manifestũ est, Scripturam ipsam etiam per repetitionem eorundẽ uerborũ connectere more suo duos consimiles euentus ipsius Spõsæ, hoc est, duos exitus eius de deserto, amissis omnibus ferme filiis suis. Et quod primus eius euentus figura fuit secundi. Constat enim Synagogã ereptam a Sponso suo Christo de ægypto cum sexcẽtis millibus filiorum, & sic intrasse in desertum: & ibi ob suas præuaricationes mortua fuisse omnia prædicta sexcenta millia hominum. Et ex eis non intrasse in terram promissionis, nisi tantum duas animas, Iosue. s. & Caleb: sicut dixit Dauid ꝓpheta in psalmis, Quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiẽ meam. Et nunc rursus ascendens de deserto spõsa Synagoga. i. de Hierusalem desolata, & in desertum locum propter occisionem Christi Messiæ redacta per Titum, & Vespesianum suis tot millibus filiorum partim occisis, partim uenũdatis, partim in captiuitatem ductis, cũ paucis apostolis, & discipulis IESV Christi egressa de tanta ruina Sponsa in caput gentium est constituta & in arce ipsarum urbe Roma ad imperandũ omnibus populis per Petrum, & Paulum maximos Apostolorum est locata, & posita. Sub arbore malo suscitaui te: Ibi corrupta est mater tua: Ibi uiolata est genitrix tua. Sic in utraq; translatione, nisi quia in græco pro, Ibi corrupta est

rupta est

rupta eſt mater tua,& ibi uiolata eſt genitrix tua,rectius habet ſic, ἐκεῖ ὠδίνησέ σε ἡ μήτηρ σου, ἐκεῖ ὠδίνησεν ἡ τεκοῦσά σε hoc eſt, ibi cum dolore peperit te mater tua,& ibi cū dolore genuit te,quæ parturiuit te.In hebræo aūt ſic.Sub arbore pomo ſuſcitaui te :ibi peperit te mater tua:ibi parturiuit te genitrix tua. Sub arbore pomo ſuſcitaui te.Hoc maxime ptinet ad id , quod ſupra dictū eſt.Rex ligatus cum canalibus,& ad illud Dixi aſcendam in palmā. Sub arbore pomo ſuſcitaui te & reliq.Poſteaq̄ ſponſa ſupra ſe ſe humilians ualde, dicens ſe indignam,quæ aſcenderet de deſerto,aſſociata cū dilecto ſuo:nūc uero magis,atq; magis ſe onerans inqt,ſub arbore malo ſuſcitaui te :ſiue(ut in hebræo)ſub arbore pomo excitaui te : q̄ſi diceret. Quo mō ego mereor eripi a ruinis,& deſolatione ueteris Hieruſalē, & poni in caput gentiū, quæ ſceleſtiſſima ſuſcitaui,ſiue excitaui,hoc eſt, cōmoui, & exagitaui te p meos pditiſſimos filios ſub arbore pomo.i.ſub cruce:quæ(ut diximus)partim fuit ex palma,& partim ex arbore pomifera,ac fructifera ualde. Ibi corrupta eſt mater tua:Ita ualde quidē perperā in latina tranſlatione.In hebræo autē,& græco ſic.Ibi peperit te mater tua.Et notandū,q̄ mos hebraicæ linguæ ē, ſignificare oēm intenſum & maximū dolorē per dolorē parturiētis. Iuxta illud.Erit dolor, ſicut parturientis.Dicit itaq; ſponſa ad ſignificandum acerbiſſimum dolorem ſui ſponſi Xpi,quē patiendo , & moriendo ꝓ ſalute humani generis paſſus eſt.Ibi peperit te mater tua.ſ.btiſſima Virgo mater tua ibi ſub pomo,hoc ē,ſub cruce,uidēs te ita acerbiſſime cōmotū ,& cruciatū, pepit te:hoc ē,doluit dolorē parturiētis. Et ad maiorē exaggerationē doloris eiuſdem btiſſimæ matris Mariæ repetit,dicens: Ibi parturiuit te genitrix tua,q̄ſi diceret,mater tua,Quæ cū te deū & hominē(ut diximus ſupra)pepit ī diuerſorio,nullū pariēdo ſēſit dolorē Ibi.ibi ſub arbore pomo te & pepit, & parturiuit,hoc ē,acerbiſſimū parturiētiū,dū pro te dolet,guſtauit dolorē.

Vetus tranſlatio.	Noua tranſlatio.
PONe me ut ſignaculum ſup cor tuū:ut ſignaculū ſup brachium tuū:Quia fortis ut Mors dilectio,dura ſicut Infernus æmulatio. Lāpades eius ut lāpades ignis, atq; flammarū. Aq̄ multæ nō potuerūt extīguere charitatē,nec flumina obruent illam.	Pone me ut ſigillū ſupra cor tuū: ſicut ſigillū ſupra brachiū tuum: Quia fortis ſicut Mors dilectio: dura ſicut Infernus AEmulatio: Carbones eius ,carbones ignis flāmæ fortis :Aquæ multæ non poterunt extinguere ipſam charitatem & flumina non inundabūt ipſam.

PONe me ut ſignaculū ſup cor tuū,ut ſignaculū ſup brachiū tuū : qa fortis ut mors dilectio. Ita in utraq; trāſlatiōe.In hebræo aūt ſic.Pone me ſicut ſigillū ſup cor tuū,ſicut ſigillū ſup brachiū tuū, Quia fortis ſicut mors dilectio.Dura ſicut infernus æmulatio.Pone me ut ſigillum ſup cor tuum, & reliq.Senſus eſt.Poſteaq̄ inqt Sponſa ꝓmeis peccatis mortē acerbiſſimā

ſuſtinere,& pati uoluiſti:rogo te p iſtá tuá ineffabilẽ erga me charitatem, ut poſt hac ponas me ſicut ſigillũ ſupra cor tuũ, hoc ẽ, Peto abs te, ut nõ obliuiſcaris mei:quá tãto pcio redemiſti,ſed ponas me ſicut ſigillũ ſupra cor tuũ ut queadmodũ ſigillũ,ſiue annulus maxime adhæret digito manus,ſic &ego adhæreá maxime cordi tuo. Pone me ſicut ſigillũ ſup brachiũ tuũ.i.ſup manũ tuá:a toto intelligẽs partẽ. Et petit poni ſicut ſigillũ in manu:q̃ſi dicẽs,ut ſicut ſigillũ,qđ ĩ manu ſemp cõſpicit:ſic & oculi tui ſemp ſint ſup me. Quia fortis ſicut mors dilectio:dura ſicut Infernus æmulatio. Sẽſus ẽ. Quia dilectio,q̃ dilexiſti me,ẽ fortis,& efficax ſicut mors,hoc ẽ,queadmodũ mors uincit,& ſupat oĩa.ſic dilectio tua erga me ſupauit,& uicit oĩa:& etiá ipam mortẽ uicit. Et recte,uereq; amorẽ ſponſi Chriſti cõparat morti, ad apertius denotádũ paſſionẽ,& mortẽ eius. Quia fortis ſicut mors dilectio:hoc ẽ,& dilectio mea rurſus erga te erit fortis, & efficax ſicut mors. Cũ nõ dubitabunt & filii mei,quos mihi ex gẽtibus daturus es p pfeſſione nois tui ultro ĩ oẽs cruciatus,& in mortẽ deniq; ipſam ſe exponere. Quia dura ſicut Infernus æmulatio. Quia æmulatio inqt.i.inuidia, & odiũ,quo eos principes mũdi,& hæretici pſequent,erit dura,& ptinax ſicut Infernus. Lãpades eius ut Lãpades ignis,atq; flãmarum Ita in latino. In græco aũt ſic. περίπτερα αὐτῆς περίπτερα πυρὸς φλογες αὐτῆς,hoc eſt,uolatilia eius,uolatilia ignis flãmæ eius. In hebræo autẽ ſic. Carbones eius carbões ignis,flãmæ fortis. Pergit p eãdẽ ab inferno ſumptã trãſlationẽ ſpõſa exprimere durã pſequutionẽ catholicæ eccl'iæ dicẽs. Carbones eius.ſ.æmulationis,inuidiæ,odii, & pſequutionis Carbones ignis flãmæ fortis:hoc ẽ,Carbones fortiſſimæ flãmæ emergẽtis ex maximo robore, & potẽtia ipſius inferni. Ex qbus dat intelligi,oẽs pſecutiões eccl'iæ,q̃s hactenus paſſa ẽ,& nũc patit,cõmotas,& excitatas eſſe ab ipo principe inferni. Qui agit ɔtra catholicã eccl'iam obnixe,& p uiribus p mẽbra ſua principes huius mũdi,& hæreticos. Aq̃ multæ nõ potuerũt extinguere charitatẽ, nec flumina obruẽt illã. Ita ĩ utraq; trãſlatiõe,niſi qa in græco habet ſic. ὕδωρ πολὺ οὐ δυνήσεται σβέσαι τὴν ἀγάπην hoc ẽ, Aq̃ multa nõ poterit extĩguere charitatẽ: & ſimiliter ĩ hebræo ſic. Aq̃ multæ nõ poterũt extĩguere charitatẽ:& flumĩa nõ inũdabũt ipſam. Aq̃ multæ & cæ. Sẽſus ẽ. Et ſi inqt Sponſa æmulatio, & pſecutio,quæ imminet mihi pp̃ter nomẽ tuum,erit dura ſicut Infernus: & Carbones eius carbones ignis flãmæ fortis uenientis ab inferno. Vnde oẽs pſecutiões mihi ɔcitabũt: nihilominus qa fortis ſicut mors mutua nr̃a dilectio pp̃terea Aq̃ multæ,hoc ẽ,infinitæ tribulatiões,quæ uẽturæ ſunt ſup me nõ poterũt extinguere charitatẽ meá erga te:& Flumina hoc ẽ magni torrẽtes principes mũdi,& hæretici nõ inundabunt,hoc ẽ,nõ inundãdo,obruẽt illã. Iuxta quẽ ſenſum dicebat Apoſtolus ad Romanos ca. 8. Quis nos ſeparabit a charitate Xp̃i Tribulatio,an anguſtia, an fames,an nuditas,an piculũ, an gladius ? ſicut ſcriptum eſt. Quia pp̃ter te mortificamur tota die:æſtimati

sumus sicut oues occisionis, sed in his oibus supamus ppter eu q dilexit nos

Vetus translatio. Noua translatio.

SI dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. Soror nra parua, & ubera nō habet. Quid faciemus Sorori nræ in die, qndo alloquenda est. Si murus ē, ædificemus sup eū propugnaclua argentea: Si ostium ē, compingamus illud tabulis cedrinis.

Si dederit Vir omnem substantiā domus suæ pro dilectione, despicere despicient eum. Soror nobis paruula, & ubera non ei. Quid faciemus Sorori nræ in die, q dictus ē in ipsa. Si Murus ipsa, ædificabimus p ipa palatiū argēti Et si ostiū ipsa, muniem9 p ipa tabula cedri

SI dederit homo omnem substātiam domus suæ qsi nihil despiciet eum. Ita in utraq translatione in sensu. In hebræo autē sic. Si dederit uir omnem substantiam domus suæ pro dilectione despicere despicient eum. Sensus est. Neq inquit per prospera huius mundi separabimur a charitate tua. Si. n. dederit uir. i. aliquis Princeps, & magnus uir, oēm substantiam domus suæ filiis meis catholicis, & oēs honores, & dignitates huius mundi, alliciens eos per ea ad negationem nominis tui, despicere despiciēt eum, & oia bona sua. Tantus. n. erit amor tuorū fidelium erga te: ut neq per aduersa, neq per prospera huius mundi a confessione nominis tui, & a charitate tua aliquo pacto diuelli possint. Soror nostra paruula, & ubera non habet. Quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est? Ita in utraq translatione, nisi quia in græco p quādo alloquenda est, rectius habet sic. ἐν ἡμέρᾳ ᾗ ἐὰν λαληθῇ ἐν αὐτῇ hoc ē in die, q sermo fuerit factus i ea. In hebræo aūt totū sic. Soror nostra paruula, & ubera non ei. Quid faciemus sorori nræ in die, qui dictus est in ipsa. Soror nra paruula. Hæc uerba sunt ipsius ueteris Israeliticæ sponsæ, hoc est alicuius apostolorum nouæ sponsæ Catholicæ ecclesiæ fratris. Qui dū simul ad gentes uenire parant, inquit ille frater ad reliquos eius fratres apostolos de Catholica ecclesia gentium, sic, Soror nobis paruula, & ubera non habet. hoc est, hæc nra soror Catholica ecclesia est admodū paruula: Ita ut præ nimia eius paruitate ubera non habeat. hoc est, paruula admodum est, & nullam de Christo nro Messia noticiam habet. Non. n. Propheta aliquis unq accessit ad eam, & propterea paruula est: & nunc primum incipiens audire Christū Messiam. Et ubera non habet, illud idem aliis uerbis, hoc est, non habet doctrinam & scientiā aliquam de Christo Sponso, & ideo inquit iste frater ad cæteros suos fratres apostolos. Quid faciemus sorori nræ in die, qui dictus est in ea? ad nuptui tradendū. s. ipsam sponso Christo. Si murus est, ædificemus super eum ppugnacula argentea. Si ostium est, cōpingamus illud tabulis cedrinis. Ita in utraq translatione. In hebræo aūt sic. Si murus est, ædificabimus pro ipsa palatium argenti. Si ostium ipsa, muniemus pro ea tabula cedri. Si murus est, Respondens unus ex fratribus ad

prædicta dixit, Si murus est ista soror nr̄a .i. si fortis erit in fide Christi sicut murus. s. æneus, ita ut non permittat ad se intrare inimicos, sed fortis, & constans sicut murus, resistens eis seruet fidem sponso suo, ædificabimus propterea ei palatiũ argenti, hoc est, & nos erimus ei ad gloriam, & pulchritudinem Et ædificabimus ei palatium argenti, ut in eo habitet cum sponso suo: quasi palam diceret ædificabimus ei Ecclesiam non ex lapidibus, sed ex argento. Vel hinc plane perspici potest, quanto noua catholica Ecclesia præstet ueteri, cum non ex lapidibus ut illa, sit ædificata, sed ex argento puro: ex quo denotatur magna puritas, & charitas eius. Et si ostium est, muniemus pro ea tabula cedri. Et si inquit hæc nr̄a soror non fuerit murus æneus ad repellendum inimicos, ad se irrumpentes, & intrare uolentes, sed erit ostium, quod clauditur, & aperitur, & p ip sum inimicos ad se admiserit, muniemus pro ea ostium eius tabula cedri, ne inimici ingredi possint ad eã. Sic locutus iste frater de paruula Sorore eorum: Quam nuptui Christo Messiæ tradere parabant. Et ostium eius, si murus æneus non foret ad seruandũ fidem sponso, tabula cedri munire cogitabant. Per quam quidem tabulam cedri, ex quo nõ corroditur a tinea, & carie cedrus, intelliguntur doctores & sancti ecclesiæ, (ut supra diximus) Qui incorrupti ab oĩbus uitiis, & peccatis per eoꝝ doctrinã, & bona exẽpla custodiũt portã ecc̃liæ, ne inimici ĩgrediãt & diripiãt eã.

Vetus translatio.	Noua translatio:
Ego murus, & ubera mea sicut turris: ex quo facta sum corã eo, quasi pacem reperiens.	Ego murus, & ubera mea sicut turres: Tunc fui in oculis eius sicut inueniens pacem.

Ego murus, & ubera mea sicut Turris, ex quo facta sum corã eo, q̃si pacem reperiẽs. Ita in utraq; translatione. In hebræo aũt sic. Ego murus, & ubera mea sicut Turres: tũc fui in oculis eius sicut inueniẽs pacẽ. Ego murus & reliq. Dũ sic loquerent Apostoli inter se de paruula eorum sorore Catholica gentiũ ecclesia, quã nuptui tradere Christo Messiæ intendebant, & parabant, Audiens eos puella sic loquentes de se, prosiliens in medium audacter sic ad eos respondit. Quid dicitis de me, dubitantes, & ratiocinantes Si murus, & si ostium? Ego murus. s. æneus, hoc est, fortissima contra inimicos sicut murus æneus: & nõ ostiũ, per quod inimici ingredi possint ad me Et ubera mea sicut turres. Nec inq̃t assentior q̃ubera. i. lac, & sapiẽtiã nõ habeam, sed ubera mea sunt sicut turres. Et pulchre persistens in translatione a muro sumpta, Cũ dixisset Ego murus, nunc in ea pseuerans adiungit. Et ubera mea sicut Turres, Vbera enim in muliere sunt sicut turres in magnis muris. Et per magna ubera, intelligit se habere multum lactis .i. doctrinæ, & sapientiæ. Et ubera mea sicut Turres, hoc est, & si hactenus de Christo nulla facta est mihi noticia, ita ut merito dicere possitis de me, Et ubera nõ habet: nihilominus per uos fratres meos apostolos tantum doctrinæ, & sapientiæ ad/

eptura ſum, ut uere dicere poſſim, & ubera mea ſicut turres. Tunc fui in oculis eius, ſicut inueniens pacem, hoc eſt, fui in oculis eius fratris ſic de me locuti: ſicut inueniens pacem, hoc eſt, meum reſponſum ualde placuit ei.

Vetus tranſlatio.

Vinea fuit pacifico: In ea quæ habet populos: & tradidit eam cuſtodibus: Vir affert ꝑ fructu eius mille argenteos. Vinea mea coram me eſt: mille tui pacifici, & ducenti his, qui cuſtodiūt fructus eius. Quæ habitas in hortis amici auſcultant. Fac me audire uocem tuā. Fuge dilecte mi, & aſſimilare capreæ, hinnuloq; ceruoꝝ ſuper montes aromatū.

Noua tranſlatio.

Vinea fuit Selomoni in Bahal amon: tradidit ipſam uineam cuſtodibus: uir afferet ꝑ fructu eius mille argenteos: Vinea mea, quæ mihi ad facies meas: mille tibi Selomo: & ducenti cuſtodientibus fructus eius. Sedens in hortis ſocii auſcultantes, uocem tuam fac audire me. Fuge dilecte mi, & aſſimila te capreæ, uel hinnulo ceruorum ſupra montes aromatum.

Vinea fuit pacifico, in ea quæ habet populos. Ita in latino, In græco autem ſic. ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ σολομῶντι ἐν βεελαμὼν hoc eſt uinea fuit Selomoni in Beelamon, & conſimiliter in hebræo ſic, Vinea fuit Selomoni in Bahalamon. Vinea fuit Selomoni. Valde rectius uertit hæc uerba græcus interpres, Qui non mutauit nomen Selomonis, neq; Bahal amon, quam latinus, Qui uertit Pacifico, & in ea, quæ habet populos. Nā etſi Selomo interptēt pacificus, & Bahal amon dñs multitudinis. ſ. populoꝝ, Tamen quia ubiq; in hoc libro (ut diximus) alterū proprium nomen eſt regis æterni, & alterū nomē propriū loci: propterea rectius græcus interpres fecit: qui ea uerba non tranſtulit, quam latinus, q Selomo uertit pacifico, & Bahal amon ad ſenſum uertit, in ea, quæ habet populos. Vinea fuit Selomoni in Bahal amon. Hæc uerba ſunt ſpōſæ Chriſti: Quæ futuræ ſuæ trāſmigrationi ab hebræis ad gētes deſignans locum, ad quem tranſferenda erat dicit: uinea fuit præteritum ꝑ futuro erit more prophetarum: qui ut plurimū de rebus futuris loquūt ī tēpore præterito. Et ſenſus eſt, uinea. i. eccleſia: & altera Hieruſalē erit Selomoni IESV Chriſto non amplius. ſ. inter hebræos in terra Iſrael, ſed inter gentes. Et deſignans ſpecialem locū, infert in Bahal amon. i. in loco, qui eſt dñs multitudinis populoꝝ. Vel (ut latinus circūſcripſit interpres,) in ea, Quæ habet populos. i. In urbe Roma, quæ eſt quam maxime populoſa, & omnes ſub ſe habens populos gentium. Et ſic ſignatiſſime ſcriptura ipſa hic dicit eccleſiā Hieruſalem tranſferēdam ab hebræis ad gētes per ipſos apoſtolos ad urbem Romā: Quā appellat hebraice Bahal amon. i. dñam multitudinis uidelicet populorum. Soli. n. Romæ hoc inſigne Epitheton conuenit, & nulli alteri ciuitati gentiū. Tradidit eam cuſtodibus: uir affert pro fructu eius mille argenteos. Senſus hic eſt. Quod ipſe Selomo IESVS Chri/

stus tradidit ipsam suam uineam, quam habet in Bahal amon.i. in urbe Roma custodibus.i.suis apostolis. Qui uineam ipsam custodirent, & colerent, ac una cũ Petro principe eoꝝ regerent, & gubernarent. Vir afferet pro fructu suo mille argẽteos, hoc ẽ, unusquisq; ipsoꝝ afferet de labore suo fructum ipsi Selomoni IESV Christo mille argẽteos: numerus determinatus pro indeterminato, hoc est, fructũ multum, sicut & ipse dñs dixit in euãgelio. Ego posui uos, ut eatis: & fructũ afferatis: & fructus uester maneat. Vinea mea corã me est, mille tui pacifici, & ducenti his, qui custodiunt fructus eius. Ita in utraq; translatione. In hebræo aũt sic. Vinea mea, q̃ mihi ad facies meas: mille tibi Selomo: & ducenti custodientibus fructũ eius. Vinea mea, q̃ mihi & reliq. Posteaq̃ dixit Sponsa Selomonẽ Xp̃m Messiam tradidisse uineam suã, quã habet in cõmuni secũ custodibus, & accipere fructum mille argenteos a singulis eoꝝ. Ad hæc respondens ipsa sponsa, pro iure suo dicit. Vinea mea, quæ mihi ad facies meas, hoc est, in ꝯspectu meo, q̃si diceret, & ego Sponsa nõ sum sic factura, ut. s. tradã uineam meam custodibus, Sed uinea mea in ꝯspectu meo, hoc est, Ego ipsa custodiã uineã meam. Mille tibi Selomo, & ducẽti custodientibus fructũ suum, q̃si diceret, mille argentei sint tibi Selomo, & ducenti.i. quinta pars secundũ morem sit custodientibus fructũ eius. Ego aũt neq; mille uelim accipere, qa ad te pertinent: neq; ducentos, q ptinent ad custodes: Sed uinea mea, quæ mihi tecũ ad facies meas, subaudi sit. Ex his manifestũ est, Separari Petrũ tãq̃ principẽ a cæteris apostolis, q custodes sunt tantum uineæ dñi. Petrus aũt non simpliciter custos est uineæ, & ouiũ Christi, sed est & pastor, Qui totã uineã habet in ꝯspectu suo: & cui soli traditæ sunt oues a Christo ad pascendũ, & cui soli traditæ sunt claues magni ouilis cœloꝝ. Vt postea quã doctrina, & sapientia pauerit oues Christi, tandẽ introducat eas in illud magnum & ppetuum ouile regni cœloꝝ. Et ad hoc pficiendum, dati sunt ei coadiutores cæteri apostoli. Qui recte hic dicunt custodes uineæ, & ouiũ christi, & nõ pastores, ut Lutherani hæretici garriunt. Et uineam ipsam nihilominus totam esse in ꝯspectu sponsæ, hoc ẽ ipsius Petri, q solus pastor est ouium, & nõ simplex custos. Soli.n. Petro ter dixit Dñs, Pasce oues meas. Qui habitas in hortis, amici auscultant. Fac me audire uocem tuã. Sic in oĩbus tribus linguis in sensu. Quæ habitas in hortis, & reliq. Properãs tãdẽ ad ꝯclusionẽ totius sermonis Christus inqt, Quæ habitas in hortis, hoc est, O sponsa, quæ habitas in hortis, hoc est, quæ habitatura es in hortis.i. inter gentes quæ diuisæ sunt in plures hortos.i. in plures deoꝝ cultus: Socii auscultantes, uocem tuam fac audire me, hoc est, Socii angeli, & comites mei auscultant.s. te loquentem, & auscultando mirũ in modum delectantur uerbis tuis: propterea uocẽ tuã audire me fac: q̃si diceret. Pete a me quodcũq; uolueris, & fiet tibi a me. Tunc respondens sponsa, & faciens petitionẽ suam dixit. Fuge dilecte mi, assimilare capreæ, hinnuloq; cer

uoꝝ ſuper montes aromatum, ſic in omnibus tribus linguis in ſenſu. hoc eſt fuge dilecte mi. ſ. ab iſtis tuis comitibus angelis, & aſſimula te capreæ hinnuloq; ceruoꝝ in curſu. ſ. & deſcende ſupra montes aromatum, hoc eſt, ad me in Hieruſalem, ubi ſunt montes aromatum mons Moriah. ſ. ſupra quem oblatus fuit pater noſter Iſaac a patre ſuo Abraam, & ubi ædificatum fuit templum domini: & ubi ſunt & cæteri montes in circuitu Hieruſalem, qui propter Sacrificia, & gloriam domini: quæ habitabat in ea, dicebantur montes aromatum: fuge ergo inquit Spōſa o dilecte mi ab angelis, & ueni ad me in Hieruſalem, ubi operaturus es meam ſalutem. Quā pius ille deus, & homo Selomo IESVS Chriſtus Meſſias filius beatiſſimæ Mariæ Virginis, pro cuius laude, & gloria tantum ſuſcepimus laborem, nobis tribuat & in præſenti & in futuro ſeculo. Amen.

Laus DEO Finis.

Corrigenda & reponenda.

In ſecundo cap. in cōmēto aſſumptus erat, ꝑ aſſumpturus erat

In. 4. cap. in noua tranſla. & in cōmento, lege, Dentes tui ſicut grex æqualiter inciſarum, & non ſicut gregis, neq; greges, ſed ſicut grex.

In cap. 5. Capillus tuus ſicut gregis caprarum: lege ſicut grex caprarum & in textu & in cōmēto.

In. 6. cap. in cōmento: eccleſiaſtes cap. 30. lege Prouer. cap. 30.

In. 7. cap. in noua tranſla. Quid reſpicies, lege quid reſpicietis, & in cōmento uidebitis, lege reſpicietis.

Expliciunt feliciter Noua Commentaria, ſuper Canticum Canticorum Selomonis, Nuper edita, per Agathium Clericum, In Romana Academia Linguæ Hebraicæ Græcæq; ꝓfeſſorem eximium. Impreſſa p Antonium de Bladis de Aſula, Anno Domini. M.D.XXIIII.
Die. xxv. Iulii.
S.D.N. CL. Dei Gratia Papæ. vii. Anno primo.